

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ VE TARİHİ BİLİM DALI**

**AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN GENEL
DEĞERLENDİRİLMESİ: HAYDAR ALİYEV DÖNEMİ
(1993-2003)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurana MAMMADOVA

KOCAELİ 2020

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ VE TARİHİ BİLİM DALI**

**AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN GENEL
DEĞERLENDİRİLMESİ: HAYDAR ALİYEV DÖNEMİ
(1993-2003)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurana MAMMADOVA

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EMİN YARDIMCI

KOCAELİ 2020

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ VE TARİHİ BİLİM DALI**

**AZERBAYCAN EKONOMİSİNİN GENEL
DEĞERLENDİRİLMESİ: HAYDAR ALİYEV DÖNEMİ
(1993-2003)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Nurana MAMMADOVA

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 22.01.2020/02

Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin Yardımcı

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Sema Yılmaz Genç

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Serif CANBAY

KOCELİ 2020

ÖNSÖZ

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren değerli danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin Yardımcı, ilgi ve önerileriyle bana cesaret veren Prof. Dr. Selçuk Koç başta olmak üzere bütün hocalarıma sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım. Benim için çok özel olan sevgili hocam Doç. Dr Sema Yılmaz Genç'e her zaman yanımda olduğu için ayrıca teşekkür etmeyi borç bilirim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca desteğini eksik etmeyen değerli arkadaşım Elif Torunoğlu'na tezimin düzenine büyük ölçüde katkıda bulunduğu için teşekkür ederim.

Son olarak çalışmam boyunca bana destek oldukları için değerli aileme ve sevgili eşime, özellikle de bana herkesten çok inanan, her zaman ve her koşulda yanımda olan babama teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
TABLolar LİSTESİ.....	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SOSYALİZMİN DAĞILMASI VE AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARI	3
1.1. SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE AZERBAYCAN	4
1.2. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN ÇÖKÜŞÜ	6

İKİNCİ BÖLÜM

2.HAYDAR ALİYEVİN 1. CUMHUR BAŞKANLIĞI DÖNEMİ VE EKONOMİNİN CANLANMASI	10
2.1 YENİ EKONOMİK SİSTEME GEÇİŞ VE EKONOMİ POLİTİKASININ OLUŞUMU	10
2.2 AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NİN PETROL POLİTİKASI	16
2.3 HAYDAR ALİYEV VE AZERBAYCAN'DA YATIRIM POLİTİKALARI	26
2.3.1. Azerbaycan Yatırım Politikaları	27
2.3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	31
2.4 ULUSLARASI EKONOMİK İLİŞKİLER	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HAYDAR ALİYEVİN 2. CUMHUR BAŞKANLIĞI DÖNEMİ – ÜLKEDE İSTİKRARIN SAĞLANMASI	51
3.1 KAMU MÜLKİYETİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ	51
3.2. GİRİŞİMCİLİĞİN GELİŞMESİ.....	57
3.3 TARIM REFORMLARI	60
3.4 PARA POLİTİKASI VE BANKACILIK SİSTEMİ	66
3.5. MALİYE POLİTİKALARIN GELİŞİMİ	72
SONUÇ	77
KAYNAKÇA.....	80
ÖZGEÇMİŞ.....	83

ÖZET

1991 yılının sonlarında bağımsızlığını ilan eden ve uluslararası ekonomik ve politik istikrarın bir unsuru olmaya başlayan Azerbaycan hükümeti, ilk on yıllık bir süre boyunca yaşadığı gelişmelerle, serbest piyasa koşullarına ayak uyduran ekonomik sistem gelişimi için gayret sarf etmiştir. 1994 yılında imzalanan "Yüzyıl Sözleşmesi" ile başlayan, Azerbaycan'a, özellikle de enerji sektörüne yapılan yabancı yatırımlar önem kazanmıştır. Azerbaycan hükümetinin bağımsızlığını kazandıktan sonra ülkede yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik büyüme ülkenin kalkınmasında olumlu etkiler katmıştır. Kısa sürede kanunlaşan yasal ve idari düzenlemeler ekonomik göstergelere yansımıştır. Azerbaycan hükümetinin geçiş dönemi de, ekonomik olarak entegrasyonu süresi de kısa sürede gerçekleştirilmiştir. Bu on yıllık çalışma sınırlarında bu çalışmada Azerbaycan Cumhuriyeti, SSCB'n dağılması akabinde ülkede yaşanan ekonomik değişim ve ilerlemeler değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan ekonomisi, istikrar, geçiş dönemi

ABSTRACT

At the end of 1991 Azerbaijan declared its independence and starting to become a factor of international economic and political stability of the government, with the developments he had experienced during the first ten years, free market economic system has made efforts for the development of adaptable conditions. Signed in 1994, "Contract of the century", starting with Azerbaijan, especially in the energy sector foreign direct investments have gained importance. The government of Azerbaijan gained its independence after the country's political, social and economic growth has brought a positive impact in the country's development. In a short time the parliament is reflected in the economic indicators of legal and administrative arrangements. Also the duration of the transition period the economic integration of the government of Azerbaijan was carried out in a short period of time. This ten-year study the limit of this study, the Azerbaijan Republic, economic change and progress in the country after the collapse of the USSR are evaluated.

Key words: Azerbaijan's economy, stability, transitional period

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devleti
AIOC:	Azerbaijan Internaitional Oil Company
APC:	Azerbaycan Populer Cephesi
BDT:	Bağımsız Devletler Birliği
BM:	Birleşmiş Milletler
BP:	British Petroleum
BTC:	Bakü Tiflis Ceyhan
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
EBRD:	Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası
ECHO:	European Community Humanitarian Aid Office
FEOGA:	Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Granti Fonu
GSYİH:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GUAM:	Gürcistan Ukrayna Azerbaycan Moldovya
IMF:	International Monetary Fund
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
İKT:	İslam Konferansı Teşkilatı
KEİT:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
RF:	Rusya Federasyonu
SOCAR:	State Oil Company of Azerbaijan Republic
SSC:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SPECA:	BM Orta Asya Ekonomileri Özel Programı
TACIS:	Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States
TPAO:	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA:	Transport Corridor Europe Caucasus Asia
UNIDO:	Birleşmiş Milletler Sinai kalkınma Örgütü
UNDP:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1991-1995 Yılları Arası Ekonomik Göstergeler.....	14
Tablo 2: 1991-2002 Yılı Ekonomik Veriler.....	30
Tablo 3: Azerbaycan Petrol Endüstrisinde Yabancı Yatırım Miktarı.....	32
Tablo 4: Petrol Sektöründe Dış Yatırım (milyon ABD doları).....	37
Tablo 5: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Ciro su (mln ABD doları).....	46
Tablo 6: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış Ekonomik İlişkileri (önceki yıla göre yüzde olarak).....	47
Tablo 7: Bir Aile Hesabı ile Devlet Yasalarının Dinamikleri (1997-2002).....	64
Tablo 8: Devlet Bütçesinin Gelirleri Ve Harcamaları.....	73
Tablo 9: Ekonomiye Kredi Yatırımları (yıl sonunda milyar manat).....	74
Tablo 10: Yabancı Yatırımlar (milyon ABD doları).....	75
Tablo 11: Petrol ve Petrol Dışı Sektörün Temeli Sermaye Yatırımları	76

GİRİŞ

Antik çağlarda ve Orta Çağ'da ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarındaki büyük ticaret merkezleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Asya, Çin ve Hindistan'dan Akdeniz ve Karadeniz kıyılarına, özellikle de Büyük İpek Yolu'na uzanan ana karavan yolları Azerbaycan topraklarından geçmiştir. Doğu Avrupa'yı (Rusya dahil) ve İdil sahili ile Güney Kafkasya, İran ve Orta Asya'yı Derbent üzerinden birbirine bağlayan tanınmış bir karavan yolu yine geçiş güzergahı Azerbaycan üzerinden gerçekleşmiştir. Bu nedenle, ülkedeki uluslararası karavan rotaları, eski zamanlardan bu yana dünya devletlerinin dikkatini çekmiştir. Azerbaycan, Batı ile Doğu arasında "altın bir köprü" rolünü üstlenmiştir (Aras, 2003:2).

Coğrafi konumu nedeniyle, Azerbaycan, 19. yüzyılın başlarında, 1813 yılında Gülistan ve 1828'de Türkmençay antlaşmalarıyla, Kuzey Azerbaycan ve Güney Azerbaycan olmak üzere Rusya-İran arasında iki kısma ayrılmıştır. 1917'deki Bolşevik devriminin ardından, 28 Mayıs 1918'de Mehmet Emin Resulzade'nin öncülüğünde kurulan ve Türkiye tarafından hemen tanınan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, kısa ömürlü olmuştur. 28 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan tekrar bağımsızlığını kaybetmiştir. Azerbaycan, 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bir parçası olmuştur. 1936'da Azerbaycan'ın adı "Azerbaycan SSC" olarak bilinmiştir.

Azerbaycan toprakları, İpek yolu üzerinde, kurulu olan şuan ki Azerbaycan Cumhuriyeti, bölgenin önemli ülkelerinden birisidir (Rehimli, 2019). Kafkas bölgesinin en büyük kenti olan Bakü devletin başkentidir (Azerbaijan Ministry of Foreign Affairs, 2019). 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Azerbaycan tekrar bağımsızlığını kazanarak Azerbaycan Hükümeti kurulmuştur. Ülkenin para birimi Azerbaycan Manatı (AZN)'dır (OECD, 2016:16).

Bağımsızlık kazanan Azerbaycan hükümeti, yalnızca Sovyet birliğinden çıkmakla kalmamış aynı zamanda totaliter Sovyet rejimi, ütöpik komünist ideoloji ve

askeri sanayi kompleksine hizmet eden ekonomik sistemi de terk etmiştir. Azerbaycan ekonomisinin kısa sürede Cumhuriyetini kurarak, kalkınmasına ve dünya ekonomisine entegrasyonu ülkenin kuruluşuna hizmet eden en değerli ulusal zenginliğe katkı sağlayan Haydar Aliyev'in katkıları ile sağlanmıştır. Azerbaycan hükümetinin halkı ile güçlü bir yapı oluşturarak bağımsız bir devlete sahip olmasının yanı sıra kaderi, milli kimliği ve zengin doğal kaynakları ile ekonomiyi geliştirmiştir.

Bağımsızlığın ilk yıllarından bu yana ekonomik gelişme ve dünya ekonomisine entegrasyon açısından Azerbaycan devletinin elverişli coğrafyası, verimli toprakları, uzun kıyı şeritleri, büyük meralara, ormanlara ve güzel iklim koşullarına sahip olması tarım ve turizm için fırsatlar yanı sıra Azerbaycan ekonomisinin zengin yer altı kaynakları ülke ekonomisinde önem arz etmektedir. SSCB zamanında var olan kaynaklarını yeterince verimli kullanamayan Azerbaycan, bağımsızlığı ile birlikte var olan kaynaklarını en etkin ve verimli şekilde kaynaklarını ihraç etmeye başlamıştır (Seferov, 2005: 286).

Azerbaycan'da petrolü Hazar Denizi, Abşeron yarımadası, Kura nehri, Gobustan ve Gence kıyı bölgelerinde bulunur. Petrolün çoğu Hazar Denizi'nde bulunmaktadır. 140 yıllık ticari üretimde çok önemli bir rol oynayan petrol, bağımsızlık kazandıktan sonra ülkenin ekonomi kaynağı ve ihracat kapasitesinin önemli bir kaynağıdır.

Bu çalışmanın amacı, 1993-2003 yılları arasında kurulan bağımsız Azerbaycan hükümetinin ekonomisinin analiz edilmesidir. Ülkenin bulunduğu ortam, ekonomiye yön vermek üzere yapılan politikalar ele alınmış ve ekonomik veriler doğrultusunda anlatılmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma üç bölüm olarak planlanmıştır. SSCB sonrası bağımsızlık kazanan Azerbaycan devletinin ekonomisinin genel hatları ile ekonomik performansını incelemektir. Çalışmanın ilk bölümünde sosyalizmin dağılması ve Azerbaycan hükümetinin ilk yılları ele alınırken ikinci bölümde Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanlığı döneminde yaşana ilk ekonomik adımlar ve dönüşümler ele alınacaktır. Son olarak üçüncü bölümde ise Haydar Aliyev'in 2. Dönem Cumhurbaşkanlığı döneminde ülkede yaşanan büyüme ve istikrar dönemi ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SOSYALİZMİN DAĞILMASI VE AZERBAIJAN CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARI

Azerbaycan konumu itibari ile geçiş yolu üzerinde bulunması tüm tarih boyunca önem arz etmiştir. Coğrafi konumu itibari ile göçlere, savaşıara, ticarete ev sahipliğı yapmıştır. Söz konusu yaşanan olaylar Azerbaycan'ın tarihini, kültürünü, sosyal hayatını değıştirmiş ve şekillenmiştir. Rusya İmparatorluğu'na 1813-1918 döneminden sonra SSCB'ye bağı cumhuriyet olarak devam etmiştir (PWC Azerbaijan, 2019: 6).

SSCB'nin cumhuriyetleri döneminde, Dağık Karabağı bölgesi Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağı iken Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kendi topraklarına katmak için bir süre sorun yaşamışlarsa da sorun giderilememiş ve büyümüştür. 25-26 Şubat 1992 tarihlerinde savaş baş göstermiştir.

SSCB'ye bağı cumhuriyet olarak devam edilmesinin ardından 1990 yıllarına geldiğinde SSCB dağılması ile bağımsızlığına kavuşulmuştur. Azerbaycan için Haydar Aliyev, her zaman "bütün sorunları çözen", "güçlü adam" olarak bilinmiş ve toplum tarafından sevilen güçlü bir cumhurbaşkanı olmuştur. Ermenistan ile Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde ateşkes ilan edilmiş ve ülke kalkınması gelişmesi için adımlar tek tek atılmıştır. Doğal kaynakları bakımından özellikle petrol bakımından zengin olan ülkede yaşanan Küresel Kriz ciddi şekilde hissedilmiştir. Petrol fiyatlarında yaşanan düşüş ülkenin yalnızca petrol gelirlerini etkilemekle kalmamış aynı zamanda ülke ekonomik faaliyetlerini de sekteye uğratmıştır.

1.1 SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE AZERBAYCAN

Sovyet döneminde, Azerbaycan'ın ekonomik örgütlenme biçimi ve bu ülkenin bir alt yapısı olan yönetim mekanizması ittifakın ekonomik stratejisine dayandırılmıştır. Endüstriyel yapılar, tamamen Sovyetler Birliği'nin ihtiyaçlarına göre inşa edilmiş büyük işletmelerden oluşturulmuştur. Sovyetler Birliği'nde merkezi planlama yönünde ülkeler arasında uzmanlaşma ve iş bölümü yapılarak düzen işlerdi. Bu bağlamda, motor gücünü artıran Azerbaycan ekonomisinin endüstrisi geçmişten bu yana bir petrol endüstrisi olmuştur. İhracatın en önemli kısmı, başta damıtılmış petrol ürünleri, makine, tekstil ürünleri ve şarap, Rusya ve Ukrayna gibi diğer cumhuriyetler tarafından yapılırken ithalatın çoğu, bu cumhuriyetlerden gelen gıda maddeleri ile ithal edilen ve yeniden ihraç edilen ham petrol ürünlerinden oluşmuştur (Turan, 2009: 580).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce, uzmanlar ekonomik olarak hazır iki cumhuriyetten birinin Azerbaycan olduğunu belirtmiştir. Tabii ki, bu değerlendirme sadece ülkenin doğal kaynaklarının zenginliğine değil, aynı zamanda ülkenin ekonomik kalkınmasına dair beklentilere de dayandırılmıştır. Böylece, Azerbaycan'ın bütçe gelirleri harcamalardan daha yüksek oranlarda verilere sahip olmuştur. Verilere göre ortaya çıkan milli gelir, harcanan milli gelirden daha yüksek görülmüştür (Yalçın, 1990: 24).

Ekonomik göstergeler göz önüne alındığında, Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'nde belli bir gelişme düzeyine ulaştığı görülmektedir. Ancak bu dönemde Azerbaycan'ın, kaybettiği kazandıklarından daha fazla olmuştur. Söz konusu dönemde ekonomi planlamanın merkezileşmesi, ülkenin ekonomik koşullarının görmezden gelmenin sonuçlarını ortaya çıkarmıştır. Birçok ürün ya ham ya da işlenmiş olarak üye ülkelere düşük bir fiyatlama ile satılıp akabinde Azerbaycan'a hazır bir ürün olarak getirilmiştir. Öte yandan, Azerbaycan'ın her zaman bir petrol ve petrol ürünleri ihracatçısı olmasının yanında, ülke için bir gelir kaynağı olan pamuk, tütün ve şarap ihracatından elde edilen gelirler, sendika içindeki tek bir merkezde toplanmıştır (Hızal, 1961: 94).

Azerbaycan ekonomisi Sovyetler Birliği'nde yüksek bir gelişme seviyesine ulaşmış, ancak bu doğru bir şekilde değerdendirilememiştir. Bağımsızlık yıllarından önce, Azerbaycan ekonomisinin gelişimi son yirmi yılda istikrarlı bir gelişme gösterememiştir. Örneğin, ülkede 1960 ve 1970'lerde ortalama ekonomik büyüme oranı, 1970'lerde ve 1980'lerde% 5,2'den% 7,4'e yükselmiş, 1980'ler ve 1990'lar arasında bu oran keskin bir düşüş göstermiştir. Ekonomi 1981-85'te ortalama% 4,9, 1986-1990'da% 5-6 oranında azalmıştır. Özellikle, doğal kaynaklar, ucuz ve bol enerji bazlı sanayiler gibi alanların tercih edilmesi, ekonomik kriz için uygun koşullara neden olmuştur (Ergun, 2010: 63).

Yukarıdaki analizler ışığında, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün sadece siyasi değil aynı zamanda ekonomik koşullardan kaynaklandığını görölmektedir. Ayrı cumhuriyetlerin ittifakının yönetimi, sosyo-ekonomik gelişme açısından ciddi sorunlar yaratmıştır. Dünya ekonomisinden izole olan Sovyet ekonomisinin o dönemdeki durumu sadece gelişmiş ülkelerden değil, gelişmekte olan ülkelerden bile uzak bir ekonomi olarak yer almıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlığıyla sonuçlanan planlı ekonomiden miras kalan sorunlar; zayıf ekonomik yapı, eşit olmayan bölgesel ve sektörel üretim gücü bölümü, üretilen malların kalitesinin düşmesinin yanı sıra kişi başına düşen miktarın da Sovyetler Birliği'nden daha az olması sayılabilir.

Sağıksız ekonomik yapının bir sonucu olarak, 1980'lerde dış ticaret ihracat ithalatının 3% 30-40 daha yüksek gerçekleşmiştir. Ekonomik açıdan olumlu olan bu durum, ülkenin bölgesel ve coğrafi yapısının uyumsuzluğuna neden olmakla birlikte istenmeyen bir durum olmuştur. Hammadde ve ara malların ihracatın% 55-60'ını oluşturması, Rusya'daki ithalat ve ihracatın% 45-50'si ekonomik kalkınmanın yavaşlamasına neden olmuştur.

Sovyet sisteminin ana sorunları genel olarak ekonominin genel kabul görmüş kurallarını yok sayması, girişim hürriyetinin bulunmaması, arz ve taleplere değil belirli bir görüşe göre ekonomik düzen sağlanmak istenmiş ve bu sebepler öncelikli olmak üzere Sovyet sisteminin çökmesine neden olmuştur. Ekonomide evrensel olan *“teşebbüs özgürlüğünün olmadığı bir ekonominin ayakta kalması ve sürdürülebilir*

bir kalkınmanın sağlanmasının mümkün olmadığı” bilinmektedir. Sovyet sistemi dünya sistemini istenilen düzenden daha iyi bir düzene çevirmesi istenmiş ancak var olan sistemlerden daha kötü sonuçlar doğurmuştur. Sovyet sisteminin çökmesi ile bu sistemde yer alan devletler, var olan devletlerin gerisinde sıfır noktasında başlamışlardır (Özsoy, 2006: 168). Azerbaycan'ın siyasi bağımsızlık kazandığı dönem Sovyetler Birliği'nin çöküşünden önce Azerbaycan ekonomisindeki olumsuz olayların bir sonucu olarak ekonomik krizin derinleştiği bir zamana denk gelmiştir.

1.2.SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN ÇÖKÜŞÜ

On sekizinci yüzyılın başından beri, Sovyet halkı, Büyük Pyotr, Lenin ve Gorbachev adlarıyla birlikte üç büyük sosyo-ekonomik dönemde yaşamışlardır. Pyotr ile ilk geçiş döneminde yaşayan Sovyet halklarının bakış açısından ikinci büyük geçiş dönemi 1917 devrimi yaşanmıştır. Sovyet birliği ilk kez, 1905 devrimi ile 1917'de Roma İmparatorluğu'nda patlak vermesinin ardından kısa bir süre sonra Bolşevikler devrimi desteklenmiş ve Ruslar demokrasiyi ve piyasa ekonomisini reddetmek zorunda kalmıştır. Kapitalizmin gelişmeye başladığı Sovyetler Birliği'nde, siyasal mekanizmaya egemen olan “entelektüel” güçler, merkezi planlamaya dayanan ekonomik örgütlenme modeli olan sosyalizmi uygulamaya başlamıştır. Böylece, yarım yüzyılı aşkın bir süre zarfında Ruslar kendilerini ve dünyanın altında birini kapsayan kısmını, totaliter diktatörlük ve merkezi planlama sistemi içindeki büyük uygulama yeri bulmuştur. Ulusal sınırlar ve ulusal bağlantılar, Sovyetler Birliği tarafından yönetilen Leninist rejimin dünyasının varlığıyla farklı şekillerde de şekillenmiştir (Özsoy, 2006:165).

Sovyetler Birliği 1985'ten bu yana yetmiş yıldan fazla süredir devam eden yola geri dönen yeni bir çağ başlatarak, kendi gelişim ve ilerleme kaderini çözmüştür. Marksizm-Leninizmin çöküşü, bir yönetim sistemine, güçlü bir ideolojiye ve politik bir çekime tanık olmuştur. Tarihin ve diyalektik teorinin doğal seyri, Max-Leninist öğretiyi yaşamla ve hakikatle ilgisi olmayan bir sistem olarak reddeden sosyalist arka planı paramparça etmiştir. Bu durum, her zaman endişeli olan ve özgür dünyayı korkutucu tutan, dünyanın yaklaşık altında biri olan totaliter Sovyetler Birliği'nde de hissedilmeye başlamıştır (Elma, 2015: 193).

Sosyalist sistemin sadece sanayileşme sürecinde başarılı olabildiği Sovyetler Birliği'nde, belli zaman içinde ekonomide ortaya çıkan aşırı istihdam, yeni teknik üretimin uygulama bulmaması, işsizliğe neden olabileceği endişesine yol açmıştır. (Gurbanov, 2011: 77). Yeni teknolojinin ithal edilmemesi, işletme yönetimi ve organizasyon yetmezliği gibi nedenlerle ekonomi durgunluğa girmiş bu dönemde talebi olmayan malların üretimi devam etmiştir. Üretim araçlarının ortak mülkiyeti, ekonomideki verimliliği büyük ölçüde azaltmıştır. Ekonomideki rekabet eksikliği ve güçlü bir ekonomik modele dayalı gelişme stratejisi, işletmeleri teknoloji açısından geri kalmaya zorlamıştır. Tüketici tercihlerini ve yoksulluk oranlarını göstermeyen idari fiyat sistemi ile dağıtımını ihlal edilmesi sınırlı kalmamış ayrıca karaborsayı da arttırmıştır (Roberts, 2002: 259). Talebi olmayan mal üretimi, harcamayı ve israfı arttırmıştır. Sosyalizmdeki gerilemelerin ve verimliliğin azalması eksik merkezi planlama ile birlikte ekonomik istikrarın bozulmasına neden olmuştur. ABD ile silahlanma yarışına girmek, yatırımları olumsuz etkileyerek tarım sektöründe ve tüketim malları üretiminde düşüşe neden olmuştur. Sonuç olarak, uzay gemilerine katılan bir topluluk minimal bir yaşam tarzından mahrum bırakılmıştır (Mamadov, 2018: 54).

Sovyetler Birliği sistemi, var olan durum içerisinde devam etmekte olan sosyo-ekonomik durgunluk ve reform arasında bir seçim yapmıştır. Ancak, tek tanrılı reformlar durgunluğu durduramamış ve daha radikal bir reform, komünist sistemin ciddi biçimde bozulamayacağı ortaya çıkarmıştır (Özsoy, 2006: 172). Chernenko'nun Mart 1985'teki ölümünün ardından, Petrov'un en azından hapse attığı ve en azından Petrograd'e hapsedildiği iddia edilen Mikhail Gorbaçov, Sovyet ekonomik sisteminin bu girişimi öldürdüğünü, tembelliği teşvik etmediğini ve ekonomik kalkınmanın Komünist Partisi'nin mümkün olmadığını iddia etmiştir. Şubat ayındaki genel kurulunda, sosyalist dünyanın 21. yüzyılın başında Glastnost ve Perestroyka politikasıyla ve ciddi değişime ihtiyaç duymaya çalışmasını sağlamıştır. Bu politika ile ekonomik olarak serbest piyasa ekonomisi ve siyasi çoğulcu demokrasi öngörülmüştür:

"Perestroyka, bazı taraftarlar veya bir grup lider için bir coşku değil. Sosyalist toplumumuz, derin ilerlemeye dayanan vazgeçilmez bir gerekliliktir. Bu topluluk yeniden yapılanma için geliştirildi. Uzun süredir yeniden inşa etmek istiyordu. Bir perestroyka'nın başlatılmasındaki herhangi bir gecikme, yakın gelecekte ciddi sosyal, ekonomik ve politik krizlerle çok ciddi bir duruma yol açabilir. "Kapitalizmden sosyalizme kadar kolaydır. Yumurta kırmak ve omlet yapmak gibi. Ancak kapitalist bir rejimi sosyalizmden çıkarmak kolay değildir. Çiğ yumurtayı omletten uzaklaştırmaya çalışmak demektir. " (Quluzade, 2016:200).

Gorbaçov, piyasa mekanizmasının sosyalist (Marksist) teoriyi bozmayacağını iddia ederek, piyasa mekanizmasının kapitalizm ile karşılaştırılmasına karşı çıkmıştır. Serbest piyasadaki sosyalist toplumla, bazı büyük değerlerden büyük bir fedakarlık olmaksızın, uyum sağlamaya çalışmış ve toplumun doğasını değiştirmeyeceği düşünülmüştür.

Böylece, Sovyetler Birliği halkları, uygulaması kolay olmayan üçüncü büyük sosyal reform dalgasına maruz kalmıştır. Üçüncü Geçiş döneminde, Rusya diktatörlükten demokrasiye, merkezi yönlendirmeden sorumlu bireylere ve planlı bir ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş sağlanmaya çalışılmıştır. Gündeme yer alan karşı karşıya kalınmış: Perestroyka ve Glastnost politikalarının etkisiyle 1986'da liberal ekonomik kavramlar kullanılmaya ve 1988'de piyasa, mülkiyet ve işsizlik kavramı tartışılmaya başlanmıştır. Bu nedenle, özel inisiyatif formlarının yasallaştırılması konusunda köklü adımlar atılmıştır. 1991 yılında, mülkiyet hakları tanındı. Aile çiftliklerinin kurulması, fabrikaların çalışanlara verilmesi, hisselerin geri çekilmesi, batılı firmalarla ortak girişimlerin kurulması kabul edilmiştir (Gurbanov, 2011: 97).

Gorbaçov'a göre, sosyalizm ve sosyalist değerlerin kaldırılması anlamına gelmeyen Perestroyka ve Glastnost politikaları beklenmedik sonuçlar vermiştir. Sovyet halkının milliyetçi düşünceleri, refahtan önce bağımsızlığı düşünmek için ekonomik anlamda hareket etmiştir (Aras, 2003: 1). Böylece, 1990 anayasa değişikliği Bakanlık sistemine geçmiştir. Marksist-Leninist darbenin ülke felaketini önleme teşebbüsünün başarısızlığını takiben, Komünist Partinin kaldırıldığı 5 Şubat 1991'deki anayasa değişikliğinin ardından Komünist Parti kaldırılmıştır. 21 Aralık 1991'de, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Alma-Ata'da resmen ilan edilmiş ve SSCB'nin dağılmasıyla 1991 yılından itibaren Azerbaycan bağımsız cumhuriyet

olmuştur (Cornell, 2011: 3).

Genel olarak Sovyet Sistemin insanlığa bıraktığı derler genel olarak özetlemek gerekirse;

- Teşebbüslerin hür bırakılması ve özel mülkiyetin hür müteşebbis tarafından gerçekleştirilmesine olanak sağlanması,

- Kişi veya grupların birbirine karşı bir saygı ve özgürlük sınırlarını ihlal etmeden serbestçe düşüncelerini ifade etmeleri,

- Kaynakların ne kadar zengin yatakları olursa olsun israf edilmemesi gerekmektedir,

- Ekonomik zorunluluklar yaşamadıkça monopolistlerin oluşmasına izin verilmemeli, rekabetin oluşmasının sağlanması gerekmektedir,

-Hukuk alanında denge kurulmalı ve kişi hakları toplum hukukunu önüne geçilmemesi gerekmektedir,

- İnsanların belirli sistemlere şiddet ve zorbalık yerine uygulamanın fayda ve zararlarının kıyaslayarak ikna yöntemi ile yönlendirilmeleri gerekmektedir,

-Uluslararası ekonomi ülke içerisindeki tüketici etkilememek koşulu ile her zaman teşvik edilmelidir (Özsoy, 2006: 187-188).

İKİNCİ BÖLÜM

2.HAYDAR ALİYEVİN 1. CUMHUR BAŞKANLIĞI DÖNEMİ VE EKONOMİNİN CANLANMASI

2.1 YENİ EKONOMİK SİSTEME GEÇİŞ VE EKONOMİ POLİTİKASININ OLUŞUMU

Bağımsızlığını ilan etmesinin akabinde Ermenistan'la yaşanan savaşın nedenini ile Azerbaycan'ın ekonomik göstergelerinde olumsuz değişimler yaşanmıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında, yaşanan savaş ortamı ve savaş psikolojisinin getirdiği olumsuz hava Azerbaycan Cumhuriyetinin zor zamanlar geçirmesine neden olmuştur. Ülke kendini bir sosyo-politik ve ekonomik kriz halini almış durumda bulunmuştur. Söz konusu dönemde anarşist eğilimler, ayrılıkçılık eğilimleri yer almıştır. Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasının ağırlaşması ve Ermenistan'ın açık askeri saldırganlığı durumu daha da kötüleşmesine neden olmuştur.

Dağlık Karabağ bölgesi, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı bulunan bölge iken Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kendi ülke topraklarına katma konusunda eğilim göstermesi üzerine iki ülke arasında gerilim artmıştır. Gerilim, söz konusu SSCB'nin dağılması ile daha da artmış ve anlaşmazlık sonuç 1992 yılında savaşa neden olmuştur. Savaşın Hocalı Katliamı yaşanmasının izleyen yılında 1993'e kadar Dağlık Karabağ'ın topraklarını bir kısmı Ermenistan'ın işgali altına girmiştir. Ermenistan'la yaşanan Dağlık Karabağ sorunu o bölge ile sınırlı kalmayıp Ermenistan Azerbaycan topraklarının belirli kısmına da girmiştir. Yaşanan savaş ve anlaşmazlıklar can kayıplarına ve göçlere neden olmuştur. 1994 yılında iki ülke arasında Bişkek'te ateşkes anlaşması imzalanmış ve söz konusu anlaşma ile taraflar bölgeden askerlerini çekmiştir. İmzalana ateşkes antlaşmasını izleyen aylarda da alıkoyulan esirlerin takası sağlanmıştır (İsmailzade, 2006:13).

Bağımsızlığını alan genç bir ülke ve Ermenistan'la yaşanan sorun ardından, ekonomik iyileşme için 1994–2003 yılları arasında Haydar Aliyev, Azerbaycan'ının ekonomik ve politik gelişimi ve ilerlemesinde en etkili kişi olarak bilinmektedir. Dünya sahnesine yer alan genç bir cumhuriyetin ekonomik ve sosyal olarak var olan eski yapısından ayrı bir sistem oluşturmak üzere birçok gelişme gösterilmiştir (Çaylak ve Dikkaya, 2008:112).

Azerbaycan'ının Ermenistan ile yaşadığı sorun ülke ekonomisine yansımaları GSYİH'sına yansımaları sürecin ilk yılları olarak bilinen 1992 yılında GSYİH %22,6 değerini alırken, 1993'te %23,1 değerini alarak yükselmiş, 1994'te azalmaya başlamış ve %19,7 değerini 1995'te ise %11,8 değerini almıştır. 1991 yılı baz alınır ise 1995 yılı geldiğinde %57,9 küçülme yaşanmıştır (Turan, 2009: 584-585).

1990'ların başında, Azerbaycan Cumhuriyeti hükümeti ekonomiyi kolaylaştırmak için bir dizi önlem almış ancak, egemen devletin bu cesur önlemleri etkili olmamış ve yakın zamanda olumlu sonuçlar verememiştir. Ortaya çıkan durum, yeni ekonomik ilişkilere geçiş için stratejik yönelimlerin hazırlanmasını ve uygulanmasını gerektirmiştir. 1992 yılının sonunda sanayi üretimi % 63, tarım üretimi % 47 ve nüfus 3,6 kat azalmıştır. Fon yetersizliği nedeniyle devlet bütçesi, 1991 yılında Ulusal Bankanın kredilerinden oluşmuştur. 1993 yılında bütçe açığı gayri safi yurtiçi hasıladan % 14,4 olmuştur.

Aynı zamanda, ulusal lider Haydar Aliyev, halkın ısrarlı talebiyle, sosyal ilişkiler keskin biçimde ağırlaştığında, devlet idaresinin temel ilkeleri çökmüş, toplumun zihnindeki çekişme ve ahlaki destek mücadelesiyle siyasal iktidara geri dönmüştür. Haydar Aliyev, ülkenin zengin doğal kaynaklarının ve elverişli coğrafi konumunun ekonomiyi canlandırmak ve onu kalkınma yoluna getirmek için yeterli olmadığını düşünerek, doğal kaynakların, işgücü kaynaklarının tam ve etkin kullanımı, ekonominin yeniden yapılandırılması ve sosyo-ekonomik yönetimin iyileştirilmesi, ayrıca nüfusun yaşam standartlarının dünya topluluğuna uyumlu entegrasyon temelinde yetiştirilmesi yönünde adımlar atmıştır. Atılan adımlar bağımsız Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasının ana yönü olarak tanımlanmıştır. Bu kavramsal görevleri yerine getirmenin temel aracı, ekonominin serbestleşmesi, devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi, ekonomik dengenin piyasa mekanizmalarının

geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin önemi ve her türlü girişimcilik için elverişli koşulları olmuştur (Aras, 2003:2).

“Ulusal Lider, Azerbaycan Cumhuriyeti devlet stratejisinin yalnızca demokrasi, serbest ekonomi ve girişimcilik olduğunu vurguladı: Ekonomik reformları uygulayarak, demokratik bir devlet inşa ediyoruz, piyasa ekonomisinin gelişmesi için şartlar yaratıyoruz, ancak bu uzun zamandan beri totaliter bir rejime sahip olan ülkemiz için çok kolay bir görev değil” (Mahmudov,2016: 265).

Ülkedeki sosyal ve politik istikrarı sağlamak, keskin jeopolitik çatışma koşullarında devleti korumak ve barış içinde birlikte yaşamaya elverişli koşullar yaratmak gerektirmiştir. 1995 Kasım’ında kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, ülkede yeni bir ekonomik sisteme geçiş için temel olmuştur.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik gelişme kavramının temelini oluşturan ve "Yüzyıl Sözleşmesinin" imzasıyla hayata geçirilen yeni petrol stratejisi, sisteme geçişin lokomotifini olmuştur. 1997 yılında petrol endüstrisindeki düşüş yüzde 0,3'e gerilemiş ve 1998'de üretim önümüzdeki yıllarda istikrar kazanıp büyümeye başlamış. Yeni petrol stratejisi, ülkenin döviz rezervlerini 1994'te 10 milyon dolardan 2003'te 1.4 milyar dolara, Devlet Petrol Fonunda ise 800 milyon dolara çıkarmasını sağlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin birçok uluslararası ekonomik ve finansal kuruluşuna erişim, tarımın verimliliğinin artırılması, küçük-orta ölçekli işletmelerin gelişimi, enflasyonun azaltılması ve Azerbaycan devletinin eşinin uluslararası ekonomik ilişkilerde imajının iyileştirilmesi de dahil olmak üzere ulusal ekonomiyi geliştirmek için karmaşık önlemler ve uygulama sağlamıştır (Ismailzade, 2006: 10).

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, "Yüzyıl Sözleşmesi" nin 5.yıldönümünü kutlayan bir törende;

"Ülkemizi ekonomik olarak gelişen bir ülke yapmak istiyoruz. Ülkemiz vatandaşları için müreffeh bir yaşam yaratmak istiyoruz. Bağımsız bir devlet olarak yaşamak istiyoruz. Bütün bu çalışmalar - sadece petrol alanında değil, Azerbaycan ekonomisinin ve yaşamının diğer tüm alanlarında, yaptığımız şeydir." (Mahmudov,2016: 267).

Ekonomi uzmanları, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde piyasa ekonomisinin gelişimini farklı aşamalardan oluştuğunu belirtmişlerdir. Bir grup iki dönemi (1991-1995, 1996 ve sonraki yıllar) kapsadığını belirtmişken, diğerleri bu süreci üç dönem boyunca ifade etmiştir (1991-1993, 1993-1995, 1996 ve sonraki yıllar).

Akademisyen Ramiz Mehdiyev, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki modernleşme süreçlerinden bahseden yirminci yüzyılın son on yılında dört aşamayı vurgulamaktadır: 1970'ler - 1980'lerin başında; 1980'lerin ikinci yarısı - 1990; 1991-1993'ün ilk yarısı; 1993 yılının ikinci yarısından sonraki dönem. Devlet bağımsızlığının restorasyonu ile başlayan üçüncü aşamayı Sovyet dönemi yaşam tarzı aktivitesinin bir krizi olarak nitelendirmiştir. Dördüncü aşamaya gelince, özü, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin düzenlenmiş piyasa ekonomisine dönüşmesi ve ülkenin uluslararası arenada dünya siyasetinin konusu olarak tanınmasıyla sonuçlanan demokratik reformların gerçekleştirilmesi olmuştur.

Aliyev, Hükümet yönetiminin ilk yıllarında reformların ivedilikle başlanmasına izin vermemiş, bunun nedeni ülkesinin istikrar durumunun sağlanmasının ardından kademeli olarak reformlara başlamıştır. Kademeli olarak istikrarın oluşturulması ile dış ticaret 1995 yılına bakıldığında 40 oranında artış görüldüğü gözlemlenmiştir (Quluzade, 2016: 233).

Azerbaycan ekonomisinin birinci dönemi olarak aldandığımız bağımsızlık yılları ekonomik durumu, ekonomide yaşanan sorunlar nedeni ile işsizlik ve bunun getirdiği yüksek enflasyon oranları bu dönemde Azerbaycan hiperensflasyon sürecine itmiştir. 1992-1994 yılları arasında Azerbaycan devletinde enflasyon rakamları 4 haneli rakamlara kadar yükselmiştir. Söz konusu dönemde en yüksek aldığı değer olarak % 1763.5 düzeyini görmüştür. Yaşanan yüksek enflasyon ekonomik göstergeler olmuştur etkilemiş ve ekonomide gerilemelere neden olmuştur.

GSMH değerlerine bakıldığında 1994 yılı GSMH %53, sanayide %62, tarımda %44, tüketim %75 ve vergi gelirlerinde ise %45 azalma gösterilmiştir. Reel ücret seviyesi %80 azalma gösterirken halkın geçim sıkıntısı çekmesine neden olmuştur. Dönemde var olan ve uygulamalarda yer alan ekonomi politikaların

yanlışığı, bankacılık-finans sisteminde yaşanan problemlerin yaşanmasına neden olmuştur (Aras, 2003:4).

Yaşanan ekonomik durgunluk ve büyüme oranlarındaki düşüşler üretimi etkilemekle kalmayıp sosyo-ekonomik sorunlara da neden olmuştur. Kişilerde yaşanan gelir düşüklükleri vergi oranlarına yansımış ve ülke gelirleri azalmıştır. Bu etkenler ülke parasını etkilemiş ve ülke parası değer kaybetmesine neden olmuştur.

Tablo 1: 1991-1995 Yılları Arası Ekonomik Göstergeler

	1991	1992	1993	1994	1995
GSYİH	99.3	76.8	59.1	47.4	42.5
Sanayi Üretimi	91.1	63.4	50.9	38.2	36.6
Tarımsal Üretim	100.3	76.2	64.8	56.4	49.3
Uluslararası Rezervler	79.0	47.4	29.0	54.8	55.0
Enflasyon	2.1	9.7	140.0	1260.0	-

Kaynak: Nasirova,2004: 41.

1991-1995 Yılları Arası Ekonomik Göstergelerde görüldüğü üzere 1991 yılından GSYİH sürekli düşüş göstermiş ve 1995 yılında 42.5 değeri almıştır. Sanayi Üretimi 1991 yılında 91.1 değer alır iken sürekli düşüş eğiliminde olmuş olup, 1995 yılında en düşük seviye olan 36.6 değerini görmüştür. Tarımsal Üretim değerleri de düşüş eğilimi göstererek 1991 yılında 100.3 iken 1995 yılında yarıdan fazla düşerek 49.3 değerini almıştır. Uluslararası Rezervler 1991 yılında 79.0 iken 1993 yılında en düşük değerini 29.0 almış devam eden yıllarda artış göstermiştir. Enflasyon sürekli artmış ve 1991 yılında 2.1. olan enflasyon 1994 yılında en yüksek değerini 1260.0 oranı ile almıştır.

1996 yılında ülke ekonomisinde istikrar sağlanmış ve ertesi yıl sosyo-ekonomik kalkınmadaki olumlu eğilimler kendini göstermeye başlamıştır. 1996

yılında nüfusun maaşı % 50, emekli aylıkları, ödenekler ve bütçe kuruluşlarındaki ücretler % 70 artış göstermiştir. Haydar Aliyev tarafından geliştirilen yeni programın ana etkenlerinden biri olan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Güney Kafkasya'da ekonomik olarak gelişmiş bir ülkeye dönüşmesi ve ülkenin küreselleşme koşullarında küresel ekonomik sistemde değerli bir yer edinmesini sağlamak olmuştur. Aktif dış politika olmadan bu mümkün olamadığının farkında olunup buna göre tüm politikalar etkili olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet bağımsızlığının ilk iki yılı, aslında tüm dış politika faaliyetlerinde durgunluğa yol açan uluslararası izolasyonda var olmuştur. Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle birlikte, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politika stratejisi kökten değişmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in dış politikası, komşu ülkelerle olan ilişkilerin ve aslında tüm ülkelerle olan uluslararası ilişkilerin geliştirilmesine ve güçlendirilmesine yönelik olmuştur. Aynı zamanda, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bölgesel politikaya, askeri-politik ve ekonomik yapılara katılımına da büyük önem verilmiştir.

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Fransa, Türkiye Cumhuriyeti, ABD, İngiltere, Rusya, Almanya, İran, Çin, Japonya ve diğer ülkelere resmi ziyaretleri Azerbaycan'ın dış ekonomik ilişkilerinin genişletilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu ziyaretler sırasında devlet ve hükümet başkanları ile toplantılar, iş çevreleri temsilcileriyle toplantılar yapılmıştır. Ülkedeki yatırım fırsatları hakkında bilgi verilmesi ve ülke ekonomisinin gelecekteki gelişimi için yabancı yatırımların çekilmesinin önem ve etkisi büyük olmuştur.

Ekonomik reformların uygulanmasında uluslararası kuruluşlarla işbirliğine büyük önem verilmiş ve bu çerçevede belirli adımlar atılmıştır. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Asya Bankası, Avrupa Birliği, İslam Konferansı Örgütü ile yakın iş-ortaklık ilişkileri kurulmuştur. Örneğin, İslam Konferansı Örgütü sosyoekonomik projeler için bir fizibilite çalışması hazırlamak üzere Azerbaycan'a 1.424 milyon dolar tahsis etmiştir. Buna ek olarak, İKÖ 500.000 yeni iş ve mülteciler ve ülke içinde yerinden olmuş kişiler için yeni işlerin inşası için 1.000.000 dolar sağlamıştır (Gurbanov, 2011: 96).

Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (EBRD), Azerbaycan'da demiryolunun altyapısını iyileştirmek için 20,2 milyon dolarlık yumuşak bir kredi

sağlamıştır. Avrupa Birliği ile işbirliği, ekonomik entegrasyon süreçlerinin güçlendirilmesi ve yeni bağımsız devletlerin ekonomik alanlarının iyileştirilmesine yönelik projelerin uygulanması şeklinde gerçekleşmiştir (Seferov, 2005: 289).

Bu bağlamda, TRACECA programının Azerbaycan Cumhuriyeti için önemi vurgulanmıştır. Bu program 1993 yılında Avrupa Birliği tarafından kabul edildiğinde, Azerbaycan'a Avrupa-Asya ulaşım koridorunda yer alan ülkelerden biri olarak fon tahsis edilmiştir. Ancak sonraki yıllarda Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in çabaları sayesinde Azerbaycan Cumhuriyeti programa daha aktif katılım sağlamıştır.

2.2 AZERBAIJAN CUMHURİYETİ'NİN PETROL POLİTİKASI

Sovyet imparatorluğunun çöküşü ve eski Sovyet cumhuriyetlerinden bağımsızlık kazanması ilk bakışta kolay göründüyse de yeni bir düzen ve ekonomi sisteminin kurulması ilk zamanlarda zorluk yaratmıştır. Azerbaycan ekonomisi yüksek oranda petrol ve petrole dayalı diğer yan sektörlerde büyüyen bir ekonomi olarak yer almaktadır. Petrol, ekonominin lokomotifi olmanın yanında, ülkenin uluslararası ilişkilerine de yön veren önemli bir faktördür.

Azerbaycan petrol endüstrisi, 1941-1945 savaşı sırasında Alman faşizminin zaferinde istisnai bir rol alarak ve 20. yüzyılın ikinci yarısında Rusya Federasyonu, Ukrayna, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve diğer birçok ülkede ulusal petrol endüstrisinde istisnai bir rol oynamıştır. 1990'ların başında, bazı nesnel nedenlerle birlikte, cumhuriyet hükümeti, kamu yönetimindeki hataları nedeniyle zor bir durumda olmuştur. Böylece, 1985-1990 yıllarında petrol endüstrisindeki brüt üretim hacmi% 89 olarak gerçekleşmiştir. 1992-1993'te ülkede petrol üretimi 12.5 milyon tondan 9.6 milyon tona, gaz üretimi ise 9.9 milyar metreküpten 6.5 milyar metreküpe azalmıştır. Bakü'nün petrol rafinerilerinde yılda toplam 9 milyon dolar yağ işlenmiştir (Seferov, 2005: 292).

Bağımsızlık kazanan eski müttefik cumhuriyetlerin aksine, 1991-1993 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomik krizle birlikte siyasi bir krizle karşı

karşıya kalmıştır. Bir yandan, Ermenistan'ın Rusya Federasyonu'nun siyasi ve askeri desteği konusundaki askeri saldırganlığı, bir yandan da ülkedeki amansız güç mücadelesi, iç savaşa ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik çalkantısına neden olmuştur. Ülkedeki son derece karmaşık askeri-politik durumdan çıkmanın bir yolunu bulabilen ve o sırada ülkenin bütün sağlıklı güçlerini birleştiren ve ülke ekonomisinin öncü alanı olabilecek petrol endüstrisine yatırım yapma gücü bulunamamıştır. Bu iç faktörlerin yanı sıra, eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Azerbaycan Cumhuriyeti, jeopolitik durumu için dünya ülkeleri için merak ve merak konusu haline gelmiştir. Bu durumun temel nedenlerinden biri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin zengin petrol rezervlerinin varlığıydı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kuzey Azerbaycan'ın "kara altınının" gerçek değerini bilen yabancı şirketler, Hazar Denizi'nin zengin petrol alanlarının ortak gelişimi için cumhuriyet hükümeti ile görüşmelere başlamıştır. Azerbaycan petrolüne olan ilgi, büyük ölçüde 1989'da Bakü'ye giden İskoç şirketi Remko'nun başkanı Scott Rampin'in BP ile görüşmeleriyle Büyük Britanya'ya dönmesi nedeniyle olmuştur.

Petrol üretimi için uygun koşulların oluşması için özel çalışmalar yapılmaya 1991 yılında başlanmıştır. SSCB Bakanlar Kurulu ve SSCB hükümetinin ortak kararı ile ortak bir kurumun kurulması için rekabet oluşturulması istenmiştir. Söz konusu ortak kurumun oluşturduğu projede %45 payı ile Amoko liderliği elinde bulundururken, toplam payın %85'i ise Azerbaycan Cumhuriyetine %15'i ise Batılı şirketlere verilmiştir (İsayev, 1999: 34).

Bununla birlikte, 1992'nin ilk yarısında başlayan ve Popüler Musavat hizipinin gelmesi ile başlayan güç mücadelesi, yabancı şirketlerle bir sözleşmenin imzalanmasını geciktirmiştir. APC-Müsavat hükümeti, ekonomik planında petrole odaklanmıştır. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) Eylül 1992'de kurulmuş ve yabancı şirketlerle görüşmelerine devam etmiştir. 1992'nin sonunda, Azerbaycan'ın Hazar Denizi - Azeri, Şah Deniz, Çırağ ve Güneşli bölgesinde bulunan dört büyük alanda ortak keşif ve diğer faaliyetler üzerine beş niyet imzalanmıştır. Amoko, Penzoyl ve BP'nin yanı sıra, Türk TPAO şirketi projeye dahil olmuştur. Rusya'nın LUKoil Şirketi ve İranlı şirketler bu projeye katılmayı red etmiştir. Bu, zaten kritik bir siyasi bakış açısına sahip olan komşu Azerbaycan, Rusya ve İran üzerindeki baskının artmasına yol açmıştır. Ermenistan'ın Mayıs

1992’de Rusya’nın elindeki “devleti” saldırganlığını genişlemiş ve Azerbaycan’ın Şuşa ve Laçın bölgelerini askeri ordunun stratejik önemi ve Rus ordusunun doğrudan askeri yardımı ile Nisan 1993’te Kalbacar bölgelerini işgal etmiştir.

Bu kadar zor bir askeri ekonomik durumla uğraşan Azerbaycan hükümeti, yabancı şirketlerle bir sözleşme imzalamaya çalışmıştır. Ancak, Haziran 1993'te imzalanacak anlaşmanın şartları Azerbaycan Cumhuriyeti'nin çıkarlarını tam olarak karşılayamamıştır. Sözleşmeye göre, tarlalardan elde edilen gelirlerin% 70'inden fazlası petrol rezervlerine sahip olan Azerbaycan'a kalması planlanmıştır. Bununla birlikte, projenin parasal göstergelere ilişkin izdüşümünün etkinliği, uzun vadeli ve uzun vadeli sözleşmelerin gerçek doğasını yansıtmamıştır. Böylece, 25-30 yıl içinde enflasyon oranı, gelir dağılım oranı ve diğer faktörler çok önem arz etmiştir. Bu bakımdan, sözleşmeden elde edilen gelir para değil, petrolün hacmi ve kazançların en kısa zamanda başlaması ülkenin çıkarlarına karşılık gelmiştir. Taslak anlaşmada, Azerbaycan'ın petrol gelirleri% 62.7 olarak gerçekleşmiş ve yabancı şirketler gelirlerinin çoğunu önceki yıllarda almak zorunda kalmışlardır. Bu Azerbaycan için elverişli olmamıştır. 1993 yılının Mayıs ayında SOCAR ve yabancı şirketler Azeri, Güneşli ve Çırac sahalarındaki ortak faaliyetlerle ilgili bir bildiri imzalamış ve 4 Haziran'da SOCAR Yönetim Kurulu Ortak Deklarasyonunu onaylanmıştır (Aras, 2003:7).

APC-Musavat'ın iç ve dış politikadaki Haziran 1993'te ülkede ciddi bir siyasi, sosyal ve askeri krize neden olmuştur. Ülkedeki bir iç savaş tehlikesini gören ulusun önde gelen aydınları, deneyimli devlet adamı Haydar Aliyev'i Bakü'ye davet etmiştir. 15 Temmuz 1993'te Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Başkanlığına seçilen Haydar Aliyev, çözülmesi zor ve zor meseleleri ele almıştır. Ülke yavaş yavaş siyasi ve askeri krizden çıkmaya başlamıştır. Haydar Aliyev, iktidardaki APC-Musavat hükümetinin 1993'ün ikinci yarısında ülkedeki siyasi, ekonomik ve askeri kriz bağlamında imzaladığı petrol sözleşmesinin imzalanmasını ertelemiştir. Bir yıl süren müzakereler sırasında, Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Azerbaycan halkının çıkarlarına zarar verebilecek herhangi bir sözleşmenin imzalanmasını önlemek için yeni bir sözleşmenin hazırlanması üzerindeki çalışmalar üzerindeki tüm kontrolünü elinde tutan süreçte yüksek nitelikli uzmanları çekmiştir. Ayrıca, yeni sözleşmeyi denetlemek için yabancı ülkelere uzmanlardan oluşan bir komisyon

oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanının talimatına göre, deneyimli uzmanlar SOCAR liderliğinde yer almıştır. Görüşmelerde Azeri ve Çırac alanları olmak üzere üç tane petrol sahası olmadığı, Azerbaycan'ın gelirinin ise yüzde 80'e ulaşacağı tahmin edilmiştir. Yabancı şirketler tarafından ödenen ikramiye miktarı 300 milyon dolar olarak belirlenmiştir. Anlaşmanın Azerbaycan parlamentosu tarafından onaylanmasının ardından bu miktarın yarısının derhal ödenmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Haydar Aliyev'in petrol şirketleri ile yaptığı "Yüzyılın anlaşması" 1994 yılında Azerbaycan ekonomisi için öncelik verilmiş ve ülke ekonomisine önemli katkılar sağlanacağı düşünülmüştür. Söz konusu antlaşma ülkede 1994 yılında GSYİH 4 milyar \$ olur iken devam eden yıllarda antlaşmanın meyveleri alınmış ve GSYİH sonraki 7 yıl içinde 3 milyar \$'lık petrol yatırımı çekmiştir. SSCİ'den Cumhuriyetini oluşturan Azerbaycan en büyük doğal kaynağa sahip olmasının yanında kullandığı eski yöntemlerle diğer ülkelerin gerisinde kalmıştır. Azerbaycan 140 ülke arasında Doğrudan Yabancı Yatırımcı çeken ülkeler arasında 1994-1996 döneminde 3. Sırada yer alırken 1998-2000 arasında 8. Sıraya gerilemiştir. (Bayulgen, 2010: 34-35).

Azerbaycan'da birçok petrol antlaşmaları yapılarak söz konusu kaynağın ekonomiye yön vermesi bakımından ağırlık sağlanmıştır. 1990'lı yıllarında "Asrın Petrol Antlaşmaları" ile petrol üretimi ve dağıtımında gelişmeler sağlanmıştır.

Azerbaycan ekonomisi için önem arz eden petrol kaynakları ortak işletmeleri için ülke içerisinde 20'den fazla antlaşma imzalamıştır. 34 büyük petrol şirketinin yer aldığı antlaşmalar 15 farklı ülke ile imzalanmıştır. Ülkede yer alan tahminin rezervler 2-3 milyar ton olur iken işlenmesi için yaklaşık 50 milyar dolara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir (Seferov, 2005: 294).

Rusya Federasyonu'nun saldırgan çevreleri, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Hazar Denizi'ndeki yabancı şirketlerle petrol üretimi anlaşması imzalamasını istememiştir. Azerbaycan sektöründeki yabancı petrol şirketleriyle Hazar Petrol ve Gaz Sözleşmelerinin imzalanmasında bir miktar ilerleme kaydedilmiş olsa da,

Moskova, ekonomik çıkarlarının devletin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını yalnızca Azerbaycan'ın Azerbaycan-Dağlık kentinin yerleşiminde Hazar Denizi'nin 12 kilometrelik bölgesi bölgesinde şok etmesini önermiştir. Bu, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki Azeri, Çırac ve Güneşli petrol sahaları üzerindeki kontrol kaybı anlamına gelmiştir. 1994 baharında RF bu konuda çok aktif diplomatik adımlar atmaya başlamıştır.

Rusya Dışişleri Bakanlığı, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'nde bulunan petrol alanlarından bağımsız olarak herhangi bir anlaşma imzalamaya hakkı olmadığını söyleyerek İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na bir not göndermiştir. 1994 yılının baharında, Cumhurbaşkanı B. Yeltsin, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne yaptırım uygulayan 396 Emri çıkarmıştır. Rus hükümeti Hazar Denizi'nin durumunu belirtmiş ve 1994'te Azerbaycan Cumhuriyeti'yle İngiltere arasında imzalanan "Enerji İşbirliği Üzerine" mutabakatının "Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektörü" ifadesini kabul etmediğini belirterek. İngiltere Büyükelçisi Bryan Folla, Hazar Denizi'ndeki petrol alanlarının kullanımıyla ilgili herhangi bir anlaşmanın Rusya Federasyonu hükümeti tarafından tanınmayacağını da belirtmiştir. İngiltere Enerji Bakanı Tim Edgar, Bakü'ye gitti ve Dışişleri Bakanlığı ve SOCAR ile yapılan görüşmelerin ardından "Dışişleri Bakanlığı'nın notuna dikkat etmeden" Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile işbirliğini sürdürme kararı almıştır.

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in uzak görüşlü politikası neticesinde İngiltere, ABD, Türkiye, Rusya ve diğer ülkelerin petrol şirketleri ile yoğun müzakereler 20 Eylül 1994'te Azerbaycan'ın ekonomik ve siyasi yaşamında önemli bir olayla sona ermiştir.

Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Rusya, Norveç, Türkiye ve Suudi Arabistan'dan büyük petrol şirketleri (Amoko, Penzgyl, Yunokal, Remko, MakDermott, LUKoil, Britis Petroleum , Statoil, Türkiye Petrolleri AO, Delta) 30 yıllık sözleşme imzalanmıştır. Söz konusu antlaşma ile 511 milyon ton petrol çıkarılması ve söz konusu petrolden elde edilen karın %80 Azerbaycan hükümetine %20'sinin ise yabancı şirketlere verilmesi uygun görülmüştür. Projenin uygulaması 7,5 milyar dolar yatırım ile gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. Yapılan petrol üretiminden Azerbaycan Hükümeti 34 Milyar dolar kazanç elde edeceği tahmin

edilmiştir (Alışanova, 2006: 107).

12 Aralık 1994'te "Yüzyıl Anlaşması" Milli Meclis tarafından onaylanması ile Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in kararı ile Azerbaycan Cumhuriyeti kanunu olarak yürürlüğe girmiştir. "Yüzyıl Sözleşmesi" binlerce yeni işin yaratılacağı ve Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının çalışma fırsatı olduğu gerçeği haline gelmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile yaptığı röportajda, ulusal petrol stratejisini şu şekilde değerlendirmiştir:

"Petrol stratejisini oluşturdum ve uyguladım. Ama petrol endüstrisinin ne olduğunu biliyorum. Azerbaycan petrol endüstrisinde 40 yıldır görev yapıyorum. Sadece endüstri ile değil, aynı zamanda SSCB'nin bütün petrol bölgelerini de ele aldım. Neye ihtiyacım olduğunu biliyorum. Gidecek başka yolumuz olmadığını biliyordum. "

24 Ocak 1995 tarihinde Yönlendirme Komitesi toplantısına katılan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, sözleşmenin önemini değerlendirmiştir:

" Bu sözleşmeyi hazırlarken, bu sözleşmeyi imzalarken ve sözleşmenin yasal gücü için bir yasayı imzalarken, bu günü ve Azerbaycan'ın geleceğini düşündük. Herkes, sözleşmenin bu niyet ve arzularla başlamasını istediğimizi bilmeli. Sözleşmenin uygulanması, ülkenin kriz eğilimli durumunda önümüzdeki yıllarda büyük değişiklikler yapmak için çok önemlidir. Sözleşmenin uygulanması, Azerbaycan'ın gelecekteki kalkınma umutları için de çok önemlidir. Bu sözleşmeyi imzalarken bile, biz Azerbaycan'ın gelecek nesillerini düşünüyorduk. "

"Yüzyıl Sözleşmesi" bağımsız bir devletin Azerbaycan Cumhuriyeti'ni dünya ekonomisine entegre eden ilk başarılı uluslararası basamağı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, Azerbaycan ekonomisinin toparlanmasında ve geliştirilmesinde petrol endüstrisinin modern yüksek teknoloji temelinde restore edilmesi ve modernleştirilmesi önem arz ettiğini belirtmiştir. 15 Kasım 1995'teki "Yüzyıl Sözleşmesinin" devamı olarak, ABD Penzoil, Rusya Federasyonu LUKoil ve İtalyan Acip petrol şirketlerinin ve Karabağ denizaşırı petrol sahasının, İkinci sözleşme imzalanmıştır (Aras, Süleymanov ve Zeynalov, 2010: 15).

4 Haziran 1996'da SOCAR ve İngiltere, Norveç, Türkiye, Fransa, Rusya ve İran'ın petrol şirketleri, Şah Deniz sahasının 30 yıl boyunca ortak gelişmesi, 14

Aralık'ta "Dan yıldızı" ve "Ashrafi" hakkında bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Suudi Arabistan'daki ABD, Amoko, Yunokal, Japonya'nın Itochu ve Delta şirketleri ile ortaklaşa petrol sahalarının geliştirilmesi konusunda anlaşmalar imzalanmıştır.

13 Ocak 1997'de, Elf-Akitien ile Total ve SOCAR arasında Paris'te "Lankaran-Deniz" ve "Talış-deniz" bloklarının ortak sömürüsü konusunda anlaşmalar imzalanmıştır. 1 Ağustos'ta Washington'daki Beyaz Saray'da, Beyaz Saray'da, Chevron, Exxon, Mobile ve Amoko şirketleri ve SOCAR ile birlikte, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki Abşeron, Nahçıvan ve Oğuz petrol alanları arasındaki ortak girişim 8 milyar dolar değerinde 3 iş sözleşmesi imzalanmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Amerika Birleşik Devletleri'ne ilk resmi ziyareti sırasında imzalanan bu anlaşmalar ülkemizin politik ve ekonomik bağımsızlığının daha da güçlendirilmesi için önemli bir temel oluşturmuştur (Eminov, 2002). Genel olarak, 1994-2004 yılları arasında, SOCAR ile deniz aşırı ve açık deniz petrol sahalarını kapsayan 15 yabancı ülkeden 33 petrol şirketi arasında 22 sözleşme imzalanmış ve toplam olarak değerleri 60 milyar dolar olarak hesaplanmıştır.

Modern teknolojiler, yönetim deneyimi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin petrol endüstrisine getirilmiştir. Cumhuriyetimizin petrol filosu, petrol endüstrisi altyapısı yeniden inşa edilmiştir. "Bakü" bilimsel araştırma gemisi modernize edilmiş ve dünyadaki en mükemmel jeofizik araştırma gemilerinden birine dönüşmüştür. "Hazar Deniz Yağı" dalgıç sondaj kulesi yeniden inşa edilmiş ve ikinci yaşına "Dada Gorgud" adıyla başlamıştır. Raf-5 sondaj kulesi yenilenmiş, modern ekipmanlarla donatılmış ve dünyanın en büyük yüzer sondaj kulelerinden biri olmuştur. Eylül 1998'de Istiglal adı altında işletmeye açılmıştır. Denizin derin bölgelerinde petrol sondajına izin veren en güncel çok fonksiyonlu sondaj kulesi "Kurtuluş" oluşturulmuştur. 2002 yazında, Hazar'daki en son teknoloji altında, ilk defa sondaj kuleleri için su altı tavaları kurulmuştur. "Tofig Ismayilov" dalgıç, "Azerbaycan", "Israfil Huseynov" gemileri tamir edildi ve yeni ekipmanlarla donatılmıştır. Çırak-1 platformu, Batı standartlarına göre denizde uluslararası standartlara uygun olarak yeniden kurulmuştur. Bu platformdan kıyıya, 176 km uzunluğundaki 120 m derinlikte Petrol Kayalarına 48 km gaz boru hattı döşenmiştir. Sangaçal Terminali kurulmuş, Zık Tesisi su altı boruları için uzmanlaşmıştır (Aras, 2003:7-8).

1994'ten beri her Haziran ayında, Bakü'de yabancı şirketlerin katılımıyla geleneksel bir uluslararası petrol ve gaz fuarı düzenlenmiştir. 4.000'den fazla Azeri uzmanı kısa bir süre önce dünyanın önde gelen petrol şirketleri temelinde yeni teknolojiler ve yöntemler konusunda uzmanlaşmıştır. 2001 yılında, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhuriyeti'nin 10.000 vatandaşı üretim ve hizmet şirketlerinde çalışmıştır. Bakü'nün petrol işçileri tecrübesi büyük beğeni toplamış ve verimli kullanılmıştır. Petrol şirketleri tarafından uluslararası ihalelerde imzalanan sözleşmelerin% 20'den fazlası Azerbaycanlı işletmelerin payını ve bunların yabancı ortaklarla ortak girişimlerini oluşturmuştur.

Azeri, Çıracık ve Güneşli yataklarından Kuzey ve Batı petrol boru hatları üzerinden Karadeniz limanlarına ilk petrol taşımacılığı sözleşmeleri imzalanmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ait olan Bakü-Novorossiysk (Kuzey) boru hattının 1996 yılı sonuna kadar hazır olması ve 25 Ekim 1997'de faaliyete geçmesi Bakü-Supsa ("Batı") boru hattının inşaatı 1998 sonunda tamamlanmıştır. 17 Nisan 1999'da, bu boru hattı ve Supsa terminali faaliyete geçmiştir (Turan, 2009: 586).

1996'dan beri, AIOC tarafından açılan ilk petrol kuyusu fiskiyeye çarpmış ve yatakların büyük rezervleri bir kez daha onaylanmıştır. 12 Kasım 1997'de Azerbaycan Cumhuriyeti tarihinde önemli bir olay gerçekleşmiştir, Yüzyıl Sözleşmesine göre ilk petrol üretimi başlanmıştır. Bu olayı ele alan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, bu tarihi olay ve dikkat çekici olay nedeniyle Azerbaycan halkını tebrik ederek:

"Eylül 1994'te, ilk büyük petrol sözleşmesini imzaladığımızda Azerbaycan'a bağımsız bir devlet olduğunu gösterdik. bağımsız bir devlet olarak, kendi doğal kaynaklarına sahiptir ve kullanımı hakkında kararlar alır. Üç yıl sonra, Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olduğunu tekrar onaylıyoruz. Azerbaycan'ın devlet bağımsızlığı kayıtsız, ebedidir ve biz zaten bağımsızlığımızın harika meyvesini görüyoruz. Bugün gördüğümüz iş, 21. yüzyıl ve gelecek nesiller için yapılan işlerdir."

"Yüzyılın Sözleşmesi"nin ilk aşamasına başlamak için, yılda Hazar Denizi'nden Akdeniz'e yıllık 50 milyon tona kadar petrol taşıyan büyük ölçekli bir Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının inşası konusunda bir anlaşmaya varılması önemli olmuştur. 1998 yılında bir sözleşme hazırlamak için bir çalışma grubu kurulmuştur.

Boru hattı projesinin hazırlanmasında Azerbaycan Cumhuriyeti temel olarak aşağıdaki konsepti tercih etmiştir:

1. Ana ihracat petrol boru hattının payı şirketteki payın yüzde 50'sinin, ayrıca Azerbaycan'daki 1 payın da olması gerekir.
2. Ana ihracat petrol boru hattında projeye geri ödeme planı konseptlerini içerir.
3. Sıfır bakiyesine ulaşıldığında, petrol boru hattı bir bütün olarak Azerbaycan Cumhuriyeti kontrol ve idaresine aktarılır.
4. Petrol boru hattı bir gelir kaynağı olmamalıdır.
5. AIOC-e boru hattının kullanımı için ayrıcalıklı bir tarife belirlenecektir (Adik, 2004).

Azerbaycan cumhurbaşkanları, Türkiye, Gürcistan, Kazakistan, Özbekistan ve ABD Enerji Bakanı'nın 29 Ekim'de imzaladıkları açıklama, bu boru hattı konusundaki görüşmelere ivme kazanmıştır. 18 Kasım 1999 tarihinde, Bakü-Tiflis-Ceyhan ana ihracat boru hattı üzerinden ham petrolün Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan ve Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinden taşınması konusunda İstanbul'da bir anlaşma imzalanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanları, Türkiye Cumhuriyeti, Gürcistan, Kazakistan Cumhuriyeti ve ABD başkanları tarafından imzalanan İstanbul Deklarasyonu, projenin üst düzeyde desteklendiğini kanıtlamıştır.

Bu anlaşmanın hazırlanmasında ciddi engeller oluşturduğu da görülmüştür. Bazı şirketler dış etkiler sonucu böyle bir boru hattına olan ihtiyaçtan memnun olmamıştır. Yatırım konusunda da farklı görüşler olmuş ancak, yaratılan tüm engel ve zorluklara rağmen, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in uyguladığı amaçlı petrol stratejisi başarılı olmuştur. İstanbul'daki imza töreninden sonra konuşan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Bakü-Ceyhan stratejik petrol boru hattı sözleşmesinin imzalanmasından önce "Yüzyıl Sözleşmesi" nin

imzalanmasından beş yıl önce yapılan çalışmalardan gurur duyduğunu söylemiştir. Konuşmasında, katılan ülkelerin başkanlarına, özellikle de siyasi destek için ABD Başkanı Bill Clinton'a şükranlarını dile getirmiştir (Gurbanov, 2011: 162).

1 Ağustos 2002 tarihinde, şirket bu boru hattını inşa etmek ve yönetmek için kurulmuştur. BTC 18 Eylül'de kuruldu. Etkinliğe katılmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Shevardnadze ve ABD Enerji Bakanı Spencer Abraham Bakü'yi ziyaret etmiştir (Mahmudov, 2016: 305).

Uygulanan önlemler sayesinde cumhuriyet petrol endüstrisi canlanmış ve hızla gelişmeye başlamıştır. 2002 yılında ülkede 15,3 milyon ton petrol üretilmiştir. Petrol sözleşmesi gelir elde etmeye başlayan Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu, Aralık 1999'da, Cumhurbaşkanı Kararı ile, Aralık 2001'de Denetim Kurulu'nu kurulmasını sağlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeni petrol stratejisinin kurucusu Haydar Aliyev, bu vakfi güçlü bir ekonomi kurmanın aracı olarak nitelendirmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanı İlham Aliyev'in dediği gibi, Devlet Petrol Fonu'nun temel amacı, maden hammaddelerini yeniden üretimi hedef alan finansal kaynaklara dönüştürmek ve bu fonun nesilden nesile geçmesi gerektiğini hedeflemiştir. Devlet Petrol Fonu tarafından biriken fonlar, Azerbaycan ekonomisinin diğer sektörlerine yatırım, petrolle ilgili olmayan diğer endüstrilerin gelişimi, yeni işlerin yaratılması ve gelecek nesillerin petrol üretimi seviyesinden çıkaran ve dünya pazarındaki petrol fiyatına bağımlı programlar şeklinde yatırılması gerektiğini belirtmiştir. 2003 yılının başında Fon'un toplam 730 milyon doları bulunmuş ve Cumhuriyetin ekonomik ve sosyal refahı için etkin bir şekilde kullanılması için özel bir program oluşturulmuştur.

“İlham Aliyev'in bir parçası olduğu sayısız toplantı ve görüşmeler yapılmıştır. Elbette, zorluklar ve engeller var ve bazen belirli koşulların kabul edilemezliği nedeniyle müzakere süreci askıya alınmıştır. İlham Aliyev şu anları hatırlıyor: *“Yabancı şirketlere-onların bireysel şirketlerin çıkarlarını savunduğunu söyledik. Biz ise ülkenin çıkarlarını ve Azerbaycan halkını savunuyoruz. Onlar bir hata yaparsa, şirketlerinin yalnızca bir projesine yansıtılır, ama biz bir hata yaparsak, bu hata tüm Azerbaycan halkının çıkarlarına zarar verir. Başka bir*

deyişle, biz hiçbir hata yapamayız. " Bu ilkelere dayanarak, Azerbaycan hükümeti, ülkenin çıkarlarını tutarlı bir şekilde koruyan bir petrol sözleşmesi imzalamayı başarmıştır (İsayev, 1999: 92).

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, sonraki olay ve süreçlerden çok önce ileri görüşlü bir politika öne sürmüş ve karşısına çok sayıda hüzip getirmiştir. Petrol sözleşmelerinin imzalanması, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki hidrokarbon kaynaklarının gelişmesini halkın çıkarlarına hizmet etmek için yönlendirerek ülkenin uzun vadeli sorunlarının çözümüne yol açmıştır. "Yüzyılın Sözleşmesi" 20 Eylül 1994'te imzalandığında Azerbaycan Cumhuriyeti fakir bir ülkedydi ve neredeyse hiç döviz rezervi yokken 2003 yılında devlet bütçesi 1,2 milyar dolara, döviz rezervleri ise 1,6 milyar dolara ulaşmıştır. Yıl sonunda, Devlet Petrol Fonu tarafından toplanan fonların tutarı 815.6 milyon \$ 'dır. Ekonomik, sosyal ve politik önemi zamanla anlayamadığı veya anlayamadığı sahte politika zaten somut sonuçlar vermiş ve gelecek için geniş umutlar getirmiştir. Bu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin petrol stratejisinin zaferi olarak görülmelidir.

2.3 HAYDAR ALİYEV VE AZERBAYCAN'DA YATIRIM POLİTİKALARI

Bağımsızlığını geri kazandıktan sonra, politik ve ekonomik yaşam değişmiş, kamusal yaşamın her alanında reformlar yapan Azerbaycan, Cumhuriyet savaşında önemli ve köklü değişimler geçirdiği için belirsizlik dönemine girmiştir. İdari amirlik sisteminden piyasa ekonomisine geçişin ilk yıllarında, ekonominin sektörleri ve alanları arasındaki entegrasyon ve fonksiyonel ilişkilerin kesildiği ve Azerbaycan'ın işsizlik krizinin tüm özellikleri ile ekonomik süreçlerin belirsizliğinin şiddetlendiği bir dönem yaşanmıştır. Yeni ekonomik sisteme geçişin ilk aşamalarında, yani ulusal ekonomi, örgütün başlangıcında serbest piyasa konularının oluşumu için finansal fırsatlar son derece sınırlı olmuştur. Böyle bir sorunun çözümü, yabancı yatırımların Azerbaycan ekonomisinden çekilmesine neden olmuştur. Geçiş döneminde, ülkenin sanayi tabanını modernleştirmek ve dış yatırım yapmadan üretim potansiyelini artırmak mümkün olamamıştır. Bu nedenle, Azerbaycan ekonomisinin kriz

durumundan çıkarılması yabancı yatırımı gerektirmiştir. Ancak organizasyonun ilk yıllarında milli gelirin payının, ülke ekonomisinin piyasa ilkelerine dayanan gerilemesi ve geri dönüşüm kapasitelerine ve yatırımlara olan ilginin düşük olması, ülke ekonomisinde yerel yatırımlarda keskin bir düşüşe yol açmıştır.

Küreselleşen dünyada, bilimsel ve teknik yeniliklerin yoğun uygulanması ve ülkedeki yatırımlardaki hızlı artış, ülkedeki yatırım faaliyetindeki düşüş için ciddi bir endişe kaynağı oluşturmuştur. Elbette, tüm bunlar, ülke ekonomisine pazar ekonomisi ilkelerine dayalı olarak büyük miktarda yatırım yapılmasını sağlayan uygun bir dış ekonomi politikasının uygulanmasını gerektirmiştir.

2.3.1. Azerbaycan Yatırım Politikaları

Azerbaycan SSCI'nın dağılmasıyla Rusya devletine bağımlı olan ülke ekonomisi zarar görmüştür. Azerbaycan çoğunlukla doğal kaynakları nedeni ile petrol ve doğalgaz ile üretilen ürünleri üretmeye başlamış, söz konusu ürünlerin çıkarımı yapılmış işlenmesi için başka ülkelere gönderilmiştir. İşlene ürünler yüksek fiyatlarla alımlar yapılmıştır. Ülkede var olan doğal kaynaklar ülkenin ekonomisinin diğer sektörlerde gelişmesini engellemiştir.

Azerbaycan hükümetinin SSCI'da kazandıkları kaybettiklerinden daha çok olmamıştır. Büyük bir birliğin bir parçası olan Azerbaycan hükümeti diğer ülkelere daha ucuz bir fiyatlama yaparak gönderdiği ham maddeleri nihai ürün olarak daha yüksek bir fiyatlama ile satın almıştır. Söz konusu ticaretten ortaya çıkan gelirler ülke hazinesi yerine Birlik bünyesinde tek bir merkezde toplanması ülkenin öz servetinin azalmasına yol açmıştır (Aras, 2003: 2-3). Ülke ekonomisinin planlama ile merkezi bir sistemle yapılması Azerbaycan ekonomisi ve yatırımları için kötü koşullar oluşturmuştur. Var olan sistemin ülke servetine katkı sağlamadığından bu sistemin ülke için olumsuzluk oluşturduğu görülmektedir. Azerbaycan, bağımsızlıktan sonra yaşanan Ermenistan ve SSCI'dan ayrılma döneminde var olan sıkıntıları yaşamış ancak ekonomi düzeninin kurmak için adımlar atmıştır.

Ülke içerisinde bağımsızlığın ilanı ile birlikte geçiş ekonomileri olarak sıralanabilecek bir ekonomi olan Azerbaycan ekonomisi geçişi başarılı olarak tamamlaya ekonomilerden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Ülkenin kendi yatırım

olanaklarının ve ülke içerisine girebilecek yabancı yatırımlar için Azerbaycan öncelikle ülke içerisindeki düzen sağlaması gerektiğini bilerek işlem yapmıştır. Yatırımlar için gerekli düzenlemeleri kısaca;

- Siyaset ortamında var olan yapının demokratik olarak düzenlenmesi,
- Tekelci yapının ülke genelinde rekabetçi ortamın oluşmasına olanak sağlanması,
- Ekonomik düzende serbest fiyat düzenlenmesi
- Oluşabilecek dengesizlik ortadan kaldırılması ve düzenin oluşması için mali disiplinin oluşturulması,
- Ülkede oluşabilecek enflasyon ve deflasyon ortamlarının oluşmasını engellemek
- Müdahale yerine serbest piyasa koşullarının oluşturulması,
- Yatırımlar için gerekli finansmanın yanında yatırımın ihtiyaçlarının kısa sürede ve sorunsuz ulaşımın kolaylaştırılması,
- Ülkede siyasi ve sosyal düzenin oluşturulması,
- lkeler arası gerekli antlaşmalar ve diplomatik iletişim sayesinde yatırımın kolayca ve düşük maliyetlerle ülkeler arası pazarlanmasının yapılması üzerine alışmaları Azerbaycan hükümeti benimsemiş ve ülkesinde düzenin ağlanması için bir ortam oluşturulmuştur (Turan, 2009: 581-582).

Söz konusu değişimlerle Azerbaycan asıl olarak 1995 yıllarında ekonomik düzen ve iltizamın yaşandığı dönemlerin başlangıç verdiği söylenebilir. Azerbaycan 1995 yılında ilk Anayasa kabul ile hukuki temelleri olan bir ülke konumunu almıştır.

Yatırımlarının oluşturulması, düzenlenmesi ve srekliplik arz etmesi için gerekli altyapı koşullarını oluşturan Azerbaycan ekonomik gelişmeler için adımlar atmıştır. Ülkede istikrarın sağlanması için ekonomide serbest piyasa koşullarının var olması için gerekli adımlar atılmıştır. Serbest piyasa ve liberalleşme ile ekonomik göstergeler iyiye gitmeye ülke içerisinde yatırımların artması ile sonuçlar görülmeye başlanmıştır.

Serbest piyasa koşulları, liberalleşme ile ülkenin doğal kaynakları olan petrol ve doğalgaz rezervlerinin işlenmesi ve dağıtımının ülke ekonomisi için büyük önem arz ettiğın “yüzyıl antlaşması” imzalanmıştır. Yalnız bu antlaşma ile kalınmamış birçok şirket ile çeşitli anlaşmalar düzenlenmiştir.

Ülke yatırımları yalnızca doğal kaynaklarla sınırlı kalmayıp tarımda da önem arz eden Azerbaycan topraklarının değerlendirilmesi için toprak reformu yapılarak ülke topraklarında özelleştirme yoluna gidilmiştir. Ayrıca var olan özelleştirme ardından gerekli yatırımların gelişmesi ve kalkınması için belirli süreli vergi muafiyeti verilmiştir. Toprak işlenmesi için var olan yakıt ve tamamlayıcı ürünlerde indirimler sağlandı. Gerekli yatırım oranları sağlanmasına yol açan teşvikler sonucu ülke tarım gelirleri %7 artış sağlamıştır (Aras, 2003: 5).

Tablo 2: 1991-2002 Yılı Ekonomik Veriler

Yıllar	GSMH Değişimi(%)	İşsizlik Oranı	GSMH'da Özel Sektörün Payı (%)	Yabancı Yatırımlar (Milyon \$)
1991	-0,7	0,11	15	-
1992	-22,6	0,17	17,7	-
1993	-23,1	0,52	24	-
1994	-19,7	0,65	29,3	150
1995	-11,8	0,78	34	375,1
1996	1,3	0,86	38	620,1
1997	5,8	1,03	46	1307,3
1998	10	1,13	55	1472,0
1999	7,4	1,20	62	1091,1
2000	11,1	1,17	68	927
20001	9,9	1,29	71	1091,8
2002	10,6	1,35	73	1700

Kaynak: Aras, 2003: 6.

Azerbaycan devletinin ekonomik düzenin ve yatırımların artması için var olan gelişme, değişim ve dönüşüm sürecine başlanmış ve başarılı sonuçları var olan verilerden de anlaşılmaktadır. 1991-2002 verilerine bakıldığında GSMH da var olan 1991 yılında -0,7 ,1992 yılında -22,6 gibi veriler zamanla yapılan düzenlemeler sonucu 2000 yılında 11,1, 2002 yılında 10,6'lara yükseldiği görülmektedir. Yatırımların bir diğer sonucu olarak karşımıza çıkan olumlu yönü var olan işsizlik sorunun minimum seviyede kalmasıdır. Tabloya bakıldığında sürekli artan nüfus oranlarının içerisinde işsizlik oranları yüksek oranda artmayıp belirli seviyelerde korunabilmiştir. 1991 yılında işsizlerin oranı 0,11 olur iken 2002 yılına gelindiğinde

bu oran 1,35 olarak belirlenmiştir. Azerbaycan Cumhuriyetinin aldığı gerekli önlem ve yasalar ile ülke genelinde var olan yatırımlar sürekli olarak artarak ilerleyerek değerler almıştır. GSMH içerisinde özel sektör payı 1991 yılında %15 iken bu oran yıl yıl artarak 2002 yılında %73 değer almıştır. Ülke ekonomisinde sürekli olarak yer alan yabancı yatırımlar hakkında 1991, 1992, 1993 verileri tam olarak bulgular elde edilememiş olup, 1994 verileri ve akabindeki yıl verileri düzenlenmiştir. Ülke içerisinde tabloda yer alan verilerden de anlaşılacağı üzere sürekli olarak yabancı yatırımcıların tercih ettiği bir ülke olarak yer almıştır. 1994 yılında 150 Milyon Dolar olan yabancı yatırımcı yapılan anlaşmalar neticesinde 2002 yılında 1700 Milyon Dolara kadar yükselmiştir.

Yapılan yatırımların artması küçük işletmelerinde yer alması için reformalar yapılmıştır. Haydar Aliyev'in "Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Kalkınma Üzere Devlet Programı" 2001 Mart ayında imzalamış ayrıca ülke yatırımları için 10 milyar \$ sermaye ayırmıştır. 2002 yıllarında iş adamları ile görüşmeleri neticesinde gerekli gümrük, vergi düzenlemeleri yapmıştır (Aras, Süleymanov ve Zeynalov, 2010: 12-14).

2.3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Bağımsızlığın ilk yıllarında ülkede yaşanan zorluklar, eski Sovyet Cumhuriyetleri ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasındaki ekonomik bağların bozulması, ülkedeki istikrarsızlık, düşük mali ve teknik rejimler, petrol endüstrisindeki şiddetli krizin nedeni olarak düşünülmüştür. Böyle bir sorunun ortadan kalkması için yabancı yatırımların Azerbaycan ekonomisine girmesinin o dönemde tek çıkar yol olarak görülmüştür. Ülkenin sanayi tabanını modernleştirmek ve dış yatırım sağlanmadan üretim potansiyelini geliştirmek mümkün olamazdı.

20 Eylül 1994'te Azerbaycan, "Azeri" , "Çırak" ve "Güneşli" sahalarının ortak araştırması ve geliştirilmesi için 7 ülkeden 11 tanınmış şirket ile dünyanın önde gelen petrol şirketleri "Yüzyıl Sözleşmesi" anlaşması . ABD, Rusya, İngiltere, Japonya, Norveç, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın petrol şirketlerinin katılımıyla Konsorsiyum - Azerbaycan Uluslararası İşletmeciliği Şirketi kurulmuştur. Azerbaycan'da güvenilir bir yatırım ortamında uygun yatırım ortamının oluşturulması, birçok umut verici yapının ortak araştırılması ve geliştirilmesi

konusunda 20'den fazla sözleşme yapılmasını sağlamıştır. Kapalı sözleşmelere göre, toplam doğrudan yabancı yatırım tutarı yaklaşık 60 milyar dolar olarak belirlenmiştir. 1997 yılının Kasım ayından bu yana, ilk petrol sözleşmesi başlatılmış ve kısa bir süre sonra 12 milyon ton ham petrol üretilmiştir. Üretilen petrolerin önemli bir kısmı ile yabancı ülkelere ihraç edilmeye başlanmıştır. Böylece, 2000 yılında toplam petrol üretimi 9 milyon tondan 14.1 milyon tona yükselmiştir (Aras, 2003:10).

Tablo 3: Azerbaycan Petrol Endüstrisinde Yabancı Yatırım Miktarı

YILLAR	TOPLAM YATIRIM TUTARI (milyon dolar)	TRAO-NUN YATIRIM TUTARI (milyon dolar)
1994	13.7	0.36
1995	360.1	53.91
1996	518	58.23
1997	976	89.47
1998	1012	113.57
1999	881	74.25
2000	809	47.11
2001	848.2	50.10
2002	1.693	173.86
2003	2810.2	379.14
TOPLAM	10044.5	1040

Kaynak: Əliyev, 2017: 58.

Azerbaycan da yer alan enerji şirketleri BP, Unocal, Exxon Mobil, Devon Enerji (Pennzoil), TRAO, Statoil, Lukoil, Itochu, Agip, Chevron, ENI, Halliburton,

Schlumberger, Kwaemer, Axar Maritime ve diğerleridir. "Yüzyıl Sözleşmesi" nin imzalanmasından bu yana, dünyadaki 20 ülkenin 33 deviyile beraber 23 uluslararası anlaşma imzalanmıştır. Azerbaycan, "Yeni Petrol Stratejisi" nin başarılı bir şekilde uygulanması sonucunda, uluslararası petrol şirketlerinin, yabancı, iş çevrelerinin ve büyük ölçekli yatırımların petrol-doğal gaz projelerine dünyadaki enerji taşıyıcıları pazarına hızlı bir şekilde ulaşabilmiş, imzalanan sözleşmeler sonucunda 60 milyar ABD dolarından fazla ülkeye yatırım yapılmıştır.

Azerbaycan, dış yatırım için uygun politik, ekonomik, yasal ve diğer koşulları oluşturmak için karmaşık önlemler almak zorunda kalmıştır. Ülkedeki yatırım ortamını, ekonomik faktörleri ve yasal güvenceleri etkileyen sosyo-politik koşullar yaratma ihtiyacı olmuştur. Ülkedeki siyasi istikrarın varlığını, ekonomik gelişme düzeyini, dış ekonomik ilişkilerin düzeyini ve yapısını, yatırım imtiyazlarını alma olasılığını ve yerel borç piyasasının mevcudiyetini dikkate alarak, aynı zamanda uygun bir yasal çerçevenin oluşturulmasını gerektirmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yatırım ortamı, yatırımcıların haklarının ve çıkarlarının korunmasını, yerli ve yabancı girişimciler için eşit şartların yaratılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda Temyiz Kurullarının örgütlenmesini, Yatırım Faaliyetlerine, Yabancı Yatırımların Korunmasına, yasalar ve bir dizi düzenleyici belgenin yanında Yabancı Yatırımların Korunması Hakkında Kanun, yabancı yatırımların korunmasını ve düzenlenmesini, çalışma ve sosyal mevzuat sistemi düzenlenmiştir. Ayrıca ülkedeki serbest ekonomik bölgelerin oluşturulmasının yanı sıra uygun yatırım ortamını oluşturan vergi mevzuatı da düzenlemiştir. Azerbaycan'da kullanılan yabancı yatırımlar ülkede tam korumaya sahiptir. Ülkedeki yatırımlar için fon kaynakları, ülkenin yasama kanunlarına yansıtılmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu'nun "Yatırım Yapmaya İlişkin Faaliyetleri" nin 9. maddesi temel olarak ülkedeki yatırım faaliyetlerini ve kaynaklarını belirleme kurallarını öngörmektedir. Bu kaynaklar şunları içerir:

- Yatırımcının finansal kaynakları ve entelektüel zenginlik;
- Finansal kaynaklardan ve üretim faaliyetlerinden elde edilen iç kaynaklar (kazançlar, amortisman masrafları, bireylerin ve tüzel kişilerin tasarruf ve tasarrufları, doğal afet ve kazalardan kaynaklanan zararlar için sigorta ödemeleri,

- Yatırımcının borç borçları (banka ve bütçe kredileri, hisse senetleri, tahviller ve diğer menkul kıymetler),
- Yatırımcının çektiği finansal kaynaklar (işçi topluluğu, menşei ülkesi); taşlar, tüzel kişiliklerin payları ve diğer ücretler, hisse senetlerinin ve tahvillerin satışından elde edilen gelirler);
- Bütçe ve bütçe dışı fonlardan yatırım kaynakları
- Şirket, şirket ve benzeri. ekonomik konular yanı sıra ülke vatandaşları, hayırsever ve ücretsiz ücretler, bağışlar (Gurbanov, 2011:122).

Devletin takip ettiği ekonomi politikası, ekonominin verimliliğini arttırmada önemli rol oynayan yatırımların ana yönlerini belirlemektedir. Yabancı yatırımcılar yatırımlarını ağırlıklı olarak iç kâr oranının % 20'sini geçmeyen projelerde yer almışlardır. Batılı ekonomistler, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde % 25-40 kar marjı olan projelerin uygulanmasının gerçekleştirilmesinin makul olduğunu düşünmüşlerdir. Potansiyel yatırımcı, ülkenin yatırım için ne kadar karlı olduğunu bilir, bu düşünce ile riski bölerek farklı yatırım tercih ederler.

Araştırmalar, ABD'nin dünyadaki en güvenli yatırım ülkesi olmasına rağmen, yatırımcıların Azerbaycan'daki petrol üretiminden elde ettikleri kazancının yaklaşık 10 yıl ABD'de elde ettikleri gelirle aynı olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla, bu faktör son yıllarda Azerbaycan ekonomisinin gelişmesi için yatırım hacminin artmasında ve ülkede faaliyet gösteren yatırımcı sayısının artmasında rol oynamıştır. Ortaya çıkan tüm sorunlara rağmen, Azerbaycan dünyadaki çeşitli lider ülkelere büyük yatırımlar yapmaya başlamıştır. Kuşkusuz, siyasi, ekonomik, sosyal ve küresel gibi farklı yönlerdeki önlemler, ulusal çıkarlara hizmet eden bu tür sonuçlara ulaşılmasına yol açmıştır. Siyasi faktör, her şeyden önce, ülkede var olan politik değişiklikleri yansıtmıştır (Heyder Aliyev, 2017: 60).

Bağımsızlığın ilk yıllarında yaşanan ekonomik-sosyal karışıklık olumsuz bir hava yaratarak yatırım çekiciliği üzerindeki olumsuz etkisi olmuştur. Yabancı petrol şirketlerinden gelen tekliflere rağmen, ülkedeki mevcut durum, özellikle devletliğin zayıflığı, yönetsel kapasite ve ülkeyi kontrol etme yeteneğinde yaşanan sorunlar

nedeni ile yatırım belirli seviyede kalması istenmiştir. 1993 ortasında yaşanan olaylarla, bu yöndeki dönüm noktası ve yabancı petrol şirketlerinin Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki petrol sahalarının geliştirilmesine özellikle yatırım yapma istekleri ülkedeki siyasi istikrarın yeniden kazanılmasına ve devletin güçlendirilmesi için daha çok çaba harcanmasına yol açmıştır.

Ülkede var olan ekonomik faktörlerin istikrarı her zaman yatırımın çekilmesinde büyük etkisi olmuştur. Enflasyon seviyesi, ekonomik reformların hızı ve kalitesi, vergi sistemi, para sistemi, faiz oranı, iç pazarın seviyesi, ülkenin işgücü kaynakları, altyapının seviyesi gibi faktörler bu alanda önemli rol oynamaktadır. Ülke nüfusunun yabancı sermayeye ve ülkedeki özel mülk değişimlerine karşı tutum seviyesi, bir yatırım ortamının oluşumunda sosyo-kültürel faktörler olarak çok az rol oynadığı düşünülmektedir. Küresel süreçlerin, coğrafi değişimlerin ve doğal olayların etkileri, küresel faktörler olarak yatırımın çekilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Azerbaycan'da yabancı petrol şirketlerinin sıfırdan başlaması durumunda, petrol sözleşmelerinin bu kadar hızlı bir şekilde yapılmasının imkansız olduğu bir gerçektir. Çünkü çeşitli nesnelerin yeniden oluşturulması, dünyadaki diğer ülkelerden deniz sondaj kulelerinin alınması ve Hazar Denizine eklenmesi için ek zamana ihtiyaç doğmuştur. Tabii ki, aynı zamanda ilgili maliyetleri de arttırmıştır. Bununla birlikte, yabancı petrol şirketleri Azerbaycan'da iş yapma konusunda altyapı, güçlü mühendisler ve vasıflı işçilerin yanı sıra, 1970'li ve 1980'lerde açık deniz petrol ve doğal gaz üretimi ile ilgili operasyonları yürütmek için oluşturulmuştur. Tarihi geleneklere sahip olması ile iş yapma konusunda ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Çırak-1 platformu, o dönemde inşa edilen Deep Sea Equipment tesislerinde inşa edilmiştir. Ayrıca Dede Korkut, Kurtuluş, İstiklal sondaj kuleleri, Süleyman Vazirov ve İsrail Hüseyinov farklı zamanlarda kurulmuştur.

Yabancı yatırımı olan kuruluşlar, Azerbaycan Cumhuriyeti "Tüzel Kişi Devlet Kayıtlarında" Kanunu uyarınca kayıt yaparak, tüzel kişiliğin devlet tescili alınmasından sonra, Azerbaycan Cumhuriyeti yasal düzenlemeleri tarafından yasaklanmayan her türlü faaliyette bulunabilme yetkisi verilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 18 Ocak 2016 tarihli Kararı "Yatırım Teşvik

Belgesinin Onaylanması" onaylanmıştır. Bu belge, Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kanunu ve Gümrük Tarifesi Kanunu'nda tanımlanan imtiyazlara zemin hazırlamıştır. 19 Ocak 2016 tarihinde Vergi Kanununda yapılan değişikliklere göre, yatırım teşviki belgesini alan tüzel kişiler ve bireysel girişimcilerden karlarının yüzde 50'sini, gelirlerini, emlak vergilerini ve ekipman, teknolojik ekipman ve katma değer vergisinden 7 yıl boyunca azledilmiştir. Aynı zamanda, 19 Ocak 2014 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti "Gümrük Tarifesi" Kanununda yapılan değişikliklere göre, tüzel kişiler ve bireysel girişimcilerin yanı sıra 7 yıllığına yatırım teşviki belgesini alan sanayi veya teknoloji parklarının sakinleri de bu tarifeden yararlanmıştır. Ayrıca ekipman ithalatı, veya tank parklarının yönetim organizasyonu, teknik ekipman, ekipman ve ekipman ithalatı ithalat vergisinden azledilmiştir (Seferov, 2011: 143).

Tablo 4: Petrol Sektöründe Dış Yatırım (milyon ABD doları)

ÜLKELER	1998	1999	2000	2001	2002	2003	TOPLAM	PAY
Türkiye	160.3	67.8	31.6	11.8	55.6	30.4	539.2	28.61
ABD	56.7	29.8	11.2	16.9	41.4	42.8	339.9	18.04
İran	40.7	9.2	2.9	-	2.7	0.1	60.1	3.19
Almanya	2.1	6.2	1.7	1.2	1.7	0.5	34.8	1.85
Rusya	10.3	-	-	1.4	0.7	1.6	22.5	1.19
İngiltere	47.4	45.8	6.8	15.1	108.1	97.5	368.8	19.57
Bulgaristan	-	-	-	-	-	-	0.1	0.01
BAE	16.6	7.6	2.8	0.7	0.2	1	39.3	2.09
İsviçre	-	-	-	8.3	-	-	22.9	1.22
Macaristan	-	-	-	-	-	-	0.1	0.01
İtalya	-	-	-	-	-	14.7	16.7	0.89
İrlanda	-	-	-	-	-	-	2.8	0.15
Hindistan	-	-	-	-	-	-	0.2	0.01
Fransa	-	25.4	39.3	7.6	25.7	14.7	112.7	5.98
Singapur	7.6	-	-	-	-	-	11	0.58
Norveç	-	-	-	-	31.6	25.6	57.2	3.04
Japonya	-	-	16.4	4	23.7	17.4	61.5	3.26
Diğer Ülkeler	118.5	18.6	5.3	12.3	27.5	3.8	194.7	10.33
Toplam	460.2	210.4	118	79.3	318.9	250.1	1884.5	100.0

Kaynak: Əliyev, 2017: 58.

Azerbaycan'da güvenilir bir yatırım ortamı oluşturulması ve uygun yatırım koşullarının yaratılması konusunda yapılan büyük çalışmalar, yabancı yatırımcıların ülke ekonomisine yatırım yapma ilgilerini önemli ölçüde arttırmıştır. Sonuç olarak, 20. yüzyılın sonunda ülkede bir atılım olmuş ve 1994-2000 yılları arasında Azerbaycan ekonomisine yapılan yatırım 111,4 milyar dolar olarak görülmüştür. 8,3 milyar ABD doları yabancı, 3,1 milyar ABD doları yurt içi yatırım oluşturulmuştur. Dış Yatırımcı, yerli yatırımlara büyük ölçüde yatırım yapmış verilere bakıldığında 2000-2014 döneminde, dış yatırımların Azerbaycan ekonomisindeki payı % 65 olduğu görülmektedir. Cumhuriyet ekonomisinin gelişmesine yönelik yurt içi yatırımların hacmi 2000 yılında 460,3 milyon manattan 2014 yılında 12715 milyon manat seviyesine yükselmiş ve yatırımlar 27,6 kat artmıştır. Azerbaycan ekonomisine yapılan yatırımlar 2014 yılında 2000 yılına göre 17 kat artmıştır.

Ulusal ekonominin dinamik gelişimi için yatırım her ülke için her zaman önem arz etmiştir. Azerbaycan Cumhuriyetinin son on yılda, bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişimi Devlet Programı ve "Azerbaycan'da Geleceğe Bakış" Kalkınma Kavramı kapsamında yenilikçi projelere yaklaşık 202 milyar dolar yatırım yapılmıştır. 20. yüzyılın sonunda, ülkedeki büyük bir yatırım akışı, "Azerbaycan'ın yabancı yatırım kullanım modelini" oluşturmuştur. "Azerbaycan'ın yabancı yatırım kullanım modeli", ülkede uygulanan yatırım politikasının hedeflerine hizmet ederek devletin yatırım sürecinin gelişimi üzerindeki etkisinin güçlendirilmesini gerektirmiştir. Bu amaçla yatırım projeleri için devlet garantisi verilmiştir. Devlet teminatı harcamaları, 1997'den beri "Devlet Borç Servisi" bölümünde yansıtılmıştır.

2.4 ULUSLARASI EKONOMİK İLİŞKİLER

Devlet bağımsızlığının restorasyonundan sonra, Azerbaycan Cumhuriyeti, ulusal ekonominin piyasa ekonomisine geçişine yapısal dönüşümünün yanı sıra, küresel ekonomik sistem ile bütünleşmek zorunda kalmıştır. Bütün bunlar, ulusal çıkarları karşılayan bir iç ve dış politika stratejisinin hazırlanmasını, ekonomik gelişme kavramını tanımlayarak, ülkenin potansiyelinin harekete geçirilmesini

gerektirmiştir. Ancak, cumhuriyetteki gerilimlerin artması, iktidarda sık sık görülen değişiklikler, ekonomik gerileme ve nüfusun yaşam standartlarındaki keskin düşüş, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet işleyişini olumsuz etkilemiştir (Aras, Süleymanov ve Zeynalov, 2010: 16).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası ekonomik entegrasyona aktif olarak katılmasına devam eden kriz, izin vermemiş ve ekonomik düzenlemeyi sekteye uğratmıştır. Bazı devlet işletmelerinin ve ticari kuruluşların stratejik hammadde ve finansal kaynak sayısındaki artış ve dış ekonomik ilişkilerin eksik getirisi ekonomi üzerinde yıkıcı bir etki yaratmıştır. Takas sözleşmelerinde kişisel çıkarlar dikkate alınmamasına rağmen, pahalı arabalar, ev aletleri ve mücevherler cumhuriyetten ithal edilmiştir.

Ülke içinde kapsamlı bir dış ekonomik faaliyet kavramı ve bir yönetim mekanizmasının eksikliği kavramı, dış ticaretin rasyonel liberalleşmesi ilişkilerde kaos yaratmış ve nahoş eğilimleri güçlendirmiştir. Küresel ekonomik sistemin avantajlarını ve yeteneklerini ve ekonomik entegrasyon sürecini kullanma girişimleri düşük seviyede olmuştur.

Aşağıdaki faktörler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası ekonomik ilişkilerini olumsuz etkilenmiştir:

- Yasama ve normatif-yasal tabanın geliştirilmesi;
- Devlet kurumlarında suçlar ve yolsuzluklar;
- Yüksek gümrük vergileri ve gümrük kontrolünün zayıf teknik özellikleri;
- İş ortaklarının güvenilmezliği ve ihracata bağlı finansal kaynakların zaman içerisinde devlet bütçesine ödenmemesi;
- Devletin yetersiz ve zayıf sigorta kapsamı;
- Mal ve hizmet pazarlarının tekelleşmesi, dış pazarlar hakkında bilgi eksikliği;
- Nitelikli uzmanların eksikliği, ulusal para biriminin devalüasyonu vb.

Yeni bir ekonomik kalkınma stratejisinin geliştirilmesi, ithalat-ihracat operasyonları üzerindeki devlet kontrolünün güçlendirilmesi, ulusal bir gümrük kontrol hizmeti oluşturulması, ülkenin ekonomik çıkarlarının korunması ve sınırların ekonomik güvenliğinin sağlanması en önemli görevler arasında yer almıştır.

Ulusal Lider Haydar Aliyev, halkın isteği üzerine 1993 yılında siyasi iktidara geri döndükten sonra, ülkenin ekonomik politika stratejisinin ana hatlarını belirlemiştir. Ülkede sivil dayanışma ve istikrar sağlanmış, birçok sosyo-ekonomik sorunu çözmek için tutarlı çalışmalar yapılmıştır. Ekonomik sistemin reformu ve özelleştirme süreci sonucunda girişimcilik gelişimi için uygun koşullar yaratılmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti uluslararası ekonomik ilişkilerinin uluslararası ekonomik ve politik çevreye doğrudan bağlılığı ve dünya ticaret sistemindeki tüm gelişmekte olan ülkelerin katı gereklilikleri gibi faktörleri dikkate alarak dış ticaret düzenlemesi alanında tutarlı önlemler alması gerekmiştir. 19 Kasım 1993'te ülke çapında ekonomik konularda yapılan referandumda yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

"Şimdi bağımsız bir devlet olarak Azerbaycan birçok ülke ile ekonomik ilişkiler kurmaya başladı. Fakat bu bağların cumhuriyet ekonomisine ne kadar getirdiği hala belirsiz. Ekonomik ilişkilerimizin örgütlenmesinde ve kurulmasında hatalar var, ancak ithalat-ihracat işlemlerinin seviyesini de netleştirmeniz gerekiyor. Kilit konulardan biri ülkede üretilen bir dizi ürünün satışı, gerekli malların satın alınması ve ülkemizin ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bununla birlikte, bu alanda düzensizlikler ve düzensizlikler de vardır. Bazen ayrı grupların ve çevrelerin çıkarları ulusal çıkarlara tercih edilir. Bu yüzden bu alanlarda sonuç alamıyoruz. " (Yaqupova, 2001: 109).

Ulusal ekonominin dünya ekonomik alanına adapte edilmesi, dış ekonomik politika doktrininin ve uygulama stratejisinin hazırlanmasını gerektirmiştir. Azerbaycan tarafı, 22 Şubat 1994 tarihinde İngiliz Sanayicileri Konfederasyonu'na, 13 Eylül 1994'te Bakü'de "Ekonomi Stratejisi ve Reformu" konulu ve 29 Kasım 1995'te Azerbaycan'da Yatırım Olanakları Adam Smith Enstitüsü'nde Londra'daki uluslararası konferanslarda, ülke ekonomisini dünya ekonomik sistemine entegre etme ve Azerbaycan Cumhuriyeti devletine hitap ederek ekonomideki girişimcilik, girişimcilik ve özgürlüğü açıkça sorgulama niyetini dile getirilmiştir.

Yapılan konferanslar ve konuşmalar 10 ocak 1994 tarihinde “*Azerbaycan Cumhuriyeti Dış Ticaretin Etkinliğini Artırma*” ve 5 Ocak 1994 tarihli “*Azerbaycan Cumhuriyeti Dış Ticaret Serbestleştirilmesi*” adımlarının atılması ülkede dış ticaret alanında yaygınlaşması önem arz etmiş ve ülkede öncülüklerin başlangıçları olmuştur (Mahmudov, 2016: 323).

Öte yandan, Cumhuriyet'in ekonomik güvenliğinin kontrolü altında olması gereken gümrük hizmetinde ortaya çıkan kriz, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde mevcut zorlukları derinleştirmiş ve dış ekonomik ilişkilerin gelişmesini ciddi biçimde engellemiştir. Bunu dikkate alarak Bakanlar Kurulu, 9 Ocak 1995 tarihli "Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Komitesinin Çalışması Hakkında" Kararına göre, tek tip gümrük politikasının ekonomik, örgütsel ve yasal mekanizması hakkında teklifler hazırlamakla görev verilmiştir.

Dış ekonomik politikanın doğru bir şekilde uygulanması için, aşağıdaki karmaşık önlemler gerekiyordu:

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nde üretilen malların üretimi için uygun koşulların yaratılması, yerel ürünlerin kalitesinin iyileştirilmesi ve uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi, işletmelerin rekabet edebilirliğinin sağlanması yoluyla ihracat potansiyelinin artırılması ve teşvik edilmesi;

- Ulusal ekonomiyi dış rekabetin etkilerinden korumak için iyi düşünülmüş bir gümrük politikası uygulamak;

- Gümrük ve vergi kanunlarının iyileştirilmesi, lisans ve kotalarla ithalat-ihracat işlemlerinin sınırlandırılması;

- Mevsimsel değişiklikler, ithalat vergileri ve harçlarını periyodik olarak gözden geçirmek;

- Gümrük makamları tarafından stratejik hammadde ve döviz işlemlerinin ihracatını kontrol ederek ülkenin ekonomik güvenliğinin daha güvenli sağlanması;

- Ülkede elverişli bir ekonomik ortam yaratarak dış yatırımın çekiciliğini sağlamak için yabancı sermayeyi ulusal piyasaya çekmek için karmaşık bir sistem

oluşturmak, üretim potansiyelini ve teknik değişikliğini artırmak;

- Yabancı yatırımların, kredilerin ve yardımların kullanımı için etkili bir mekanizmanın oluşturulması ve uygulanması (A. S. İsayev, 1999, s. 36).

1996-2003 yılları arasında dış ticaret düzenlemesi alanında aşağıdaki belgeler kabul edilmiş: "Azerbaycan Cumhuriyeti Gümrük Kanunu", "Gümrük Tarifesi Üzerine", "Para Birimi Yönetmeliği", "Yabancı Yatırımların Korunması", "Yatırım Etkinliği", " Mülkiyet Üzerine ", " Antimonopol Faaliyetine İlişkin ", " Haksız Rekabet Üzerine "ve diğer yasal düzenlemeler oluşturulmuştur. 1996 yılı itibari ile ülkede BDT ülkesi ticaret rejimleri kurulmuş ve yasal dayanaklar oluşturulmuştur. Birlik ülkeleri ile kilit meseleler, serbest ticaret bölgesinde bulunan tüm ülkeler tarafından onaylanmakta ve gümrük vergileri bu yönde anlaşmada yer almıştır. 2000 yılında Azerbaycan Cumhuriyetinde ithal edilen ürünlerin %90 'nı Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Kazakistan olarak, ihracatın% 92'sinin Rusya Federasyonu, Gürcistan ve Ukrayna'dan kaynaklanmaktadır" (Sultanov, 2013: 117).

1996 yılında, ekonomik ilişkileri genişletmek ve koordine etmek için Azerbaycan Cumhuriyeti – Hükümetler arası Daimi Komisyonu kurmuştur. Rusya, Moskova, Saint-Petersburg, Tataristan ve Dağıstan cumhuriyetleri, Sverdlovsk, Saratov ve Astrakhan illeri ile yakın ekonomik ve ticari ilişkiler kurulmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti, St. Petersburg, Novosibirsk, Kemerovo, Tomsk ve Voronej il idareleri arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin genişletilmesine ilişkin anlaşmalar kabul edilmiştir. 2000 yılında, Rusya Federasyonu'ndan ithal edilen malların hacmi 249.3 milyon dolar, o ülkeye ihraç edilen malların miktarı ise 98.3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılında, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 532,9 milyon dolar veya 2000 seviyesinden 1,5 kat fazla olmuştur (ITC, 2019).

Azerbaycan Cumhuriyeti, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (İKÖ) çerçevesinde, bölgesel ekonomiyi serbestleştirmek, ekonomik ilişkileri güçlendirmek, ulaştırma, enerji, ticaret ve yatırımı gerekli görmüştür. 14 Mayıs 1996'da Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Aşkabat'ta İKT üye devletlerinin başkanlarının 4. zirvesindeki konuşmasında yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

“Dünya deneyimi, hiçbir ülkenin çabaları ve kaynakları uluslararası işbirliği olmadan birleştirmeden ekonomik ilerleme sağlayamayacağını gösteriyor. Bu nedenle organizasyonumuza aktif katılımımız sadece ekonomik çıkarlar için değil, aynı zamanda tarihsel köklerin, geleneklerin ve kültürün kimliği ile uğraştığımız kardeş ülkelerle de yakın işbirliği içinde olmamızı sağlıyor.”

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Batı'yla İşbirliği Avrupa Birliği (AB) ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ) tarafından ele almıştır. 22 Nisan 1996'da Lüksemburg'da Avrupa Birliği Üye Devletleri ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması bu tutumları yasal olarak haklı çıkarmıştır. Bu anlaşma, Azerbaycan ile AB arasında hem siyasi hem de ticari işbirliği alanlarını içermiştir. AB TACIS Programı, Acil Yardım Programı, ECHO İnsani Yardım Örgütü, FEOGA Gıda Yardım Programı, Gıda Güvenliği Programı ve Restorasyon Programı, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki çeşitli projeler için fon tahsis etmeye başlamıştır.

Cumhuriyet Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Türkiye ile iş ilişkilerinin dışında Türkiye ile hem ekonomik, hem ahlaki hem de politik bağlılığın olduğunu her konuşmasında belirtmiştir. Ayrıca 1994 Şubat'ta Türkiye'ye yaptığı resmi ziyarette Azerbaycan-Türkiye arasındaki ilişkiyi “*Bir millet - iki devlet*” olarak betimlemiştir (Sadıqov, 2013: 27).

1996-2003, Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ekonomik işbirliğinde niteliksel olarak yeni bir aşamaya ilerlenmiştir. İlk yıllarda, ihracatın Türkiye'nin dış ticaretindeki ana payı kimya, metal, pamuk olarak bulunurken, Azerbaycan'ın Türkiye Cumhuriyetine yaptığı ihracatın yüzde 70'i petrol ürünleri olmuştur. 1996 yılında, ihracatın % 6,2'si ve ithalatın % 22,5'i Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan dış ticaretindeki payı düşmüştür. Ancak, 1999'dan bu yana, Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış ticaret cirosundaki payı azalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin aynı yıl içindeki payı ithalatta % 13,8, ihracatta % 7,4, 2003'te ithalatta % 6,4 ve ihracatta % 5,1 olarak gerçekleşmiştir. Ticari ilişkilerin yanı sıra, karşılıklı yatırım ve bilimsel-teknik işbirliği de güçlendirilmiştir (PWC Azerbaijan, 2019: 10).

Geçen yüzyılın sonunda, tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlanması fikri, tüm dünyada, özellikle de yoldaki ülkeler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. 1998

7-8 Eylül tarihlerinde Bakü'deki tarihi İpek Yolu'nun rehabilitasyonu konulu uluslararası konferansa 32 devlet ve 13 uluslararası kuruluşun temsilcileri katılmıştır. Bu konferansta imzalanan belgeler siyasi ve ekonomik öneme sahip olmuştur. 26 Ekim 1998 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, "Tarihsel İpek Yolu Restorasyonu Uluslararası Konferansını Uygulama Tedbirleri", TRACECA programı kapsamında imzalanan çok taraflı temel anlaşmanın uygulanması için Bakanlar Kurulu ve ilgili yürütme organları nezdinde belirlenen görevleri tanımlanmıştır. Hükümetler arası Komisyonun Hükümetler arası Komisyonun Bakü Sekreterliğinin 2000'den beri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin TRACECA projesinde AB'nin ana ortaklarından biri olduğunu kanıtlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin olumlu jeopolitik konumu, zengin doğal kaynaklar ve yatırım çekiciliği, ABD'li işadamlarının Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ilgisini arttırmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti dış ticaret ilişkilerinin geniş yelpazedeki fırsatları, ABD Kongresi'nde Azerbaycan Cumhuriyeti'ni destekleyen güçler tarafından harekete geçirilmiştir. Ancak, 16 Temmuz 1994'te, Senato Bütçe Komisyonu, 1995'te BDT ülkelerine mali yardım tartışırken Azerbaycan'a insani yardım sağlamak için Bölüm 907'yi yumuşatmayı teklif etmiştir (Gurbanov, 2001: 172).

18 Şubat 1997'de Washington, "Azerbaycan: Komünizmden Demokrasiye, Petrol Üretimini Artırma" başlıklı bir konferansa ev sahipliği yapmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti, SOCAR Başkan Yardımcısı İlham Aliyev ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ABD Büyükelçisi Hafız Pashayev tarafından temsil edilmiştir. Konferansa eski Savunma Bakanı R. Chayni'nin yanı sıra "Yunokal", "Britannia Eyryerz", "Amerikan Telefon ve Telgraf", "Eks-on", "Oksidental", "Chevron", "Boing" gibi büyük şirketlerin başkanları katılmışlardır. Temmuz 1997'de ABD'ye yaptığı ilk resmi ziyarette, Başkan Bill Clinton, üst düzey hükümet yetkilileri, kongre üyeleri ve senatörler ve önde gelen şirketlerin liderleri ile yapılan toplantılar, ülke ile ilişkilerde ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinde önemli bir geri dönüşün başlangıcı olmuştur (Aliyev, 2018: 91).

Azerbaycan Cumhuriyeti, halklar arasında karşılıklı güven ve anlayışı güçlendirmede en önemli araç olarak kabul edilen Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (KEİ) katılımına büyük önem vermektedir. Haydar Aliyev; *"Dünyada karmaşık süreçlerin yaşandığı bir zamanda, bizim hepimiz, tüm ülkelerimizin ve*

halklarımızın daha yakın ilişkiler kurmaları ve tüm alanlarda işbirliğini güçlendirmeleri gerekiyor” demiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ekonomik ilişkilerin gelişmesi için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO) ve BM Orta Asya Ekonomileri Özel Programı (SPECA Programı) not edilebilir. 2000 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti, IMSIT çerçevesinde endüstriyel kalkınma alanında bir Mutabakat Zaptı imzalamıştır. Kasım 2002’de, Azerbaycan Cumhuriyeti SPECA’ya üye olmuştur. Bu programın temel amacı, bölge ülkelerinin entegrasyonunu desteklemek ve küresel ekonomiye aktif katılım için öncelikli konuları finanse etmek olmuştur.

Azerbaycan’ı, dış ticaretin uluslararası düzeyde örgütlenmesi için Dünya Ticaret Örgütü’nün (DTÖ) tam üyesi olmaya hazırlamak için de çalışmalar yürütülmüştür. Örgütün üye ülkelerinin dış ticaretindeki değişiklikler ve reformların stratejik yönleri, ticaretin serbestleştirilmesini, makul olmayan kısıtlamaların kaldırılmasını ve idari sistemin ekonomik yöntemlerle değiştirilmesini gerektirmiştir. Hükümet dış ticaret rejimi ile ilgili bir bildiri yayınlamış ve bunu DTÖ’ye sunmuştur. Bu belge, cumhuriyetin dış ekonomik faaliyeti ile ilgili tüm yasal düzenlemeleri içermiştir. Temmuz 1998’de, Azerbaycan Cumhuriyeti DTÖ’de gözlemci statüsü almıştır (Bayulgen, 2010: 34-35).

Kısa vadeli önlemler neticesinde, dış ticarete, ihracata yönelik piyasa ekonomileri de dahil olmak üzere yaygın olarak kullanılan araç ve yöntemlere dayalı liberal bir devlet düzenleme sistemi geliştirilmiştir. İhracatın ulusal ekonominin çıkarlarına etkin bir şekilde koordine edilmesi için koşulların yaratılması dahil olmak üzere uluslararası ekonomik işbirliği alanında bir düzenleyici mekanizma kurulmuştur.

1990’lı yılların ilk yarısında, ticaret farkını ve ihracat arasındaki keskin kontrastı inceleyerek, organizasyondaki kusurların giderilmesini ve ekonomik ilişkilerin kurulmasını istemiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti devletin bağımsızlığının 11. yıldönümüne yapılan törende, dış ticaretteki başarı, dış ticaretin serbestleşmesinin olumlu bir sonucu olarak ülke başkanı tarafından işaretlenerek:

"Her 5-6 yıl önce, her şey yurt dışından ithal edildi. Sadece ihracat değil, dış ticaret alanında daha fazla ithalat yapıyoruz. 1996-2001 yıllarında dış ticaret cirosu 2,4 kat artarak 2,2 milyar dolara ulaştı. İhracat hacminde de keskin bir artış var ” (Aras, Süleymanov ve Zeynalov, 2010: 15).

Tablo 5: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Ciro su (mln ABD doları)

YILLAR	DOLAŞIM	İTHALAT	İHRACAT	BAKİYE
1991	4002234,3	1881266,2	2120968,1	239701,9
1992	2423835,0	939862,0	1483973,0	544111,0
1993	1353467,1	628806,0	724661,1	95855,1
1994	1430644,7	777910,5	652734,2	-125176,3
1995	1304856,5	667657,2	637199,3	-30457,9
1996	1591881,8	960636,3	631245,5	-329390,8
1997	1575652,9	794343,2	781309,7	-13033,5
1998	1682647,9	1076497,4	606150,5	-470346,9
1999	1965552,4	1035888,8	929663,6	-106225,2
2000	2917291,1	1172071,2	1745219,9	573148,7
2001	3745313,5	1431107,4	2314206,1	883098,7
2002	3832883,7	1665484,0	2167399,7	501915,7
2003	5216558,9	2626181,1	2590377,8	-35803,3

Kaynak: Mahmudov, 2016: 329.

Tablodan görüleceği üzere, 1991 yılı verilerinde ithalatın 1881266.2 Milyon Dolara olur iken bu tutar yıl boyu sürekli artış içinde olmuştur. 2003 yılına gelindiğinde ithalat verileri 2626181,1 Milyon Dolara artış sağlamıştır. İhracat verilerinde istenilen hedeflere ulaşılmıştır. 1991 yılında 2120968.1 Milyon Dolar

olan ihracat verileri 1992 yılında 1483973,0 Milyon Dolara düşüş sağlamış, söz konusu yıldan sonra ihracat gelirleri düşük oranlarda değişimler yaşasa da sürekli olarak arttığı görülmektedir.

Tablo 6: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış Ekonomik İlişkileri (önceki yıla göre yüzde olarak)

YILLAR	DOLAŞIM	İTHALAT	İHRACAT
1992	60.6	50.0	70.0
1993	55.8	66.9	48.8
1994	105.7	123.7	90.1
1995	91.2	85.8	97.6
1996	122.0	143.9	99.1
1997	99.0	82.7	128.8
1998	106.8	135.5	77.6
1999	116.8	96.2	153.4
2000	148.4	113.1	187.7
2001	128.4	122.1	132.6
2002	102.3	116.4	93.7
2003	136.1	157.7	119.5

Kaynak: Mahmudov, 2016: 331.

2003 yılında ticaret cirosu ihracat - 2591.7 milyon dolar ve ithalat - 2626.4 milyon ABD doları olmak üzere 5216 milyon dolar, dış ticaret cirosu, 1993'e kıyasla 3,6 kat, ihracat ise 3,6 kat, ithalat ise 3,9 kat artmıştır. Dış ticaret ilişkilerinin yapısı da yıllar içinde değişmiştir: cumhuriyette ithal edilen gıda maddelerinin toplamda payı 1993'te yüzde 21,2, 1995'te yüzde 41,6 iken, bu rakam 2000'de yüzde 19'a

düşmüştür. ve yılda yüzde 16. 2003 yılında dış ticaret cirosunun% 77,3'ü yabancı ülkelerce ve% 22,7'si BDT ülkelerinde gerçekleşmiştir. Dış ticaret ilişkilerinde, İtalya (% 27,2), Rusya Federasyonu (% 7), Fransa (% 5,8), Türkiye Cumhuriyeti (% 5,6), Birleşik Krallık (% 3,8), ve Federal Almanya Cumhuriyeti (yüzde 2,9). İthalat-ihracat operasyonlarında İran, İsrail, İsviçre, Gürcistan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın da büyük payı olmuştur. İhraç edilen malların yüzde 65,7'si ve ithalatın yüzde 32'si AB ülkelerine yapılmıştır. Genel olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti 124 ülke ile ticari ilişkiler kurmuş ve 1996 yılında bu ülkelerin toplam sayısı 55 olmuştur (Aras, Süleymanov ve Zeynalov, 2010: 16).

Kısa bir süre içinde Azerbaycan Cumhuriyeti devletinin dünya ülkeleriyle ticaretinin ilerleyişi kendini göstermiş ve ekonomik ilişkilerin coğrafyası genişlemiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında, ithalat ve ihracatın büyük bir kısmı Türkiye, İran ve BDT ülkeleriyle gerçekleştirilmişse de diğer gelişmiş ülkelerle hüküm sürmüştür. Azerbaycan Cumhuriyeti ile ticaret faaliyetlerinde bulunan ülkelerin sayısı artmıştır. Böylece, Azerbaycan daha fazla ihracat potansiyeline sahip ülkeleri, ürünleri için yüksek fiyat ödeyenleri, pek çok ticari bağlantıya sahip olanları ve teslimat süreci için elverişli koşulları sağlama fırsatını yakalamıştır.

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, yerli ve yabancı yatırımların ülke ekonomisine dahil edilmesine özel önem vermiş ve buna yol açan yetkilileri uyarmıştır. Ayrıca her zaman yabancı iş adamlarını destekleyeceğini vurgulamıştır. 14 Mayıs 2002 tarihinde yabancı girişimcilerle yaptığı görüşmede devlet başkanı şunları söylemiştir:

“Ticaret şu anda ekonominin esas gücüdür. Bu yüzden her zaman bu alana dikkat ettim ve yapmaya devam edeceğim. Her işadamı - bir yabancı veya bir Azerbaycan vatandaşı – bilmeli ki, ben Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak, iyi çalışmalarının destekçisiyim ve bunu sürekli yapacağım. " (Aliyev, 2018).

Bu yıllarda, serbest piyasa ekonomisinin kurulması için serbest rekabet sağlayan normatif-yasal düzenlemeler kabul edilmiş ve dış yatırım onusundaki yasal çerçeve oluşturulmuştur. Bunun örnekleri, 13 Ocak 1995 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti, 16 Mayıs 1997 tarihli "Yatırım Faaliyetleri", 12 Haziran 1998,

"Yatırım Piyasaları" ve "Yatırım Fonları" 1999 , 30 Kasım 2001, "Ticari Sırlar Üzerine", 4 Aralık 2001, 30 Mayıs 2003, "Düzenlenmiş Fiyatlarla" gösterilebilir.

Ülke ekonomisi için 1995 yılından 203 yılına kadar 16.640 Milyon ABD Doları yatırım yapılmıştır. 12.393 Milyon ABD Doları bunun %74.5'i yabancı ülkelerle yapılan anlaşmalar sonucu olarak yapılmış yatırımlardır. Yabancı yatırımları hızlandırmak için 2001-2003 yılları arasında eğilim artmıştır. 1995-2003 yılları arasında ise ekonomi dış yatırımların %53,3 ile ülke ekonomisine 6.600 Milyon Dolar yatırım yapılmıştır. Söz konusu sürede ayrıca petrol endüstrisine 8642,2 milyon dolar olarak yatırım yapılmıştır (Mahmudov, 2016: 330).

Ortak girişimler, Azerbaycan ekonomisinin gelişmesinde, yeni işler ve işler açılmasında önemli bir rol oynamıştır. Dünya standartlarını karşılayan en güncel teknikler ve teknolojiyle birlikte, yeni yönetim, tarım yöntemleri ve yöntemleri getirmişlerdir. Bu tesislerde üretilen ürünler yüksek kalitede ve rekabetçi olup dünya pazarına yayılmıştır (Rehimli, 2009: 381). Bu nedenle, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ulusal lider tarafından uygulanan dış ekonomik politikanın oluşumu süreci dört ana dönem bağlamında değerlendirilebilir:

- 1) 1991-1993 - ekonomik kriz ve dış ticaret ilişkilerinde "anarşi" dönemi;
- 2) 1994-1995 - ekonomik reformlara hazırlık dönemi ve değişiklikler;
- 3) 1996-2000 - dış ekonomik ilişkiler alanında yasal reform ve istikrar dönemi;
- 4) 2001-2003 - dış ekonomik ve ticari ilişkilerin yükseliş dönemi. Bu aşama iki ana gelişme eğilimi ile belirlenmiştir: ülkenin ihracat potansiyelinde önemli bir artış ve dış ticaretin düzenlenmesine yönelik tedbirlerin ve gümrük kontrol sisteminin güçlendirilmesidir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış ekonomik politika kavramı için hazırlanırken, aşağıdaki özellikler göz ardı edilmiştir. Bağımsız bir ulusal ekonomi oluşturulması gerekliliği, piyasa ilişkilerine dayalı açık ekonomik sisteme geçiş, ekonominin serbestleşmesi ve dünya ekonomik sistemine bağlantıların kurulması olarak belirlenmiştir. Daha sonra makroekonomik istikrarın sağlanması, finansal kaynakların artması, özel sektörün güçlendirilmesi, ülke ekonomisine

yabancı yatırımın teşvik edilmesi, ihracata yönelik üretim alanları yanında vergi, borç ve gümrük ayrıcalıkları uygulamaları yapılmıştır.

Bağımsız Azerbaycan devletinin dış ekonomik politikasının kavramsal temelleri, amaçları, ilkeleri ve özellikleri de Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in çeşitli konuşma ve konuşmalarına yansımıştır. Stratejisinin en önemli öncelikleri, halkın çıkarlarına yatırım yapmak, ülke ekonomisinin dünyaya entegrasyonu için tüm dış ve iç faktörlerin kullanılması, ekonomik çıkarların ortak ülkelerle uyumlaştırılması, ortak güvenlik mekanizmalarının kurulması ve sürdürülmesi olmuştur. Haydar Aliyev'in lideri, yabancı ülkelerin temsilcileri, uluslararası örgütlerin temsilcileri, yabancı işadamları ve yerel girişimcilerle yaptığı görüşmelerde, çeşitli uluslararası etkinliklerde yapmış olduğu konuşmalarda sürekli olarak eşit, karşılıklı yarar sağlayan işbirliğinin ekonomik ilişkileri dile getirilmiştir. Ortak çıkarların ve çıkarların korunması, yararlı işbirliğinin perspektif yollarının aranması ve gerçekleştirilmesi konularında güvenliğe uyma gerekliliği savunulmuştur.

1996-2003 deneyimi, bir kez daha dış ekonomik politikanın, devletin uluslararası ekonomik ilişkiler alanında belirlediği amaçların uygulanmasına ve genel ekonomik politikanın ayrılmaz bir parçası olarak uygulanmasına yönelik bir önlem sistemi olduğunu onaylamıştır. Bu alanda alınan kararlar, ülkenin sosyo-ekonomik yaşamının tüm alanlarında olumlu bir etkiye sahip olmuştur. Azerbaycan devletinin dış ekonomik ilişkileri yalnızca ekonomik faaliyetler ve ülkeler arasındaki iletişimin genişletilmesi anlamına gelmemiştir. Bu stratejinin temel özelliklerinden biri, Azerbaycan devletinin bu alana yeni yaklaşımı, dış ekonomik faaliyetlerin ekonomik ve yasal ortamının iyileştirilmesi ve dünya ticaretindeki rolünün yeni ilkelerine dayanan şartnameler olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti, ulusal çıkarların önceliğine dayalı gelişmiş ekonomik stratejinin tutarlı bir şekilde uygulanması sonucunda, dünya ekonomik birliğinde önemli bir bağlantı haline gelmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti böylelikle uluslararası arenadaki konumunu güçlendiren bağımsız bir devlet olarak dünya siyasetinde aktif bir katılımcı haline gelmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HAYDAR ALİYEVİN 2. CUMHUR BAŞKANLIĞI DÖNEMİ – ÜLKEDE İSTİKRARIN SAĞLANMASI

3.1 KAMU MÜLKİYETİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

Devlet bağımsızlığının restorasyonundan sonra, piyasa düzenleme mekanizmasına dayalı ekonomi politikası, ekonomi ve çeşitli mülkiyet biçimleri, Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomi politikasının ana yönünü oluşturmuştur. Ancak Ermenistan'ın askeri saldırısı, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki ekonomik reformlar, iç siyasi kriz nedeniyle eski SSCB'den çok daha kısa sürede başlamıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devlet mülkünün ve mülkün özelleştirilmesi süreci 1992'den bu yana başlamıştır. O yıl Devlet Mülkiyet Komitesi kurulmuş ve devlet mallarının özelleştirilmesini organize etme talimatı verilmiştir. Bu dönemde, ülkede özelleştirmeyi geciktirmenin birçok nedeni olmuştur. “7 Ocak 1993'te Milli Meclis, Azerbaycan Cumhuriyeti devlet mallarının özelleştirilmesiyle ilgili yasaı onayladı. Ancak, bu sadece özelleştirme için yasal bir çerçeve oluşturdu ve sürecin gelişimi için net bir plan yoktu.” (Abdullayeva, 2004: 41). Şubat 1993'te Milli Meclis “devlet motorlu kara taşıtlarının özelleştirilmesi üzerine” kararını onaylamıştır. Bu kararın uygulanması Devlet Mülkiyet Komitesi'ne verilmiştir.

Azerbaycan devletinin kuruluşundan belirli bir süre sonra enerji sektöründe özelleştirme girişiminde bulunularak başarılı olunmuş olsa da sanayi alanında bu tam olarak gerçekleştirilememiştir. Ekonomide dönüşüm ve yenilik isteneceği zaman yaşanan savaş ortamı devlet bütçesinin savaş harcamalarına itmiş ve sanayi alanında özelleştirmede istenen hedefe ulaşamamıştır (Aras, 2003: 4-5).

1997 yılında, özelleştirme sürecinin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi için Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev tarafından 30'dan fazla emir

imzalanmıştır. Haydar Aliyev, piyasa ekonomisinden geçtiğimizi bildirmiştir. Bu yolu daha da yoğunlaştırmak için özelleştirme programını, toprak reformunu ve diğer ekonomik reformları uygulamak gerektiğinin de altını çizmiştir. Bunun için birçok girişimde bulunulmuştur. Bakü'de kayıtlı vatandaşların yaşaması için devlet tarafından sağlanan konutların özelleştirilmesini sağlayan kanun kesinleşmiştir. Söz konusu yasa ile konutların %30'u 64.000 konutun özelleştirilmesi sağlanmıştır. Bu girişimler yalnızca bireylere yapılan uygulama olmayıp devlet özelleştirmeleri için birer basamak olarak düşünülmüştür (Yusifov, 2012: 66).

1995 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 10.000'den fazla küçük işletme, 80.000'e kadar özel ticari yapı, 10'dan fazla banka, 3.500 kooperatif ve yabancı yatırımcılarla 765 ortak girişim bulunmuştur. Ancak, özelleştirme alanındaki ilk çalışmalar beklenen sonuçları verememiştir (Sancak, 2019: 54). 1995 yılının başından itibaren demokratik bir devlet binasına geçiş ve piyasa ekonomisine geçiş tespit edilmiş ve tutarlı bir şekilde uygulamaya başlanmıştır. Buradaki stratejik yön, yeni ekonomik sistemin dönüşümünü hızlandırarak ülkenin doğal kaynaklarını ve mevcut ekonomik potansiyelini kullanma verimliliğini arttırmıştır. Ekonomiyi serbestleştirmenin yanı sıra, geçiş sürecinde nüfusun sosyal korunmasının en önemli olduğu kabul edilmiştir. Bu hattın temeli aşağıdaki ilkelere dayandırılmıştır:

- Farklı mülkiyet tiplerine dayalı bir ekonomik sistemin oluşturulması;
- Ücretsiz girişimcilik gelişimi için devlet garantilerinin sağlanması;
- Ekonomiyi sağlıklı rekabet ilkeleri temelinde geliştirmek;
- Ekonomik ilişkilerde ve haksız rekabette tekellerin önlenmesi;
- Nüfusun refahını artırmak ve sosyal korumayı sağlamak.

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, özelleştirmenin ülke kalkınması için elzem olduğu ve gecikmelerin ülke zararına olduğunu belirtmiştir. 1995 yılında özelleştirme için yaptığı konuşmasında;

"Ben sadece benim açımdan değil, aynı zamanda aşırı zorunluluk için de özelleştirmeye, ekonomik reformlara destek oldum. Azerbaycan

Cumhuriyeti'nde uygulanması gerekiyor. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik politikası, ekonomik reformların tutarlı bir şekilde uygulanmasına dayanmaktadır. Bu reformların ana yönleri devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi, verimliliğin artması ve ekonominin yeniden canlanmasının hızlandırılması oluşturuyor.” (Yusifov, 2012: 66).

8 Mart 1995 tarihinde Cumhurbaşkanlığı "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesine Yönelik Etkili Tedbirler Hakkında Kararname" imzalanmıştır. Bu belge ile ülkede özelleştirme için kapsamlı bir programın geliştirilmesi öngörülmüştür. 15 Mart 1995'teki özelleştirme konularına değinen Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, temyiz başvurusunda, tüm vatandaşların mülkiyet haklarının tam olarak korunmasının gerekliliğine de dikkat çekmiş ve hepsinin ülkenin ekonomik kalkınmasını sağlamasını ve dünya ekonomisine entegre etmelerini önermişti.

29 Eylül 1995'te, devlet mülkiyetinin özelleştirilmesine ilişkin Devlet Programı, 1995-1998'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nde kabul edilmiş ve bu, özelleştirme sürecinin uygulanmasında kilit rol oynamıştır. Yeni program kapsamında, devlet teşebbüsleri küçük, orta ve büyük işletmeler olarak tanımlanmıştır. Tüm orta ve büyük ölçekli özelleştirilen işletmeler önce hisse senedi şirketlerine dönüştürülmüş ve ardından özelleştirilmesi istenmiştir. Programda devlete ait işletmelerin özelleştirme kuralları da öngörülmüştür. Devlet Mülkiyet Komitesi'ne programla ilgili tüm görevler verilmiştir. Özelleştirme programında, nüfusun sosyal koruması, özellikle şehit aileleri ve mülteci göçmenler önemli bir parçası olmuştur.

1995 Kasım'ında kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, ülkede yeni bir ekonomik sisteme geçişin yasal dayanağı olmuştur. Temel Yasada, ülkede üç ana mülkiyet tipi - devlet mülkiyeti, özel mülkiyet ve belediye mülkü tanımlanmıştır. Anayasanın 15. maddesine göre, ülkedeki ekonominin gelişmesi, bu mülkiyet biçimlerine dayanarak halkın refahını iyileştirmeye hizmet etmiştir. Devlet, ekonominin piyasa ilişkileri temelinde gelişmesini teşvik etmiş, serbest girişimciliği sağlamış, ekonomik ilişkilerde tekel ve haksız rekabete izin vermeyen görevi üstlenmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devlet mülkiyetinin özelleştirilmesine ilişkin kanun, devlet mallarının yüzde 70'inin özelleştirileceğini öngörmüştür. Program kapsamında, tüm Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları, devlet mülkiyetindeki mülkün özelleştirme sürecine parite bazında katılma hakkına sahip olmuştur. Ülkenin ekonomik reformlarının olumlu yönlerinden biri, özelleştirme sürecine katılan yabancı yatırımcılar için uygun koşullar yaratmıştır. 1997 yılında Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in kararıyla 20 bakanlık, bazı şirketler, işletmeler Devlet Mülkiyet Komitesi tarafından özelleştirilmiştir (Seferov, 2002: 289). Yeni ekonomik ilişkiler kurmak, hükümet yönetiminde köklü değişiklikler anlamına gelmiştir. 1997 yılının Haziran ayında özelleştirme sürecinde 70.000 ev özelleştirilmiştir. Kitlesele özelleştirmenin bir sonucu olarak, ülkede 50.000 kişi hisse sahibi olmuştur.

22.03.1996 tarihinde Cumhurbaşkanı, "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devlet özelleştirmesi konusunda (çekler)" kararını imzalamıştır. Özelleştirme programına uygun olarak; 1 Ağustos - 1 Ekim 1996 arasında, ülke nüfusu 32 milyon, 8 milyon hisse bulunmuştur (1 hisse 4 çeke eşitti). 1 Ocak 1997'de tescil edilen ülkenin her vatandaşı bir devlet özelleştirme payı almış ve istediği gibi kullanmıştır. 18 Mayıs 1997'de cumhuriyette Müzayede Merkezi faaliyete geçmiştir. Özelleştirilmiş işletmeler ve tesisler burada satılmıştır. Sermayeye ek olarak, Nahçıvan, Sumgayit, Gence, Lankaran ve Şirvan'da da açık artırma merkezleri kurulmuştur (Turan, 2009: 584).

1998 yılının sonunda, Devlet Mülkiyet Komitesi, cumhuriyetteki 1600 orta ölçekli ve büyük kamu kuruluşlarına dayanarak hisse senedi şirketleri kurmaya karar vermiştir. Anonim şirketler Haziran 1998'de aktifleştirilmiş, yerli ve yabancı yatırımcılar faaliyetlerine katılmışlardır. Özelleştirme çeklerinin yaklaşık yüzde 95'i yabancılar tarafından satın alınmıştır. İlk açık artırma sonucunda ülkedeki 18.000 küçük devlete ait işletmeyi (ev hizmetleri, ticaret tesisleri, akaryakıt istasyonları vb.) özelleştirmiştir.

1996-1999'da ülkede 28.400 işletme ve tesis özelleştirilmiş ve 110'dan fazla devlete ait işletme anonim şirket olmuştur. 1 Ocak 1999 tarihi itibarıyla, sayısında önemli bir artış olan orta ve büyük işletmelerde 967 anonim şirket kurulmuştur.

Küçük işletmelerin özelleştirilmesi, devlet hazinesinde 40 milyon dolar içermiş ve 100.000'den fazla vatandaşın sahibi olmuştur.

Özelleştirme programının sonuçları bireyler içinde ülke içinde olumlu-olumsuz sonuçlar doğurmuştur. 1997 yılı özelleştirme etkisi ile %0,4 artmıştır. Devlet Mülkiyet Komitesi tarafından programlamanın sistemli düzenlenmemesi nedeni ile zorluklar ve olumsuzluklar etki etmiştir. Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, hem vatandaşlar hem de ülke geleceği için programın doğru belirlenmesini ve uygulanmasını her zaman dile getirmiştir (Babayev, 2000: 59).

Eylül 1998'de Yatırım Rekabet Yönetmeliği'nin onaylanmasından sonra, ülkede orta ve büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesinde yeni bir aşama başlamıştır. 1998 yılında Emlak Komitesi, 1999-2000 yılları arasında (Aralık 1999'da) Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesine İlişkin Devlet Programı'nın hazırlanmasına başlamıştır. Bu ikinci özelleştirme programı ve Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomisine yatırım için en uygun koşulları yaratmayı hedeflemiştir. 16 Mayıs 2000'de Azerbaycan parlamentosu, bu sürecin yasal dayanağını sağlamak için "Devlet mülkiyetinin özelleştirilmesine ilişkin" bir yasa kabul etmiştir (İsmayılov, 2012: 39). Böylece, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki ikinci özelleştirmenin ikinci aşaması 1996'da değil 2000 yılında başlamıştır. Bu, önceki programın mantıklı bir devamı niteliğinde olmuş ve özelleştirme sürecinde yeni bir aşama yaşanmıştır. Ülke ekonomisinin stratejik açıdan önemli alanlarının özelleştirilmesi anlamına gelmiştir. İkinci özelleştirme programının uygulanması, farklı sektörlerdeki birçok büyük işletmenin yeni koşullarda çalışmasını sağlamıştır. Örneğin, Azerikimya'da bulunan 23 şirketten 17'si anonim şirkete özelleştirilmiştir. Japon şirketleri Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki kimya ve petrokimya endüstrilerini yeniden inşa ve modernize etmiştir. Avrupa'daki en büyük 150 tonluk sansar sobası İngiltere şirketleri tarafından özelleştirilen Sumgayit boru üretim tesisinde faaliyete geçmiştir. Sumgayit katkı maddeleri fabrikasının özelleştirilmesinden sonra, KU-2 lead'in yeniden inşa edildiği açık bir anonim şirkete dönüştürülmüştür. Uluslararası Saybol Laboratuvarı işbirliğiyle, ürünün kalitesi yükselmiştir. 2004 yılında şirket BDT'deki en iyi kalite fişini almıştır (Gurbanov, 2011: 82).

2001 yılında, makine imalatı sektöründe bir anonim şirket kurulmuş ve 35 işletme özelleştirilmiştir. 2001 yılında Bakanlar Kurulu "2002-2005 Mekanik

Gelişim Programı" nı onaylamış ve Japonya İnsan Kaynakları Fonu, bu alanda yeni projeler ve personel eğitimi uygulanmasına yardımcı olmuştur. Çınar Açık Anonim Şirketi, Sumgayit Kompresör Tesisi ve Bakü İklimlendirme Tesisi, modern ihtiyaçları karşılayacak rekabetçi ürünler üretmeye başlamıştır. 2000 yılının Nisan ayında, Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in emriyle, "Azerbaycan'ın Mezunları" holding metalurji alanında kurulmuştur. Bu aynı zamanda bu alandaki işletmeler için de geçerli olmuş ve çok önemli bir rol oynamıştır. Bu alanla ilgili işletmeler 25 yıl boyunca Hollandalı Fondelmetal şirketine devredilmiştir. Bu şirket, işletmelerde bir dizi çevresel ve sosyal programın uygulanmasına yaklaşık 100 milyon dolar yatırım yapmıştır. Sonuç olarak, ülkenin metalurji endüstrisindeki üretim hacmi 2002 yılında iki katına çıkmış ve 225 milyar manat olarak gerçekleşmiştir, 7.000'den fazla iş sahası yaratılmıştır. Sumgayit alüminyum fabrikası, İngiltere'deki Margol Invechtmerq tarafından özelleştirilmiştir. Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinden gelen şirketler hafif ve gıda endüstrilerini özelleştirmeye yardımcı olmuşlardır. Böylece, ülkede, 3940,5 milyar manat (98 milyon dolar) ilk maliyeti olan 4,640 özelleştirilen işletme ve tesis sanayi sektörüne ait olmuştur (Yusaifov, 2012: 68).

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 30 Nisan 2001 tarihli kararnamesiyle çeşitli ekonomik kuruluşlar kaldırılmış ve bunlara dayanarak Ekonomik Kalkınma Bakanlığı kurulmuştur. Devlet mülkiyetindeki mülkün özelleştirilmesine ilişkin normatif belgeler, özelleştirme sürecine dahil olan yabancı şirketlerle çok sayıda ortak girişimin kurulmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Eğer 1997 yılında ülkede 500 ortak girişimin tescili olmuşsa, 2000 yılı sonuna kadar sayısı 1695'e ulaşmıştır. Bu işletmeler ekonominin hemen hemen tüm sektörlerinde kurulmuştur (İsmayılov, 2012: 40).

Ekonomik reformları derinleştirmede özelleştirmeyi belirleyici rol oynayan faktörler de bulunmuştur. Örneğin, bazı durumlarda devlete ait işletmelerin yatırımcıları özelleştirmek amacıyla değerinde makul olmayan artış yükümlülüklerini yerine getirmemiştir. Çek ihalesine geçen işletmelerden bazıları yağmalanmış ve satılmıştır. Kesinlikle yabancıların hisse senedi şirketleri tarafından yönetildiği durumlar da var olmuştur. Bununla birlikte, tüm bunlara rağmen, özelleştirme programlarının uygulanması, ülkedeki özel mülkiyete dayalı olarak kendi kendini düzenleyen bir ekonomik alan yaratılmasına izin vermiştir. 2000 yılında, özel

sektörün Azerbaycan Cumhuriyeti Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'sındaki payı 2003 yılında yüzde 9 iken, sanayide yüzde 53,4 ve ticarete yüzde 98 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılının başında, ülkede kayıtlı işletmelerin yüzde 35'i ya da yaklaşık 4.000'i ve sanayide faaliyet gösteren 5200 işletmeden 556'sı orta ve büyük ölçekli işletmeler olmuştur.

3.2. GİRİŞİMCİLİĞİN GELİŞMESİ

Ulusal lider Haydar Aliyev'in izlediği ekonomi politikasının ana yönlerinden biri girişimcilik faaliyetlerinin daha da artması, insanların aktif yaratıcı potansiyelinin kullanılması ve bunun sonucunda da ülkenin ekonomik kalkınması yaşanmıştır. Devlet dışı sektör Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomisinde önemli bir rol oynamış, ekonomik gücünün ayrılmaz bir parçası olarak yer almıştır. Gayri safi yurtiçi hasıla oluşumunda yabancı yatırımcı her zaman önemli bir rol oynamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınma stratejisi Haydar Aliyev tarafından tanımlanmıştır. *“Ana görevimiz insanlara özgürlük vermek, girişimcilik ve girişimcilik için koşullar yaratmak”* demiştir.

Özelleştirmenin ilk aşaması, cumhuriyetteki girişimciliğin oluşumunda önemli bir rol oynamış ve ülkede girişimciliğin gelişimi için yasal bir çerçeve oluşturulmuştur. Tekelle Mücadele Politikası Girişimcilik Destek Komitesi, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kalkınma Ajansı, Ulusal Girişimcilik Destek Fonu, Denetçiler Odası ve diğerleri. Avrupa Ekonomik Komisyonunun TESIS programı çerçevesinde, Avrupalı uzmanların, küçük ve orta ölçekli işletmelerin yöneticileri ve çalışanları için katılımıyla, Avrupa Birliği ülkelerine ziyaretler ile seminerler ve kurslar düzenlenmiştir. Girişimciliğin gelişmesinde bankanın sermayesi önemli rol oynamıştır. Finansal ve bankacılık sisteminde şeffaf reformlar yapılmış, ülkede iki aşamalı bir bankacılık sistemi (Ulusal Banka ve ticari bankalar) kurulmuştur. Devlet tarafından ticari bankaların rehabilitasyonu ve yeniden inşası için etkili önlemler alınmıştır.

“Bankalar ve Bankacılık Faaliyeti” Kanunu kabul edilmiştir. 1996 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 100'den fazla ticari banka bulunmuştur ve 2000'de 71

banka görev yapmıştır. Bunlardan 14 tanesi yabancı sermayenin katılımıyla yaratılmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde finans kuruluşları yerel bankalara ilgileri artmış ve finansal istikrarla birlikte ülke ekonomisinde de paranın dolaşım hızı da artmıştır. Söz konusu gelişmelerle birlikte Azerbaycan ekonomisine altın rezervleri ve çeşitli finansman ülkeye akmaya başlamıştır (Isazade, 2009: 318-319).

Girişimcilik faaliyeti yasal tanımını Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında buldu. Anayasanın 59. maddesi *“Herkesin yeteneklerini, yeteneklerini ve mallarını yasaların öngördüğü şekilde serbestçe kullanma hakkına sahip olduğunu, ya da başkalarıyla bağlantılı olarak yasaklanmayan diğer ekonomik faaliyet türleri”* Bu Kural ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti Medeni Kanunu'nun diğer yasal düzenlemelerine de yansıtılmıştır.

17 Haziran 1996'da, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, üretim, hizmet, mali ve kredi faaliyeti, temelsiz çeklerin yasaklanması üzerine devlet kontrolünün düzenlenmesi konusunda bir kararname imzaladı. Bu kararname ile ülke ekonomisinin düzenini de sağlamaya çalışılmış oldu.

İşletme kayıtlarını basitleştirmek için özel bir Kayıt Merkezi kurulmuştur. Bununla birlikte, alınan önlemlere rağmen, girişimcilik faaliyetini yavaşlatan faktörler halen devam etmiştir. Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Devlet Programının kaldırılması ve uygulanmasına özel önem vermiştir. Bu amaçla, girişimcilik gelişiminin önündeki engelleri ele alan yeni yasal belgeler kabul edilmiştir. 7 Ocak 1999 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan "Devlet Denetleme Sisteminin İyileştirilmesi, Girişimciliğin Gelişmesinde Yapay Engellerin Kaldırılması" Kararı özel sektörün gelişmesi için özel önem taşımaktaydı. 1996-2000'de cumhuriyette 2103 yeni sanayi kuruluşu açılmış ve 2001 başlarında sayısı 4835'e ulaşmıştır. Bunların çoğunluğu özel sektöre ait işletmelerdi -% 89.9. 1999 yılında Küçük İşletmelere Devlet Yardımları Kanunu kabul edilmiştir (Sultanov, 2014: 118).

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 25 Nisan 2002 tarihinde yerel girişimcilerle buluşması, genel olarak Azerbaycan'da küçük ve orta ölçekli işletmelerin, girişimciliğin gelişimi için büyük öneme sahipti. Bağımsızlık yıllarında ilk kez bu toplantıda özel girişimciliğin gelişimi üzerinde durulmuştur. Ülke Başkanı Haydar Aliyev'in girişimciliğin gelişmesinde çok dikkatli olduğu belirtilmelidir. Yerel

girişimcilerle yapılan görüşmede Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik gelişimini girişimcilik gelişimine doğrudan bağlığını ve sonra bu alanın gelişmesi için tüm önlemleri aldığını belirtmiştir.

Tarımsal reformların ülkede girişimciliğin gelişmesinde, öncelikle arazinin özel mülkiyetinde uygulanmasında önemli bir rol oynamıştır. 2003 yılının başından bu yana, toprak reformunun ilk aşaması tamamlandı ve 1 milyon 350 bin hektarlık arazi özelleştirilmiştir. Ulusal Girişimcilik Destek Fonu'nun kuruluşundan bu yana yedi yıl 1.000'den fazla yatırım projesine tercihli kredi verilmiştir (OECD, 2011: 79).

2000 yılı başından itibaren özel sektörün devlet b t cesinin gelirleri içindeki payı yüzde 40'ından fazlaydı; bunun yüzde 60'ından fazlası girişimcilik faaliyetlerinden elde edilmiştir. 17 Ağustos 2002 tarihinde, Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in kararı ile Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Küçük ve Orta  l ekli Girişimciliği Geliştirme Devlet Programı onaylanmıştır. Program, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde girişimciliğin daha da geliştirilmesi ve yatırımların çekmesi için büyük fırsatlar yarattı. Bu, genel ekonomik kalkınmanın güçlendirilmesine katkıda bulunmuştur.

Hizmet sektörü önde olmak üzere işletmeler büyük küçük orta olarak ayırt etmeden özelleştirmesi sağlanmıştır. 1993 yılında %24 olarak belirlenen sektörlerde  zelleştirme ile 2000'li yıllara gelindiğinde %68 oranlarına yükselmiştir (Aras, 2003: 5).

28 Eylül 2002 tarihinde, Cumhurbaşkanı girişimciliğin gelişmesine müdahalenin önlenmesi konusunda bir kararname imzalanmıştır. Ekonomideki Suçlarla Mücadele Dairesi kaldırılmış ve vergi sisteminde genel çalışmayı önleyen kontrollerin sayısı sınırlı olmuştur. O yıl Ulusal Girişimcilik Destek Fonu,  zel sektöre 12,3 milyar manat kredisi sağlanmıştır. Böylece, Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in uyguladığı siyasi ve ekonomik reformlar, son birkaç yılda var olan ülkenin gerçek varlığının ciddi toplumsal sonuçlarının bazılarını yumuşatmasına izin vermiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti, hem siyasi yaşamın hem de ekonominin istikrara kavuşmasında önemli başarılar kazanmıştır.  lke çapında lider, modern bir devletin kurulmasıyla birlikte gelecekteki kalkınma stratejisini belirlemiştir. 2003 yılından bu yana Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in öncülüğünde gerçekleştirilen reformlar biraz farklı bir tablo çizdi ve ülkenin kalkınmasında yeni bir aşama olmuştur. Bu açıdan

ekonomik reformların adının da yeni bir anlamı var ve amaçları sanayi sonrası toplumun spesifik özelliklerini benimsemişlerdir.

3.3 TARIM REFORMLARI

Haydar Aliyev, 1969'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin siyasi liderliğine geldiğinde, cumhuriyet sosyoekonomik yaşamın tüm alanlarında geride kalmış ve SSCB'de eşi benzeri görülmemiş bir şekilde şekillenmişti. Ülkeyi bu zor durumdan kurtarmak, dinamik gelişme sağlaması için, yeni bir kavramsal yaklaşıma dayalı karmaşık programlar geliştirmek ve ulusal ekonomide radikal yapısal değişiklikler yapmanın gerekli olduğu düşüncesinde olmuştur. İlgili yapıların pratik faaliyetleri sayesinde, sosyoekonomik reformlar gerçekleştirilmiş ve SSCB hükümeti, Azerbaycan SSR ekonomisinin yoğun gelişimini öngören beş karar vermiştir. Ülkede yürütülen amaçlı politikalar sonucunda hızlı sanayi ve tarımsal gelişme sağlanmıştır. 1970-1982'de 213 yeni sanayi kuruluşu faaliyete geçmiş, işgücü verimliliği 2.1 kat artmıştır. Tarımsal üretim 2,6 kat, işgücü verimliliği 2,2 kat, milli gelir ise 2,6 kat artmıştır. Bu dönem Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsız devletinin en aydınlık dönemlerini olarak tarihe geçmiştir. Tam bir güvenceyle, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet egemenliği ve ekonomik bağımsızlığı, dış ekonomik ilişkilerin düzenli genişlemesi, dünya ekonomisine daha derin entegrasyon 1970-1982'de kurulan temele dayandırılmıştır.

Haydar Aliyev, SSCB'de 1982 yılında tarımında içinde bulunduğu bir durgunluk sürecine girilmiştir. Gorbaçov'un "yeniden inşası Azerbaycan- Ermenistan SSR'sine askeri saldırılar SSCB'nin çöküşü gibi nedenlerle uzun zaman almıştır. Tarım sektörü Azerbaycan SSR ekonomisi etkisi ile krize sürüklenmiştir (Əliyev, 2010: 108).

Azerbaycan SSR'nin önderliği, çökmekte olan ekonomiyi korumanın yollarını düşünmemiş ve devletin ekonomik temellerini güçlendirmek için herhangi bir pratik önlem alamamıştır. Bu alanda yalnızca amaçlı etkinlikler, 1993 yılında ulusal lider Haydar Aliyev'in tekrar siyasal iktidara dönmesiyle başlamıştır.

Ekonominin ana kollarından biri olan tarım biriminin durumu, diğerlerinden daha iyi durumda olmamıştır. Ülkedeki tarımsal ürünlerin akut kıtlığı, nüfusa yiyecek sağlamada büyük zorluklar yaşanmıştır.

Azerbaycan ekonomisinde en önemli sektör olan petrolden sonra ikinci sektör olarak bilinen tarım sektörü ülkenin öncelikli geçim kaynağını oluşturur. Tarımsal hasıla 1995 yılına kadar verimli olamamışsa da devletin 1996 yılı reformlara ağırlık vermesiyle tarımda hasıla artışı meydana gelmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki toprak reformu, BDT'ye benzemeyen çok yönlü bir süreçtir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde tarımın gelişmesine büyük katkı sağlayan bu reformları diğer ülkelerde yapılan reformlardan ayıran üç önemli özellik göstermek gerekmektedir:

1. Devlet Başkanının girişimi sırasında, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarına ücretsiz izin verilmiştir. Sonuç olarak, 3 milyon 300 bin kişi toprak sahibi olmuştur. Bu, güçlü bir sınıf sahiplerinin ve yeni rasyonel ve verimli toprak kullanımı şartlarına ve yeni toprağa özen gösterme koşullarına ve yeni tarımsal ilişkilerin oluşumuna yol açmıştır.

2. En kullanışlı ve kaliteli araziler özelleştirilmiştir. Diğer BDT ülkelerinden farklı olarak, vatandaşlara daha az ve daha elverişli topraklardan ziyade, eski kolhoz ve sovkhoz'un en faydalı ve verimli toprakları verilmiştir. Aynı zamanda, arazi sahiplerine, sahip oldukları mülklere (satış, bağış, kira veya kullanım, intihal, rehin vb.) özel haklar tanınmıştır. Bu da Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yapılan reformların diğer SSCB cumhuriyetlerinde olduğu gibi formalite değil, temel bir şekilde yapıldığını ispatlamıştır.

3. İkamet yeri veya kişiliğe bakılmaksızın, ülke arazisinde yaşayan tüm vatandaşların arsa kullanma ve kiralanma hukuku oluşturulmuştur. Herhangi bir Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı arsa alımı ve satımı, çeşitli arsa sözleşmeleri ve sözleşmelerine katılabilme ortamı oluşturulmuştur. Başka bir deyişle, toprak sahibi olan 3 milyon 300 bin kişi ile birlikte, nüfusun geri kalanı toprak vatandaşlık ilişkilerinden ayrılmamıştır. Haydar Aliyev'in girişimi üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti

vatandaşı olmayan gerçek ve tüzel kişilere ülkede toprak sahipliği yapılmadığı vurgulanmıştır. Bu sadece iktisadi açıdan değil, aynı zamanda politik açıdan da önem arz etmiştir (Aras, 2003: 4-5).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde, tarım sektörünün kalkınması, piyasa ekonomisi ve ülke ekonomisinin gelişimi ile uyum içerisinde. Tarımsal üretimde sürdürülebilir bir rotasyon oluşturulması istenmiştir. Toprak reformu için sağlam bir temel, durumun iyileştirilmesi ve toprağın gerçek sahibine devredilmesinde büyük bir adım olmuştur. Arazilerin korunması, mülk sahiplerinin kişisel çıkarlarına dahil edilmiş ve bu da alanı kontrol etmeyi çok kolaylaştırmıştır.

Toprak reformu üzerine kapsamlı bir yasadan oluşan sağlam bir yasal çerçeve, bu yasaların uygulanması için esnek ve aktif bir mekanizma gerektirmiştir. 1992 yılının başlarında Haydar Aliyev başkanlığında, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Culfa bölgesindeki Şurut ve Gal köylerinde toprak reformu yapılmıştır. Ne yazık ki, bu ilerici eser Azerbaycan Cumhuriyeti'nin önderliği tarafından doğru bir şekilde değerlendirilmemiştir. Sadece 1993 yılında ülke bu alanda harekete geçmeye başlamıştır.

16 Temmuz 1996 tarihinde, Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev tarafından Toprak Reformu Yasası'nın kabul edilmesi ile ülkede yer alan toprak reformlarının başlangıcı olmuştur. "Toplu çiftlikler, devlet çiftlikleri ve diğer tüzel kişiler ve bireylerin (üretim birimleri hariç) vergi borçlarının kaldırılması üzerine" yasalarının kabul edilmiştir. Söz konusu vergilerin kaldırılması Tarım reformunu hızlandırmaya yönelik adımlar olarak nitelendirilmiştir. Vergi kaldırımının ardından Tarım reformunu hızlandırmaya yönelik bazı tedbirler ve 30'dan fazla talimat ve normatif yasal işlemler yapılmıştır (Pənahov, 2011: 104).

Bu temelde yürütülen toprak reformu 2003 yılında neredeyse tamamlanmıştır. 8,6 milyon. Tek toprak fonunun% 44,2'si (3,8 milyon ha) devlet mülkiyetindeydi,% 31,4'ü (2,7 milyon) belediye mülkiyeti, % 24,4'ü (2,1 milyon) özel mülkiyete devredilmiştir. Başka bir deyişle 830.000 Azerbaycanlı aile, yani 3.300.000 sivil toprak sahibi olmuştur.

Verimli ve çok taraflı faaliyetlerin zirvesi olan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 25 Haziran 1999 tarihli Karar Kararı ile onaylanan Azerbaycan Cumhuriyeti Toprak Kodunun yürürlüğe girmesi, toprak ilişkilerinde sadece yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Ülkeler, her şeyden önce BDT ülkeleri için bir örnek haline gelmiştir. Dünyada bilinen en demokratik toprak mülkiyetinin ilkeleri Kurallara açıkça yansımıştır. Kurallar, Azerbaycan'da piyasa ekonomisi ilkelerine dayanan yeni toprak ilişkileri için normatif bir yasal temel oluşturma konusundaki karmaşık ve zor görevin başarılı bir sonucu olmuştur.

Arazi reformunun ilk aşaması, vatandaşlara arazi mülkiyeti üzerinde devlet mülkiyeti sağlayarak ve bunları özelleştirilen arazilerin yasal sahiplerine devrederek tamamlanmıştır. Ardından ikinci aşama başladı. Bu aşamada, belediye arazilerinin belediyelere devredilmesi, avlu alanlarının ve bahçe alanlarının sahiplerine ilgili yasal dokümanların sunulması, arazi-pazar ilişkileri oluşturulmuştur. Örneğin arazi satın alma ve satma, kiralama vb. tek bir kara kadastrosu kurulması, şehir kadastrosu bilgi bankası oluşturulması ve diğer konularla ilgili sorunların çözümü olmuştur. Bunlardan en önemlisi belediye topraklarının belediyelere devredilmesi olmuştur (Aras, Süleymanov ve Zeynalov, 2010: 17).

"Belediyelerin Bölgeleri ve Bölgeleri Hakkında Kanun" ve diğer yasal düzenlemeler uyarınca, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tüm bölgelerindeki belediye alanlarının sınırlarını ve alanlarını belirlemek için büyük çalışmalar yapılmıştır. Arazi piyasası ilişkilerinin düzenlenmesi, arazi sahibinin yasal haklarını kullanmalarını sağlayarak piyasa ekonomisi için normal bir pazar yaratılmasına yardımcı olmuştur.

Tek bir kadastro kurma ve şehirlerin geri kalanını şehirlerin dengesi altına alma meselesi, tek bir arazi fonunun merkezi kontrolünü gerçekleştirmek için çözülmüştür. Böylece, Azerbaycan Cumhuriyeti nüfusunun çoğunluğu toprak mülkiyeti almıştır. Arazi özelleştirmesi, insanların toprağa olan tutumlarını kökten değiştirmiştir. 2000 yılında üretilen tarımsal ürünlerin% 98'i özel sektörden sorumlu olmuştur. Cumhuriyette tarımsal üretimin büyümesi, piyasa ekonomisinin ana barometresi olan ihracat-ithalat faaliyetlerini de etkilemiştir. Önceki yıllara kıyasla, 1999'da ithalat 2.6 kat azalırken, ihracat 2 kattan fazla artmıştır.

Tablo 7: Bir Aile Hesabı ile Devlet Yasalarının Dinamikleri (1997-2002)

Aylar	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Ocak	3848	12819	26973	6215	3488	963
Şubat	0	12804	25135	2159	1871	2230
Mart	2636	13867	2335	1609	3182	2769
Nisan	188	14931	11214	1206	1131	2056
Mayıs	2068	25905	2755	841	4748	3205
Haziran	1517	31467	3673	4983	2276	3523
Temmuz	2054	60285	2118	4884	559	2438
Ağustos	2240	73776	6317	4910	1990	38
Eylül	5368	79234	4479	1302	0	0
Ekim	6540	83548	5856	1603	449	
Kasım	7991	83630	13828	0	0	
Aralık	11559	84285	9513	3491	2123	
Toplam	46009	576551	114446	33203	21817	17222
Genel						

Kaynak: Mahmudov, 2016:287.

Cumhuriyetteki toprak reformları diğer BDT ülkelerinde büyük ilgi ile karşılanmıştır. Moldova, Ukrayna, Tacikistan ve diğerleri ülkelerin heyetleri Azerbaycan'a gelmiş ve Azerbaycan'ın tecrübesini öğrenmişlerdir. Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti tarihinde "Haydar Aliyev'in tarım reformu" olarak uygulanan toprak reformunun uygulama süreci de diğer BDT ülkeleri için en uygun model olarak kabul edilmiştir. Arazi reformunun ilk aşamasının sona ermesiyle, 1391716 hektar arazi ve kolektif çiftlik özelleştirilmiş ve vatandaşların özel mülklerine devredilmiştir (Gurbanov, 2011: 16).

Devlet Arazi Komitesine, arazi edinimi, rehin, arazi kullanımı, devlet ve belediye arazi kullanımı, kışlama, mera ve çayırlar, ıslah sahaları, sertifika verilmesi, bölgelerdeki arazi dengelerinin düzenlenmesi, arazi değişim mekanizmasının

düzenlenmesi yapılmıştır. Söz konusu komite ile işleyiş, bölge ve şehirlerde arazi kadastro işlerinin düzenlenmesi, arazi takibi ve diğer önemli işler de bu komitenin görevi olmuştur. Bu amaçla, Devlet Arazi Komitesi, aşağıdaki önlemlerin alınmasına dayanarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bilimsel bölgesinde birleşik bir kara kadastrosu yapılmasına izin veren bir bilgi sisteminin kurulması ve uygulanması için bir program geliştirmiştir:

- Modern coğrafi bilgilere dayanarak devlet kadastrosuna izin veren bir sistem;
- Arsa stoğu, satış ve satın alma işlemleri, arsa vaadi vs. işlemlerin esnek, hassas ve normal çalışması için gerekli veritabanı oluşturuldu;
- Arazi sahiplerinin, kullanıcıların ve kiracıların haklarının devlet tarafından korunmasını sağlamak;
- Arazi ilişkilerinde finansal, bankacılık, vergi, adli ve diğer organlarla operasyonel işbirliği potansiyeli;
- Arazi kaynaklarının büyüklüğü ve durumuna ilişkin veri bankası kuruldu ve yönetilmeye başlandı;
- Arazi kullanımı, arazi izleme ve arazi organizasyonu işleri için bilgi desteği sağlanmıştır.
- Tarım reformları olarak ilk adımlar olumlu sonuçlanmıştır. 2003 yılında ekim alanı 88,1 bin hektar artarak 1292,5 bin hektar olarak artmıştır. 1995 yılına göre % 107 oranında artış görülmüştür.
- 1995 yılına göre ekili hububat alanı 1,3 kat artarak, 2004 yılında 814,9 bin hektar ekilmiştir.
- 1995 yılına göre ekili ayçiçeği mahsulü 7,1 kat artarak, 2004 yılında 11,3 bin hektar ekilmiştir.
- 1995 yılına göre ekili sebze yetiştiriciliği 2,9 kat artarak, 2004 yılında 77,2 bin hektar ekilmiştir.
- 1995 yılına göre ekili sebze yetiştiriciliği 2,9 kat artarak, 2004 yılında 77,2 bin hektar ekilmiştir.
- 1995 yılında kavun bitkileri mahsulü 5,3 kat artarak, 2004 yılında 30,5 bin hektar ekilmiştir.
- 1995 yılında patates bitkileri mahsulü 4,1 kat artarak, 2004 yılında 65,8 bin hektar ekilmiştir. (Hüseynov, 2012: 91).

15 Ekim 2003 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde halk oy çokluğu ile Haydar Aliyev siyasetine oy vermiş ve İlham Aliyev Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Başkanlık faaliyetinin ilk aylarından itibaren Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, tarım sektörünün ulusal ekonomideki rolüne, yerine dikkat çekmiş ve bu alanın dinamik gelişimine özel önem vermiştir. Devlet başkanı olarak seçilmesinden kısa bir süre sonra, Kasım 2003'te Bakanlar Kurulu toplantısında şunları dile getirmiştir: *"Tarımdaki reformlarla başarı sağlandı. Arazi özel mülkiyete verildi. Bu gelenek devam etmeli ve tarımdaki reformların ikinci aşaması başlamalıdır. Devlete ne olursa olsun, yapacağız."* demiştir.

3.4 PARA POLİTİKASI VE BANKACILIK SİSTEMİ

Azerbaycan'ın SSCB'nin bir parçası olan tüm alanlarda izlediği politika, elbette, İttifak politikasının ayrılmaz bir parçası olarak yer almıştır. Bağımsızlığın düzenlenmesinden sonra, cumhuriyetinin her yöne olumlu ve verimli bir politika uygulanması asıl görev haline gelmiştir. Doğal olarak, 70 yıldan uzun süredir ittifak yürüten bir ülkede bağımsız bir politika oluşturulması ve gerçekleştirilmesi özel yetenekler, yüksek yönetim becerileri, zengin görünüm ve güçlü irade gerektirmiştir. Tüm bunları tam olarak tahmin edebilen halk, Ulusal Lider Haydar Aliyev'in 1993'te iktidara geri dönmesini istemiştir.

Ulusal lider Haydar Aliyev'in halkın iradesiyle hükümete geri dönüşü, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin siyasi ve ekonomik yaşamında kaderi değişimlere başlamasını sağlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devleti ekonomisi, anarşi ve kaosu kurtaran deha liderinin ekonomik yükselişinde acil adımlar atmaya başlamıştır. İttifak düzeyinde ekonomik ilişkilerin çöküşünden sonra, ülkenin doğal kaynaklarını kullanarak ulusal ekonomiyi canlandırmak, ekonomik kalkınma için gereken yatırımların ve yerli ürünlerin dış pazarlara erişilebilirliğinin sağlanmasının büyük önem taşıdığını her zaman farkında olunmuştur.

Dünya deneyiminden bilindiği üzere, geçiş ekonomisi her zaman sancılı bir süreç içinde kalmıştır. Bu sistemde, hem eski hem de yeni ilişkiler aynı anda var olur

ve yavaş yavaş eski ilişkilerin yerini yeni çağın gereklilikleri ile değiştirilir. Bununla birlikte, yeni kurulan kurumlar, normlar ve kurallar toplumda en başından beri karşılanmamıştır. Ülkede belirsiz bir şekilde direnişle karşı karşıya kalınmıştır. Aynı zamanda, birbiriyle muhalif olan ilişkilerin ve düzenleyici mekanizmaların varlığı, ekonomik çıkarların çarpışması, sosyo-ekonomik ve politik ilişkilerin ağırlaştırılması ile sonuçlanmıştır. Doğal olarak, böyle bir durumda denge devlet müdahalesi olmadan mümkün olamamıştır. Aynı zamanda, geçiş ekonomisi, istikrar için devlet ile ekonomik kuruluşlar arasında özel ilişkiler kurulmasını gerektirmiştir. Devlet, mevcut karma ekonomi bağlamında olumlu sonuç verebilecek makroekonomik düzenleme mekanizmasını ve araçlarını doğrudan kullanamamış, çünkü piyasa ilişkileri ekonomik süreçlere doğrudan müdahaleyi ret etmektedir. Ağustos 1992'de ulusal para birimi ortaya çıkmıştır. Bunların hepsi kesinlikle para politikasına dayalı değişiklikler gerektirmiştir (Turan, 2009: 589).

Yeni ekonomik sistemin oluşumu sırasında para politikası karmaşık olduğu için ekonomideki nakit akışlarını ve sermaye seviyesini etkileyen faiz oranlarını düzenlemek için yeni ekonomik sistemlerin uygulanması düşünülmüştür. Tüm bunları tam olarak değerlendiren Ulusal Lider Haydar Aliyev, ekonomik gelişme konusundaki herhangi bir kararın arkasındaki güçlü finansal desteğin olması gerektiğini düşünmüştür. Ekonomide gerekli kararları alan Haydar Aliyev tutarlı önlemlerle ilerlemiştir.

Para politikasının tutarlı ve sürdürülebilir olması için modern bir bankacılık sisteminin oluşturulması ve geliştirilmesi, etkin para politikası uygulamasında büyük önem taşıdığı düşünülmüştür. Çünkü güvenilir bir bankacılık sistemi, para politikası sorununu çözmeden ve toplumu krizden uzaklaştırmadan oluşturulamaz olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, bankacılık sisteminin kurulmuş ve kısa-uzun yolun analizi, 1990'larda Cumhuriyet'te yaratılan bankaların çoğunluğunun, gerçek emtia üretimine hizmet etmek yerine, finansal piyasa bilgisine geldiği görülmüştür. Bu işlemlerin yasadışı olarak hileli olarak yapılan sahtekarlık işlemleri olduğu sonucuna varmıştır. Sermaye biriktirmenin amaçlarının en önemlisi zengin olma hedefi olmuştur. Haydar Aliyev'in, bu politikasının amacı, Azerbaycanlıların birlik ve beraberlik içerisinde yaşam standartlarını daha da geliştirmesidir.

Haydar Aliyev iktidara geldiğinde, Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki enflasyon seviyesi % 1886'ya ulaşmıştır. 1993 yılının sonunda, 1994'ün başında, % 13'lük bütçe açığı, ekonomideki yüksek enflasyonu güçlendiren ve ülkedeki mikro ekonomik durumun daha feci bir niteliğiyle sonuçlanan Merkez Bankası kredisi tarafından finanse edilmiştir (Isazade, 2009: 318-319).

Devlet bağımsızlığının restorasyonundan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti'nde para politikasının oluşumu iki ilişkili faktör tarafından koşullanmıştır:

- 1) İdari ve idari sistemden düzenlenmiş piyasa ekonomisine geçiş;
- 2) bu geçişin gerçekleştiği sosyo-ekonomik ve politik koşullar.

İdari emirlikten karma ekonomiye, ekonomi politikasının özellikleri buna bağlı, ancak sabit bir öz düzenleme ve öz gelişim sistemi bulunamamıştır. Bu durumda, devletin düzenlemesi tek bir piyasa düzenleme mekanizması yaratmış ve birbirlerini tamamlayarak bütün ekonomik sistemin işleyişini sağlamıştır. Para alanındaki ciddi devlet düzenlemesi, ancak 1995 yılından beri Ulusal Lider Haydar Aliyev'in öngörüsüyle siyasi ve ekonomik istikrar sağlandığından beri doğrudan liderlikle başlamıştır (Turan, 2009: 581-582).

Ulusal Banka, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin mevcut mevzuatına uygun olarak para politikasını izlemiştir. Ulusal Banka Kanunu'na ek olarak, 15 Haziran 1994 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Kararnamesi'nde *“Nüfusun sosyal korunmasını güçlendirmek ve ekonominin finansal durgunluğunu istikrara kavuşturmak için tedbirler üzerine”* ve Milli Meclis'in para politikası konusundaki kararı hakkında Kararın ana yönü, uzun bir süre boyunca yeni bir para politikası aşamasının başlangıcı olmuştur. Mevcut kaotikliğin ortadan kaldırılması ve parasal alanda ciddi ve etkili bir devlet düzenlemesinin gerçekleştirilmesi normatif-yasal çerçevenin sertleşmesini gerektirmiştir. Bu açıdan bakıldığında, yeni para politikasının özü ülkedeki kredi politikasını sıkılaştırmak, makul olmayan ve ucuz nakit ve kredi emisyonunu önlemek, nihayetinde para arzı üzerindeki kontrolünü artırmak, finansal istikrarın ana göstergesi olan enflasyon oranını en aza indirmek ve ulusal döviz kurunu güçlendirmektir için düzenlenmiştir.

IMF İstikrar Programı ile yapılan çalışmaların asıl amacı, para birimini güçlendirmek ve paranın istikrarını sağlamak olarak hedeflenmiştir. Ülke para birimi manat 1993 yılında kur oranı 1 dolar = 118 manat olarak değer alırken enflasyon

oranının yükselmesi ile 1 dolar = 4326 manata yükselmiştir. Ekonomik önlemler ve çalışmalar sonucu 1998 yılının başında 1 dolar = 3906 manat olarak değer almıştır. Enflasyon oranı 4,2 olarak değer almıştır (Musayev, 2010: 99).

Çalışmaların tümüne, 1995'ten sonra Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in doğrudan kontrolü ve talimatı ile Ulusal Banka'nın uyguladığı sıkı para politikası düzenin sağlandığını göstermiştir. Aynı zamanda, manatın döviz kuru ile etkileşiminin ülkede finansal istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynadığı gözlemleri ülke ekonomistleri tarafından dile getirilmiştir. Ülke ithalata bağımlı olduğundan ve ekonomik krizin üstesinden gelmek mümkün olmadığından güçlü bir döviz kuru politikası ile desteklenmiştir. Manatın kur oranı bile nispeten yüksek bir enflasyon seviyesinde tutulmuştur. Bu politika, ülkeye mal akışını artırmış, bol miktarda bulunmuş bunun etkisi ile fiyatlar hızla düşmüş ve bu manatta istikrarla sonuçlanmıştır. 1998'den bu yana, para politikasının ana eğilimleri, 1994'ten bu yana yeni para ve kredi politikalarının uygulanması ekonomideki, özellikle finansal-kredi alanındaki değişimleri dikkate almıştır. Bu politikanın yeni somut tedbirlerle daha da iyileştirilmesine yönelmiştir (Aras, 2003: 5).

1998'den sonra ülkedeki para politikasının temel amacı, sürdürülebilir finansal istikrar ve bankacılık sisteminin gelişmesini sağlamak bunun yanında ulusal döviz kurunu esnek bir şekilde ayarlayarak istikrarı sağlamak olmuştur. Uluslararası normlara göre döviz rezervleri oluşturmak istenmiştir. Bunların hepsi, GSYİH'nın sürekli büyümesini ve ekonomideki yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesini amaçlayan büyük ölçekli ekonomik reformların başarılı bir şekilde uygulanması için daha uygun koşullar yaratmaya hizmet etmiştir.

1994 yılı itibari ile uluslararası para birimi Cumhuriyetdeki tek para birimi olarak ilan ve kabul edilmiştir. Bankalar arası döviz alış-verişi faaliyetlerinin sürmesi için 14 Mayıs 1994 tarihinde Devlet Başkanı'nın kararı dönüm noktası olmuştur. Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev para piyasasının çabuk oluşması için bir kararnameyi Şubat 1995'te çıkararak döviz rezervlerini kontrol altına almak istemiştir. Azerbaycan finans kurumu Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ile etkileşim içinde olmuştur. İç ve dış ekonomik politikaları yakından ilgilendiren döviz ve finans sisteminin güçlenmesi sağlanmıştır. Ülkede para sistemine önem verilmesi ve

öncelikli tutulması yatırımcılarının da ilgisini çekmiş ve yatırım oranları artmıştır. (Şəkərəliyev, 2007: 115).

1997'den beri Hazine sistemi, devlet bütçe harcamalarını etkin bir şekilde organize etmeye, ekonomik yönetimde şeffaflığı sağlamaya ve finansal kaynaklardan yararlanmaya başlamıştır. Devletin para ve kredi yöntemleri üzerindeki etkisi, mal ve hizmetlerin para çemberi çerçevesinde dolaşımını kapsamıştır. Piyasa ekonomisi altyapısının itici gücü olan kredi bankacılığı sistemi burada özel bir rol oynamıştır.

Tarihsel deneyimler, para politikasının ve yeni ekonomik sisteme geçen çoğu ülke için düzenleyici araçların doğru seçiminin amacının en önemli ve karmaşık konulardan biri olduğunu göstermiştir. Bütün bu ülkeler için, para politikası mevcut ekonomik koşullarla ilgili olan enflasyonla mücadele amaçlıdır. Enflasyonla mücadele politikası, bir kural olarak, piyasa ilişkilerinin bir sonucu olarak ekonomik yeniden yapılanmanın erken aşamalarında istikrar programının temelini oluşturmaktadır. Ekonominin istikrarı iki şekilde sağlanabilir;

Her şeyden önce, farklı enflasyon mekanizmaları bulunmaktadır ve para düzenleme yöntemleri ve araçları söz konusu edenler göz önünde bulunarak kullanılmıştır. Ülkedeki enflasyonun nedenleri hakkında konuşurken ülkedeki ekonomik yapı göz ardı edilmemelidir. Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinden bu yana ilk kez, yapısal reformlar alanındaki ilgili kararnamelerin ve yasaların kabul edilmesi de bu amaç içinde olmuştur. O konuşmasında ekonomik istikrar, enflasyon, işsizlik vb. olduğunu defalarca dile getirdi. Gelişimi engelleyen ciddi problemlerden kaçınmanın en kısa yolu, etkili bir şekilde uygulanan yapısal reformlardır.

Uluslararası finans kurumları tarafından verilen krediler, süresiz olarak ülkedeki ekonomik yapıdaki değişimlere, önemli ekonomik önlemlerin uygulanmasına ve SSCB'nin çöküşünden sonra krizdeki işletmelerin canlanmasına yardımcı olmuştur. Sadece 1995 yılında, Dünya Bankası Azerbaycan Cumhuriyeti'ne 65 milyon dolarlık kredi vermiştir. Bu dönemde potansiyelini tam ve etkili bir şekilde gerçekleştirememiş olan bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti için büyük önem taşıyan bir rehabilitasyon projesi için Azerbaycan Cumhuriyeti'ne kredi vermiştir. 1997 yılında, Dünya Bankası işbirliğini genişletmek ve ikili ilişkileri daha da geliştirmek için Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 195 milyon dolar değerinde altı büyük

projeye fon sağlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde riskli ve tehlikeli olan ülke konumunda bulunurken yabancı yatırımcıların ilgisini çekmemiştir. Zamanla ekonomik yatırım ortamı, güvenli, hızla gelişen ve en önemlisi güçlü siyasi ekonomik istikrarlı bir ülke olarak yer almıştır. Doğal olarak, hepsinin temel faktörü, uluslararası örgütlerde ulusal lider Haydar Aliyev'in büyük prestiji, her alanda dahi kişinin dengeli politikası ve en önemlisi Büyük Lider, her şeyden önce ulusal çıkarlar ve devlet geleneği olmuştur (Gurbanov, 2011: 85-89).

Yatırım ortamı, sermayenin uygulandığı ülkede geçerli koşullar anlamına gelir. Bu koşullar politik, ekonomik, finansal, sosyal, örgütsel-idari ve diğer faktörlerden etkilenmiştir. Ülke veya bölgenin yatırım potansiyelini belirlerken makroekonomik, sosyo-demografik ve diğer faktörler dikkate alınmamıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti büyük yatırım fırsatlarına sahip ve Cumhuriyet, uygun coğrafi konumu Avrupa ile Asya arasındaki ticaret, ekonomik ve kültürel ilişkilerin uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ülkenin ayrıca zengin doğal kaynaklara ve büyük ekonomik potansiyele sahiptir. Bu fırsatların hayata geçirilmesi ve ulusal ekonominin dünya ekonomisine entegrasyonu, tüm gereklilikleri karşılayan sağlıklı bir yatırım ortamı oluşturmak temelinde mümkündür. Ülkedeki finansal sistemi istikrara kavuşturmak ve güçlendirmek, uygun bir para politikası uygulamak, ulusal para biriminin güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlamak her ülke için önem arz eder. Söz konusu konuların sağlanması için öncelikle bankacılık sisteminin işleyişini ve uluslararası standartlara getirilmesini sağlamak gerekliydi. Bu nedenle, 1992 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Bankası, "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Bankalar ve Bankacılık Faaliyetleri Hakkında Kanunlar" ve 1996'da aceleyle kabul edilen diğer yasalar uluslararası standartlara uyarlanmış ve yeni baskıda kabul edilmiştir. Bütün bunlar, ülkedeki para politikasını uygulayan merkezi bir yürütme organı olarak, Ulusal Bankanın cumhuriyette bankacılık reformlarını hızlandırmasına daha aktif ve esnek bir para politikası başlatmasına izin vermiştir. Sonuç olarak, bankaların sermaye tabanı 22 kat, bankalardaki mevduat 8 kat, kredi yatırımları 3 kat artmıştır.

1995 yılından bu yana ülkede uygulanan para politikasının önemli hedeflerinden biri de ülkedeki bankacılık altyapısının iyileştirilmesi ve bu alanda önemli çalışmalar yapılması olmuştur. Böylece, 2000 yılında Merkez Bankası'ndaki

yapısal değişiklikler, bankacılık denetim işlevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirmeyi mümkün kıldı ve elektronik ödeme sistemine geçiş, ülke içindeki bankalar arası ödeme sistemine yakından bağlandı ve birkaç saniye içinde ödemeleri yapmıştır.

3.5. MALİYE POLİTİKALARIN GELİşİMİ

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından sonra, iç mali piyasasını düzenleme süreci uzun sürmüştür. Bu iş çok zaman alıcı aynı zamanda karmaşık ve kapsamlı olmuştur. Bununla birlikte, kısa vadeli tarihsel olarak, yasal düzenlemeler ve yasal düzenlemeler temelinde ulusal finansal piyasadaki kilit oyuncular olan finansal ve kredi kuruluşları, öz sermaye dağılımı ve yeniden dağıtımı için modern bir mekanizma yaratmışlardır. Azerbaycan'ın finansal piyasası, gelişim güçlüğünü geride bırakarak oluşum sıkıntısını geride bırakmıştır. Asıl konu, katılımı içeren evrensel bir finansal taban oluşturulmasıdır. Böylelikle gelecekteki bir kalkınma stratejisinin, kullanılan çok çeşitli araçların ve menkul kıymetlerin yanı sıra uluslararası düzeyde olduğu kadar yeni katılımcılar da dahil olmak üzere genel kapsamlı politikalar geliştirilmiştir. 1995'ten bu yana, devlet bütçesinin gelir ve harcamaları, ülke ekonomisine yapılan yatırımların hacmi ve kredilerin hacmi önemli ölçüde artmıştır. Bu da, ülkenin daha geniş tabanlı ve kapsamlı sosyal reformlar gerçekleştirmesini sağlamıştır. Çünkü sosyal reformun ana kaynağı devlet bütçesidir, dolayısıyla bütçe gelirlerindeki artış ekonominin sosyal yönelimine katkıda bulunmuştur.

Tablo 8: Devlet Bütçesinin Gelirleri Ve Harcamaları

	1999	2000	2001	2002	2003	2004/2003 (%)	
Gelirler-Toplam Milyar Manat	2797.6	3573.2	3924.0	4551.2	6104.5	7405.8	+21.3
Aynı zamanda:							
Katma Değer Vergisi	790.6	954.2	1266.4	1674.4	2048.6	2263.5	+10.5
Tüketim Vergisi	114.4	112.2	554.6	433.3	335.2	362.2	+8.1
Kar Vergisi	366.9	629.6	588.2	739.1	891.5	1117.2	+25.3
Maden Vergisi	179.6	251.8	237.5	250.1	283.5	489.2	+72.6
Nüfustan Gelir Vergisi	450.4	469.9	473.6	548.3	752.1	1107.9	+47.3
Dış Ekonomik Faaliyet Vergisi	317.6	316.9	299.6	376.0	463.5	507.5	+9.5
Rüsumlar Və Vergi Dışı Ödemeler	397.5	589.6	326.3	316.9	1048.7	1244.8	+18.7
Toprak Vergisi	42.3	33.4	52.1	44.0	56.6	70.7	+24.9
Diğer	138.3	215.6	125.7	169.0	224.8	242.8	+8.0
Harcamalar-Toplam, Milyar Manat	3257.2	3819.8	4037.5	4658.8	6172.7	7505.0	+21.6
Aynı zamanda:							
Ekonomiye	331.3	447.2	512.2	685.0	1214.6	1454.6	+19.8
Sosyal-Kültürel Etkinliklere	1674.3	1913.3	1981.8	2248.0	2676.0	3211.3	+20.0
onlardan:							
Eğitime	795.1	909.2	931.1	956.2	1174.2	1469.9	+25.2
Kültür, Kitle İletişim Araçları Ve Spora	89.1	102.7	109.9	116.6	155.2	191.5	+23.4
Sağlık Hizmetine	186.2	204.7	210.1	224.1	276.6	367.6	+32.9
Sosyal Savunma Ve Sosyal Yardım Fonuna	603.9	696.7	730.7	951.1	1070.0	1182.3	+10.5
Kolluk Kuvvetlerine	344.4	372.1	427.4	472.8	602.8	779.8	+29.4
Devlet Yetkililerinin Ve İdarî Organların Bakım Maliyetleri	178.2	185.0	241.3	272.6	343.8	448.1	+30.3
Diğer	729.0	902.2	874.8	980.4	1335.5	1611.2	+20.6

Kaynak: : Mahmudov, 2016:317.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, bütçe gelirlerinin temeli olan farklı vergi miktarındaki yıllık artış, finansal ve kredi politikası dahil olmak üzere etkin ve düşünülmüş ekonomik politikaların sonucudur. Başka bir deyişle, etkin finansman ve para politikası, yatırımlar ve krediler için olumlu bir ortam yaratmıştır; bu da, özel sektörün gelişimini, girişimciliği ve sonuçta bütçe gelirlerinin büyümesini teşvik etmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomisine yapılan kredi yatırımları 1994'te 7.5 kat, 1995'te 2.3 kat, 1996'da 1.3 kat, 1997'de% 6.7 artış gösterdi. Bir önceki yıla göre yüzde 9,8 daha fazla olmuştur.

Tablo 9: Ekonomiye Kredi Yatırımları (yıl sonunda milyar manat)

	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ekonomiye krediti yatırımları	1449.0	2133.6	2215.5	2321.8	2431.3	2592.9	3339.1
onlardan:							
Kısa vadeli	1264.8	2087.7	2160.5	1672.0	1769.9	1861.8	2425.0
Toplam yüzde olarak	87.3	97.8	97.5	72.0	72.8	71.8	72.6
Uzun vadeli	184.2	45.9	55.0	649.8	661.4	731.1	914.1
Toplam yüzde olarak	12.7	2.2	2.5	28.0	27.2	28.2	27.4

Kaynak: : Mahmudov, 2016:319.

1995'ten bu yana Azerbaycan Cumhuriyeti'nin finansal sistemindeki istikrar sermaye yatırımlarında da kendini göstermiştir. Böylece, 1995 yılından beri olan kredi yatırımı olduğu gibi, sermaye yatırımı da önemli ölçüde büyümüştür. Doğal olarak, ekonomiye yapılan yabancı yatırımlar, ilgili önlemlerin alındığı ilk yıllarda, "Yüzyıl Sözleşmesinin" ve diğer projelerin uygulanmasının yanı sıra, ülkenin yeni kalkınma yollarının ön safhalarında olmuştur. Genel olarak, 1993-2003 Azerbaycan'da bir yabancı yatırım akışı olarak kabul edilebilir. Çünkü bu dönemde dış yatırım yıllar içinde gözle görülür biçimde arttı. 2003'ten bu yana, yerel projeler gittikçe daha fazla uygulanmıştır.

Tablo 10: Yabancı Yatırımlar (milyon ABD doları)

1995		1999	2000	2001	2002	2003	
Toplam	Yabancı	1 375,1	1091,1	927,0	1091,8	2234,9	3273,3
Yatırımlar							
Ondan:							
Finansal krediler		220,4	336,2	262,9	192	223,0	213,0
Toplam hacimde %-le		58,8	30,8	28,4	17,6	9,8	6,5
Petrol sektörü		139,8	544,5	546,1	820,5	1693,0	2810,2
Toplam hacimde %-le		37,3	49,9	58,9	75,2	72,9	85,9
Ortak yatırımlar ve yabancı firmalar		14,9	210,4	118	79,3	318,9	250,1
Toplam hacimde %-le		3,9	19,3	12,7	7,2	17,3	7,6

Kaynak: : Mahmudov, 2016:319.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ulusal ekonomisi, her iki sektörün dengeli bir şekilde gelişmesini gerektiren petrol ve petrol dışı sektör olmak üzere iki ana yöne ayrılmıştır. Aynı zamanda, finansal ve para politikasının temel hedeflerinden biri, ülke ekonomisinin dengeli bir şekilde gelişmesini sağlamıştır. İstatistiksel veriler, 1993-2000 yıllarında devletin ekonomik politikasının ana yönünün, petrol sektörünün gelişimi olduğunu ve 2000'den sonraki yıllarda petrol dışı sektörün tercih edildiğini göstermiştir.

Tablo 11: Petrol ve Petrol Dışı Sektörün Temeli: Sermaye Yatırımları

	Toplam		Ayrıca:					
	Bin Manat	Özgül Ağırlık, Faizle	Petrol Sektörü			Petrol Dışı Sektörler		
			Min Manat	Önceki Yıla Nazaran , Faizle	Xüsusi Çəkisi, Faizle	Bin Manat	Önceki Yıla Nazaran Faizle	Özgül Ağırlık, Faizle
1995	227977.2	100	92456.8		40.6	135520.4		59.4
1996	644453.5	100	429305.0		66.6	215148.5		33.4
1997	910237.4	100	535826.0		58.9	374411.4		41.1
1998	1102425.6	100	770340.5		69.9	332085.1		30.1
1999	928547.9	100	398599.4		42.9	529948.5		57.1
2000	967821.1	100	501907.9		51.9	465913.2		48.1
2001	1170820.3	100	686551.4	137.7	58.7	484268.9	102.6	41.3
2002	2106976.7	100	1448392.4	2.1 d.	68.8	658584.3	147.2	31.2
2003	3786366.7	100	2771092.1	192.2	73.2	1015274.	137.9	26.8
2004	4922755.9	100	3708138.4	133.8	75.3	1214617.	140.3	24.7

Kaynak: Əliyev, 2017: 69.

Analiz ve araştırmalar, Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomisinin, özellikle finansal ve parasal sistemin, 1993- 2003 yılındaki ulusal lider Haydar Aliyev'in öncülüğü ve vizyonu sayesinde, zor ancak başarılı bir oluşum dönemi olduğunu ortaya koymuştur. Bu süreçte alınan amaca yönelik tedbirler, ülkenin yatırım çekiciliğinin korunması, bütçe gelirlerinin artması, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dünyadaki ve uluslararası kuruluşlarda güvenli, istikrarlı ve uygun bir yatırım ortamı olarak kendi kendine onaylanması gibi önemli sorunların çözümüne olanak sağlamıştır. Petrol dışı üretimdeki sermayenin %24,7 olan payının artırılması gerekmektedir.

SONUÇ

1980'lerin ortalarından 2000'li yıllara kadar dünyada devam etmekte olan sosyal ve politik süreç, SSCB'nin dağılması, Komünist Partinin tarihi sahneden çekilmesi ve İttifak üyesi devletlerin bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkışıyla sonuçlanmıştır. Dünyanın en eski ticaret ve kültür merkezlerinden biri olan 86.6 bin kilometrekare arazisi ve 9 milyondan fazla nüfusuyla, Güney Kafkasya'nın doğusunda Hazar Denizi kıyısında bulunan Azerbaycan bağımsızlığını ilan eden ilk ülkelerden biri olmuştur. Tarım ülkesi olarak bilinen metal üretimin yanına petrol rezervlerine sahip Azerbaycan akabinde yaşanan Ermenistan ile savaş neticesinde bağımsızlığın öncesinde sıkıntılı bir süreç yaşamıştır.

Azerbaycan, bağımsızlığını 18 Ekim 1991'de ilan etmiş ve 20. yüzyılın sonlarında bağımsız bir devlet olarak uluslararası, ekonomik ve politik ilişkilerde gelişmeye açık bir ülke olmuştur. Söz konusu gelişme sebeplerinin en önemlisi Azerbaycan'ın zengin doğal kaynaklarının yanında jeopolitik konumundan da kaynaklanmaktadır. Geçiş döneminde belli başlı sorunlarla yaşayan Azerbaycan hükümeti için ülkenin ekonomik bağımsızlığı yanında ülke istikrarının sağlanması da her zaman öncelikleri arasında yer almıştır. Diğer geçiş ülkelerinde olduğu gibi ekonomik ve politik sorunlar kadar siyasi ve sosyal sorunları da ortadan kaldırmak üzere çalışmalar yürütülmüştür.

Geçiş döneminde devlet müdahalesi olmadan, sermaye yatırımına ulaşmak ve sermayeyi en verimli alanlara yönlendirmek mümkün olamamıştır. Bu nedenle, serbest piyasa ekonomisinde “görünmez el” gibi, devlet de ekonomide ikinci bir “el” olarak rol oynamıştır. Ekonomik kararların benimsenmesi ve uygulanması için çok önemli olan siyasi istikrar, Ulusal Lider Haydar Aliyev'in Azerbaycan'a gelmesiyle sağlanmıştır. Azerbaycan'daki güçlü iktidar, ekonomik gelişmenin gerçekleşmesi için önemli kararlar ve kanunlar oluşturulmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan, anlaşmalarla hem siyasi bağımsızlık, hem de ekonomik gelişme için önemli bir fırsat yakalamıştır. Bu dönemde Azerbaycan'da yapısal reformların uygulanmasında en önemli unsur olan enerji kaynakları ile ilgili önemli anlaşmaların imzalanması ülke ekonomisi için ayrı bir önem arz etmiştir. Petrol sözleşmeleri ile ülke içerisinde yapılan yatırım yaklaşık

60 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Ülkede yaratılan olumlu ekonomik ortamın gelişmesi için optimal bir yasal ve düzenlemeler çerçevesinin potansiyel yatırımcıların artması sağlanmıştır. Ülke yasalarının düzenlenmesi ve düzenli uygulaması ülkenin petrol ve petrol dışı sektörde yatırımların artması ile sonuçlanmıştır. Yatırımda yaşanan artışlar, büyüme oranlarının yüksekliği, küresel kriz etkisi ile sekteye uğramıştır. Petrol fiyatlarına yaşanan düşüş ekonominin daralmasına neden olmuştur.

Ekonomide petrolün ağırlıkta olması ve diğer sektörlerin ise ülke ekonomisinde paylarının küçülmesi “Hollanda Hastalığı” olarak bilinen sorunun Azerbaycan ekonomisinde de görülmüştür. Bu durumu ortadan kaldırmak için ülkede tek ürüne bağımlılığı kaldırılarak olası dış şoklara karşı korunması gerekmektedir. Söz konusu riski azaltmanın yolu olarak hükümetin tarım ve diğer sektörlerle destek-teşvik yapması ekonomide çeşitlenmeye gitmesi gerekmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımı çekmek için ülkede genel olarak yalnızca petrol ürünleri önde olmuştur. Ülke içerisinde yapılacak hukuki düzenlemeler, arazileri sağlanması, altyapı hizmetleri vb. düzenlemelere daha çok önem verilmesi doğrudan yabancı yatırımların yalnızca petrol ürünlerinde değil diğer sektörlerinde canlanmasına katkıda bulunmasını sağlayacaktır.

Doğal kaynak ve özellikle petrol konusunda zengin olan Azerbaycan Cumhuriyetinin uluslararası piyasada petrolü ihraç edebilmesi için gerekli anlaşmaları yapması ve uluslararası ilişkilerini iyi tutması gerekmiştir. Çeşitli ülkelerle anlaşmalar yaparak ihraç pazarını genişleten Azerbaycan hükümeti, uluslararası antlaşmalarda da bulunmakta çekinmemiştir.

Kamu hizmetlerinde yaşanan özeleştirilmelerde şeffaflık, hesap verilebilirlik ve yolsuzlukla mücadelenin yaşanması ekonomide istikrarın sağlanmasını ve devlete olan güveni daha da arttırmak için girişimlerde bulunulmuştur. Yapılan düzenlemeler ve yolsuzluk, rüşvet tarzı var olan sorunların azaltılması veya ortadan kaldırılması ile girişimciliği önünün açılmasını sağlamıştır.

Azerbaycan ekonomisinde en önemli sektör olan petrolden sonra ikinci sektör olarak bilinen tarım sektörü ülkenin öncelikli geçim kaynağını oluşturmaktadır. Tarımsal hasıla 1995 yılına kadar verimli olamamışsa da devletin 1996 yılı

reformlara ağırlık vermesiyle tarımda hasıla artışı meydana gelmiş olsa da ilerleyen dönemde bu gelişim sürelilik kazanmamıştır.

Bankacılık sektörlerini gelişimi hem ekonomi gelişimini hem de yatırımcıyı finanse etmesi adına ülke içerisinde gelişimi istenen bir sektör olmuştur. Ülke içerisinde düzenleyici ve denetleyici önlemler ile olası krizlere karşı koyabilecek güçlü altyapıya sahip bankalar oluşturulmak istenmiştir. Bankalarda bütçe dengesine dikkat edilmiştir. Sigorta, leasing, hisse senedi piyasası ve faktöring kuruluşlarına daha fazla önem verilmiştir.

Ülke genelinde elde edilen petrol gelirlerinin maliye politikaları şeklinde ülke genelinde yapılan politikaların ekonomik dayanağını önemli bir kısmını oluşturmaktadır. 1993-2003 yılları arasında yapılan harcamalarda eğitim ve sağlık alanında gelişmelerin yanında vergi oranlarında yapılan iyileştirmeler iş dünyası için önem arz etmiştir. Elde edilen bütçe fazlalıklarının değerlendirilmesi konusunda ve gerekli altyapı yatırımların yapılması konusunda eksik kalmış olsa da zamanla alt yapı yatırımlarını artacağı beklenmektedir.

Azerbaycan'ın petrol dışı sektördeki gelişme potansiyeli olan makine mühendisliği, metalurji, elektro enerji, elektronik, ısı ve gıda, turizm endüstrinde de ilerlemeler görülmektedir. Son zamanlarda daha da önem verilen ve geleneksel olmayan endüstrilerin gelişimi, ekonomik büyüme hızına olumlu katkı sağlayacaktır. Bunlar arasında tarım, turizm, enerji, makine ve metal işleme, gıda sanayi en önemlileridir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abdullazade, F. (1997), Haydar Aliyev (Metin), Bakü: Azərbaycan
- Alışanova, M. (2006). Heydər Əliyev-İqtisadi Müstəqilliyin Banisidir. Bakı: Çınar-Çap.
- Hızal, A. H. (1961). Kuzey Kafkasya. Ankara: Orkun Yayınları.
- Ismailzade, F. (2006). Russia's Energy Interests In Azerbaijan: A Comparative Study Of The 1990s And The 2000s. Russian Foreign Energy Policy, Series Ed. K. Rosner. London, UK: Global Marketing Briefings.
- Mahmudov, Y. (2016). Azərbaycan Respublikasının Tarixi (1991-2016). Bakı: Azərbaycan Tarixçilər İctimai Birliyi.
- Mahmudov, Y. (2016). Azərbaycan Respublikasının Tarixi (1993-2003). Bakı: Azərbaycan Tarixçilər İctimai Birliyi.
- Quluzadə, M. (2016). Azərbaycan Dövlətçilik Tarixi. Bakı: Mütərcim.
- Şəkərlıyev, A. (2007). Ümummilli Lider Heydər Əliyev: Amalı Yaratmaq, Məramı Qurmaq, Məqsədi Xalqına Xidmət Etmək Olan Ulu Öndər. Son Dövrə Mətbuatda Çap Edilmiş Məqalələr Toplusu, Bakı: Naksuana.
- Yalçın, A. (1990). Doğu Avrupa Ve Sovyetler Birliği'nde Son Gelişmeler. Türkiye.

Makaleler, Bildiriler ve Diğer Basılı Yayınlar

- Abdullayeva, S., & Shulman, V. (2004). "Azerbaijan Begin 10-Day Naval Exercises", Itar-TASS News Service, 12-28.
- Aras, O. N. Süleymanov V, E., & Zeynalov, A. (2010). "Azərbaycanın Enerji Kaynakları Gelirlerinin Ülke Ekonomisine Etkisi". Azərbaycanın Hazar Ekonomisi Ve Stratejisi, 122-165.
- Aliyev, S. (2010). Aqrar Sahədə Resurs Bazarının Tənzimlənməsi Məsələləri. Bakı: Çınar-çap
- Aliyev, T. (2016). "Multiple Role Of Railway Stations Infrastructure-View On Three Concepts". Construction Economy And Management (Azerbaijan Architecture And Construction University), (2), 109-114.
- Aliyev, R. (2018). "Agriculture In Azerbaijan And Its Development Prospects". ACTA Scientific Agriculture, 79-91.
- Aras, O. N. (2003). "Azərbaycan Ekonomisi Ve Dönüşüm Süreci". Akademik Araştırmalar Dergisi, 1-14.
- Babayev, Ə. (2000). "Azərbaycan Respublikasında Dövlət Əmlakının Özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı: Azərbaycan Respublikasının Qanunlar Toplusu". MINIMAX Consulting ,117-135.

- Bayulgen, O. (2010). "Foreign Investment And Political Regimes: The Oil Sector In Azerbaijan Russia, And Norway". Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Çaylak , A., & Dikkaya, M. (2008). "Haydar Aliyev Döneminde Azərbaycan'ın Ekonomik Ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar Ve Sorunlar". Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 111-133.
- Elma, F. (2015). "Azerbaycan'da Sovyet Sonrası Bağımsızlık Süreci: Demokrasiye Geçiş Ve Devlet İnşasının İlk Yılları (1988-1993)". Yeni Türkiye, 75, 190-201.
- Ergun, A. (2010). "Post-Soviet Political Transformation In Azerbaijan: Political Elite, Civil Society And The Trial Of Democratization". Uluslararası İlişkiler, 67-85.
- Gurbanov, S. (2011). Azeybaycan'da Enerji Kaynakları Ve Hollanda Hastalığı: Makroekonomik Etkileri Ve Amprik Değerlendirilmesi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Həşimov, A. M. O. (2010). Real Sektorun Maliyyələşdirilməsində Bankların Rolu. Seri: Bilim ve Yenilik, (1), 3-8.
- Hüseynov, E. (2012). "Aqrar Sahədə Sahibkarlıq Fəaliyyətinin Formalaşmasında Beynəlxalq Layihələrin Əhəmiyyəti". Acta Crystallographica Section E: Structure Reports Online, 68(7), O2233-O2233.
- İsmayilov, R. (2012). "Sosial-İqtisadi İnkişafda Özəl Sektorun Rolu Və Əhəmiyyəti. Ameanaxçıvan Bölməsi". Angewandte Chemie International Edition, 50(9), 2045-2048.
- Mammadov, İ. (2018). Azərbaycan Ekonomisinin Bağımsızlıktan Sonrakı Entegrasyon Süreci. In International Congress On Social Sciences II (INCSOS 2018 Quds) 13(15), 323-332.
- Musayev, E. (2010). Azərbaycan Respublikasında Qiymətli Kağızlar Bazarının Statiki Tədqiqi Eurasian Journal Of Clinical Sciences, 1(2), 32-39.
- Nasirova, Z. (2004). "The Transition Period Of CIS Economies: Oil Based". Journal Of East-West Business, 31-51.
- Özsoy, İ. (2006). Sovyet Sisteminin Çöküşünden. Bilig Dergisi, 163-194.
- Pənahov, A. (2011). "Aqrar Sahədə İstehsal Amillərindən İstifadənin Təkmilləşdirilməsi Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 15(1), 7-10.
- Pə PWC, A. (2019). Doing Business And Investing In Azerbaijan Guide, Expert Systems With Applications, 118, 272-299.
- Rehimli, R. (2009). "Azerbaycan Yönetim Sistemi". Journal Of International Social Research, 377-386.
- Roberts, P. C. (2002). "My Time With Soviet Economics". My Time With Soviet Economics, 259-264 .

- Sadiqov, E. (2013). “Azərbaycan Və Türkiyə Respublikları Arasında İqtisadi Əlaqələrin Təkmilləşdirilməsi Və İnkişaf İstiqamətləri” Journal Of International Social Research 121-156.
- Yaqubov, S.M., Əliyev. İ. (2001). Xarici İqtisadi Əlaqələr Və Tədiyyə Balansı Sosial-İqtisadi Statistika Bakı: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti.
- S.Cornell (2011). Azerbaijan Since Independence. M. E. Sharpe New York.
- Seferov, R. (2005). “Azerbaycan’da Petrol Üretimnin Tarihsel Süreç İçerisindeki”. Türkiye Araştırmaları Dergisi, 285-297.
- Sultanov, M. (2013). “Azərbaycan Milli İqtisadiyyatının Formalaşmasında Beynəlxalq Maliyyə kredit Təşkilatlarının Rolü”. Nuclear Physics B- Proceedings Supplements, 245, 173-176.
- Yusifov, S. (2012). “Yerli İdarəetmə Mühitinin Yaxşılaşdırılmasının İqtisadi Məsələləri”. Eurasian Journal Of Business And Economics, 9(17),87-108.

Elektronik Kaynaklar

- OECD (2005). *Fighting corruption in transition economies, Azerbaijan*. OECD publishing, Paris, France.
- OECD. (2016). Global Forum On The Transparency And Exchange Of Information For Tax Purposes Peer Review Azerbaijan 2016 . Phase 2:Implementation Of The Standard In Practice.
- PWC Azerbaijan (2019). *Doing business and investing in Azerbaijan guide 2019* edition (<https://www.pwc.com/az/en/publications/dbg.html>) (25.09.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Nurana Mammadova
Doğum Yeri ve Tarihi : Bakü, Azerbaycan. 22.12.1993

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Bakü Ticaret Üniversitesi
Yabancı Diller : İngilizce, Türkçe, Rusça

Bilimsel Faaliyet ve Yayınlar

Yardımcı, M. E. Yunuslu, N. (2018) “After the Collapse of Socialism in The First Years of The Republic, an Overall Evaluation Of The Azerbaijani Economy”. IV. European Congress on Economic Issues- is scheduled to be held from 15-17 November 2018 in İzmit/Kocaeli in Turkey.

İletişim

E-Posta Adresi : nurane.ynsl@mail.ru

Tarih : 02.01.2020